

Tartalom

Szépirodalom

Jász Attila – Csendes Toll – A bölények kipusztulása	3
Pauljucsák Péter – Nedv / Visszhang / Paraszomnia	7
Petrik Iván – Zárójelentés	10
Bereti Gábor – Az érinthetetlen	15
Littner Zsolt – A paradicsomos kert	16
Szabó Réka Dorottya – lédának	18
Kozma Szabolcs – Éva gyümölcsei	19
Kovács Dávid – Delila	20
Prax Levente – Gerald Afrikában	21
Siniša Tucić – Új hazánk kis kengurui / Játszótér / A halcsont továbbra is a panelházon lógott / Amikor eszembe jut 1999 tavasza / Kerberosz, az ötven fejú őr	33
Steinar Opstad – Ahonnan a hűvösséget kölcsönzöm / Hamvas gyöngyvessző / Ma éjjel minden hamisság megváltódik	42
Krzysztof Karasek – Levél / Apa / *** / Születésem 70. évfordulóján / A halhatatlan rózsza / Az angyal imádása / Utolsó vers	44

Kányádi Sándor

Gorover Eszter – Madárhang és némaság	49
Zólya Andrea Csilla – „ Rigótól rigóig”	55
Varga Betti – Kányádi az iskolában	60

Kovács András Ferenc

Pro domo: Szatmár, Kolozsvár	69
Rálik Alexandra – Birka-irka és papír-tapír	80
Miklya Zsolt – Kínai felező nyolcas?	94

Szöllősi Géza

Schneider Ákos – Mutánsidők	112

Lapszámunkat **Szöllősi Géza** munkáival illusztráltuk.

A címloldalon a **Wunderwaffe bemutatása** (Fotó: **Horvát Gábor**), az első belső borítón az **Adonis** (Fotó: **Horvát Gábor**), a hátsó borítón a **Der triumphierende Volksautomatont** című kompozíciói láthatók.

Jász Attila – Csendes Toll

A bölények kipusztulása

(részletek)

ELMÚLIK EGY KORSZAK, HELYÉBE VALAMI MÁS JÖN,

de nem élesen,

és semmiképpen nem nagyfiúsabb, valahogy mindig lassú vagy,
lassan érő, és ezt tudod is, túlzottan naiv,
noha nagyon igyekeznél védekezni,
azért ez nem olyan könnyű,

roppant védtelen vagy, és ez így is marad még jó ideig,
szerelmeket találsz ki kényszerből, mert fiú osztálytársaid kérdezik,
ki tetszik, kibe vagy szerelmes, még a barátodnak se mondd el,
hogy ki tetszik neked igazán, mert nem az a lány,

akinek álnevet találsz ki, vezeték- és keresztnevének utolsó betűiből,
ha róla beszélsz, egy helyes és okos lányról,

neked valójában a fejlettebb, közönségesebb lány tetszik,
nem mered bevallani még a barátodnak se, mert félsz a kudarctól,
hogy megtudja a lány, és kinevetik, a többiek pedig kicsúfolják,

mert látod, hogy eleve veszett az ügy,
ez a lány már inkább az idősebb fiúk felé vonzódik,
és te semmit sem tudsz arról, hogy ez mennyire normális dolog
egyébként, csak játszod tovább kisfiús és átlátszó játékaidat,
de azért a szemed sarkából mindig őt figyeled
nagyon.

NEM NYÍLIK MEG ALATTAD A FÖLD,

pedig állítólag
már öt perce csönget a tanárnő mögötted,
de rá se hederítesz, azt hiszed,
valamelyik osztálytársad szórakozik vagy viccel veled,

az út közepén álltok újdonsült barátnőddel,
és éppen egy hosszú csókban forrtok össze,
a matektanárnő pedig a bicikli mögött már fel van indulva,
erősen, mire végre abbahagyjátok,

azonnal jelentkezzenek az osztályfőnöküknél,
ennyit mond csak és elhajt, amit nem nagyon értetek,
nem az iskola területén okoztatok közbotrányt,
hanem egy kevésbé forgalmas út közepén,
iskolába menet,

eszedbe jut, ha a tanárnő tudná,
hogymilyen biológia órai utókorrepetáció folyik iskola után a tóparton,
elpirultában azon nyomban alatta nyílna meg a föld,

jelentkezel hát az ofőnél, aki próbál komoly maradni,
de nem nagyon sikerül neki,
majdhogynem megdicsér mosolyogva,
így néma biztatásnak veszed
és későnéző típusként nagy lendülettel folytatod
a természeted felfedezését,

a gimnázium környéki zöldben szűk farmernadrágok
dörzsölődnek össze, és rögtön megérted,
mennyivel nehezebb helyzetben van egy fiatal,
erőtől duzzadó indián harcos,
mint egy vele kacérkodó indián lány,
mindegy,

legalább az ingeket ki lehet gombolni,
és barátnőd hatalmas, feszes mellei trikóban
a mellkasodhoz nyomódhatnak,
a bimbók szinte átszúrják a szövetet,
nem bírsz magaddal, meg akarod menteni őket,
kiszabadítod a fogságból, már előtted táncolnak,

öszönösen gyúrod, simogatod, csókolgatod őket,
miközben szétterül a két hatalmas mell,
összeugrik a korábban hatalmas bimbó,
majd újra szétterül,

lendületben vagy, ostromolsz már rendíthetetlenül,
határozottan, de óvatosan a farmernadrágjába
préseled a kezed, ahol csapdába is estél,
nem tudod kihúzni, így simogatod csak
a bugyi egyre nedvesedő anyagát, érzed,
ahogy ujjaid alatt szétnyílik, utat enged valami,

ezért oldalt bearaszolsz valahogy a bugyi mellett,
valami ismeretlen és nagyon kellemes lágyság
és meleg fogad, belemerülnek az ujjaid,
az indián lány egyre jobban nyögdécsel
és dörzsölgeti a kidudorodó feszes farmernadrágod,
amin aztán hazafelé menet kínos folt árválkodik,
hiába a kitűrt hosszú, kockás ing,
kivillan olykor,

legközelebb cserebugyit is hozunk,
nevet inglehúzkodós zavarodon csókolózós,
újdonsült barátnőd, és ki is derül még néhány alkalommal,
bizony egyáltalán nem ártana kényelmesebb nadrágot hordani,
ha megint úgy alakulna.

HA MEGINT ÚGY ALAKULNA,

nem ártana,
ha valaki felvilágosítana egy kicsit,
mert nem sok tapasztalatod van ezeken a területeken,
meg vagy győződve róla,
hogy kissé el vagy maradva ezen a területen,

de jóval később derül ki,
osztálytársaid még sehol se tartanak a felfedezésben,
ahogyan te sem természetesen,

mégis azt hiszed, ők már mindent tudnak,
talán egy-ketten azért tényleg,
akik érettebb lányokat is kifognak, járnak, úgy mondják,

egy szilveszteri osztálybulin fél pohár pezsgő után
szeded össze annyira a bátorságodat, hogy egy neked tetsző,
nagyon helyes osztálytársnőd mellé telepedj,

hajnal felé, amikor már mindenki kidőlni látszik,
lefekszel aludni, mindenki egy szobában alszik, mellé fekszel
és egy lendületből megcsókolod a félig alvó lányt,

és ő hagyja, puha, telt és adakozó ajkai vannak,
soha olyan légyságot nem érzel többet, azt hiszed,
közben ösztönösen becsúztatod a kezed a takaró alatt
a farmerszoknya alá és a vastag téli harisnyát simogatod
ott, ahol úgy gondolod, hogy érdemes próbálkozni,

és jó helyen csinálhatod ösztönösen, a lány felnyög halkán,
majd nyögdéssel, de nem tudod, mi is lehet a folytatás,
meg nem is vagy olyan bátor azért, simogatod hát tovább
ugyanott a megfeszülő testet,

aztán rájössz a megoldásra, megpróbálsz bejutni
a vastag harisnya meg a bugyi alá, de a lány nem engedi,
ebből sejtet, hogy ez lenne a helyes út,

de nem próbálkozol tovább, nem gondolod,
hogy nyilvánosság, a féléber osztálytársak zavarhatják a lányt,
azt hiszed, végleges az elutasítás, nem tudsz semmit
a nők működéséről,

délelőtt azért a lány mellé ülsz a buszon hazafelé,
de nem tudod, hogyan is megy ez,
megint csak mit kell csinálni, hol tartotok egymással,
megfogod csak a kezét az ülésen, szótlanul,
majd elköszönsz és leszállsz,

másnap reggel az iskolában minden ugyanolyan,
mint mindig, mintha meg se történt volna az egész,
így lassan azt próbálsz hinni, csak álmodtad az egészet.

Pauljucsák Péter

Nedv

Azért hívtalak, hogy a hangok tanúja légy,
keményen és szárazan szólnak bennem a dobok.
Hiszek benned, holott az esőt hozod,
a rothadás fanyar molyszagát.
Szemerkélsz, szitálsz, zuhogsz,
csak a percepció átázott tárgyai váltakoznak
végtelen permutációban.

A víz beissza magát mindenbe,
vár, táplálkozik abból, amit tönkretett.
Van ideje, mint a baktériumnak.
Aztán tengerré dagad a szövetek közt,
és a sűrű közegben elnémulnak a hangszerek.
Béke ülepszik,
egy provincia, ami befogadta hamis istenét.

Visszhang

A tudatom egy posztszovjet katonai létesítmény
falai közt reverberál.
A tudatomban te reverberálsz.
Benned egy kegyetlen posztszovjet katonai létesítmény
kísérleti szobája reverberált, amíg a kormány be nem zárta.
Fél kilenc, és már a temetőben álldogálok, mintha lenne itt dolgom.
Mintha lenne itt bárkinek is dolga.
Csak a táj fogyasztja el lassan a maradékot,
a kert mocskos fogai, a fák között a fény csontja ropog.
Nekem aztán hiába ismételted, hogy meghaltál.
A jelen-nem-léteddel.
Hiszen belőled indult, a bőr viszketéséből, az inakéból,
végül már a húst kapartad vissza a mítoszokig,

ahol dicstelen agóniában véreztek ki a félistenek.
Sosem árultad el, kik voltak ők,
vagy azok, akik utánuk költöztek beléd.
Csak annyit tudok, hogy magányosan félrevonulva
valahol azon a vidéken éltem én is,
hogy az égből évtizedek óta nyál csepergett
és sugárhálóban puffedt a Nap potroha.
Legyek repkedtek a torkomban, de nem lehetett tudni,
melyik zümmögő szavamra les a táj, ezért visszanyeltem mindet.
Nem tudom, mit kellett volna mondanunk egymásnak,
de a tudatom azóta egy sötét gyomorban szálldosva reverberál,
a tudatomban te reverberálsz,
benned pedig még mindig az a savas nedv, ami emészt engem.

Paraszomnia

Ne ébressz fel, az ágyam alá döglött
szörnyekről álmodom, a szivacsos sötét szomjáról
egy kidugott boka körül, rohanásról,
leheletvékonyra szeletelt tájról egy vadász hunyorító szemében,
lőtt sebekről, pálinkáról, egy kunyhónyi
nagyfőfájú magányról, kályháról, meleg épületekről,
építőmunkásokról, egy vödörnyi legőről
egy leukémiás gyerek kezében, depresszióról,
Zaldiarról, mindfulnessről, májfolttesztről,
arról, ahogy emberek masíroznak egy szét nem nyílt tengerbe,
tömött sorokról, tömegek tömegéről, tömörülésről,
szeretkezésről egy megakadt lift padlóján,
zuhanásról, ájulásról, a feketeség
olajáról, ami végigbalzsamoz egy földszinti linóleumot,
neonfényről, neonreklámokról, neonácikról
egy amerikai film parkolójában, parkokról,
parkokról, amik mernek virágokat mutatni,
mutatóujjról, anyám tenyeréről, anyám ökléről,
ökrökről és szamarokról, egy Lada Samaráról,
a Trabantunkról kilencvenvalahányban,
kilencvenvalahányról, nyolcvanvalahányról,
kétezervalahányról, háromezervalahányról,
repülő csészéaljakról egy általunk meg sem közelített

isten torkából kilövellve, pusztulásról,
pizsmogásról, egy általunk meg sem közelített isten
céltalanságáról, célkeresztről, remegő ujjak pánikjáról,
pánikgombról, egy mozdulatlan testről a liftaknában,
gyomorliftezésről, ami valószínűleg nem álom,
álomról az álomban, álomszép tengerpartról egy álmogazdag
környéken, átalánydíjról, rezsicsekkekről, gázfűtésről,
radiátorokról, az évek fémlapjairól, amikben néha melegvíz fut,
egy kádnyi melegvízről, borotvapengékről,
nagyapám borotválkozás utáni szeszének szagáról,
asztalosműhelyről, faforgács illatról, naposcsibékről,
disznóvágásról, csirkevágásról, egy esővizet gyűjtő
hordóba fojtott vinnyogó kismacsskákról,
gyufagyújtogatásról a kamrában, szívkamráról,
szívelégtelenségről, szívkoszorúér-embóliáról,
embriókról egy baljós tartályban, briósokról, tartóstejről,
tartószlopokról, amik nem bírják kitámasztani a mellkast,
mellplasztikáról, plasztikzsákokról, plazmatévékről, amik már
nem hiszem, hogy vannak manapság,
manapságról, tegnapságról, holnapságról,
csak úgy a ságról általában,
ne ébressz fel, mert mérhetetlen folyamba lépsz.

Petrik Iván

Zárójelentés

Pesten hagytam a zárójelentésemet. Nem olyan rettenetesen nagy baj. Nem vész el, hiszen tudom, hol van. Csak éppen nincs nálam. Ha leereszt a kerék, az baj, ha az asztalon megbüdösödik a vázában a gyöngyvirág, még az is nagyobb baj. Ráadásul a fiam pár napot szintén a fővárosban töltött. El tudja hozni a zárójelentést a nagyszüleitől, ha nem felejt el. Mert igen, az apáméknál maradtak a papírok. Persze majd rátelefonálok a fiamra (nevezzük Lacinak, vagy nem, nevezzük inkább Áronnak), és a lelkére kötöm, hogy ne felejtse el elhozni a zárójelentést. Áron (és vele a zárójelentés) csupán pár órával később érkezik haza, mint én. A gond most mégsem csupán annyi, hogy kereket kell cserélni vagy nem szabad a vázából inni, mert egy zárójelentésről van szó. Egy zárójelentésről. Pesten tartózkodásom kizárólagos célja ennek a megszerzése volt. Hogy a fenébe tudtam mégis otthagyni? Nehéz erre válaszolni. Különösen akkor, ha a magyarázatokra különösen érzékeny feleségem, nevezzük Marinak, teszi fel a kérdést. Ebben az esetben nem számít, hogy két-három óras késéssel majd megérkezik rendben a zárójelentés. Szóba sem jöhet a beismerés, hogy egyszerűen megfeledkeztem róla. Elő kell állnom mindenképpen valamiféle magyarázattal, bár csak egy kicsivel kell hihetőbb dolgot kitalálnom annál, hogy ufók ragadták el tőlem. Tehát: azért hagytam Pesten a zárójelentést, hogy az apám háziorvosa is meg tudja nézni. Apró szépséghibája a magyarázatnak, hogy két éve, amióta félrekezelte egy csigolyakopását, messze elkerülik egymást. Az orvos felléptetése ennek ellenére nagyon is jó ötlet (mit tudhat Mari a csigolyakopásról), és nem kerülnek szóba benne ufók. Sőt, nemcsak hogy jó magyarázat, de egyenesen helyes elhatározás. Nagyon jó orvos ugyanis apám háziorvosa (milyen másról is lehetne szó), nemzetközi szaktektentély, óraadó a SOTE-n, önmagában a tény, hogy ránéz egy zárójelentésre, könnyebb utat jelent a teljes felépülés felé. (Bár azt hiszem, ebben az esetben igazán okosat ő sem tud majd mondani, de, ha jobban belegondolok, ez is mellette szól.) Tehát nem otffelejtettem, hanem otthagytam apáméknál a zárójelentést. Szándékosan, kifejezetten így akartam, mert mindenki így tett volna a helyemben (még Mari is), hiszen az orvos (ezt sem szabad elfelejteni) aznap délután, ígérete szerint, meglátogatta apámékat. Így, csak és kizárólag így láthatta a lehető legrövidebb időn belül a zárójelentést.

Az orvos (nevezzük most Lacinak, Laci dokinak, László doktor úrnak) azonban késett. Csak este, jóval tíz után ért apámékhoz. Áron már elment. Egész délután húzta-halasztotta a vizitet, mindig akadt valami más dolga (beugrott az önkormányzathoz az éves parkolási engedélyért, edzőcipőt vásárolt magának, lemondta a szerdai lábtengő meccset, de közben egész első félére lefoglalta a tornatermet, még talán egy kicsit unatkozott is, de nem volt kedve dolgozni). Tíz után ért apámékhoz. Zavarban volt a késés miatt, ki akarta vágni magát valahogy, ezért azzal magyarázta a késést, hogy meglátogatta a lánya. A leány (nevezzük Marinak) Kanadában él (akkor nevezzük inkább Marie-nak, hiszen élhetne akár Québecben is), és nagyon ritkán jár haza. Ma érkezett, nála fog

lakni pár napig. Ezért késett. Az orvos nagyon bízott abban, hogy apámnak fogalma sincs arról, van-e gyereke vagy nincs.

Marie azonban ez alkalommal nem az apjánál lakott. Unta az idősödő férfi túlzott gondoskodását, és azt is, hogy Pesterzsébetről járjon be minden nap a Belvárosba. Egy Duna-parti, csendes szálloda mellett döntött. Gesztenye-sor, nagyon ritkán járó, csilingelő villamos. A Batthyány tér a metrómegállóval csak két vagy három háztömb. Nem túl nagy épület, 15–20 szoba, csendes, félreeső, nyugodt hely, amelybe belépve úgy érzi az ember, hogy mindig koraeste van, és sosem történik semmi. A recepció arca csak lámpafényben válik valóságossá, és arckifejezése megerősíti a betérő utas reményeit: tényleg minden rendben van, és tényleg sosem történik semmi említésre méltó. Sokkal jobban érezte itt magát, mint az apjánál. Ezt azonban természetesen nem mondhatta el. Kitalált inkább egy barátnőt (nevezzük Erikának) és egy kölcsönautót. Azt hazudta az apjának, hogy a barátnőjénél fog lakni a Reáltanoda utcában, aki ráadásul kölcsönadja neki a Fiat Topolinóját. Így sokkal könnyebben és kényelmesebben tud közlekedni. Nem utasíthatta vissza ezt az ajánlatot.

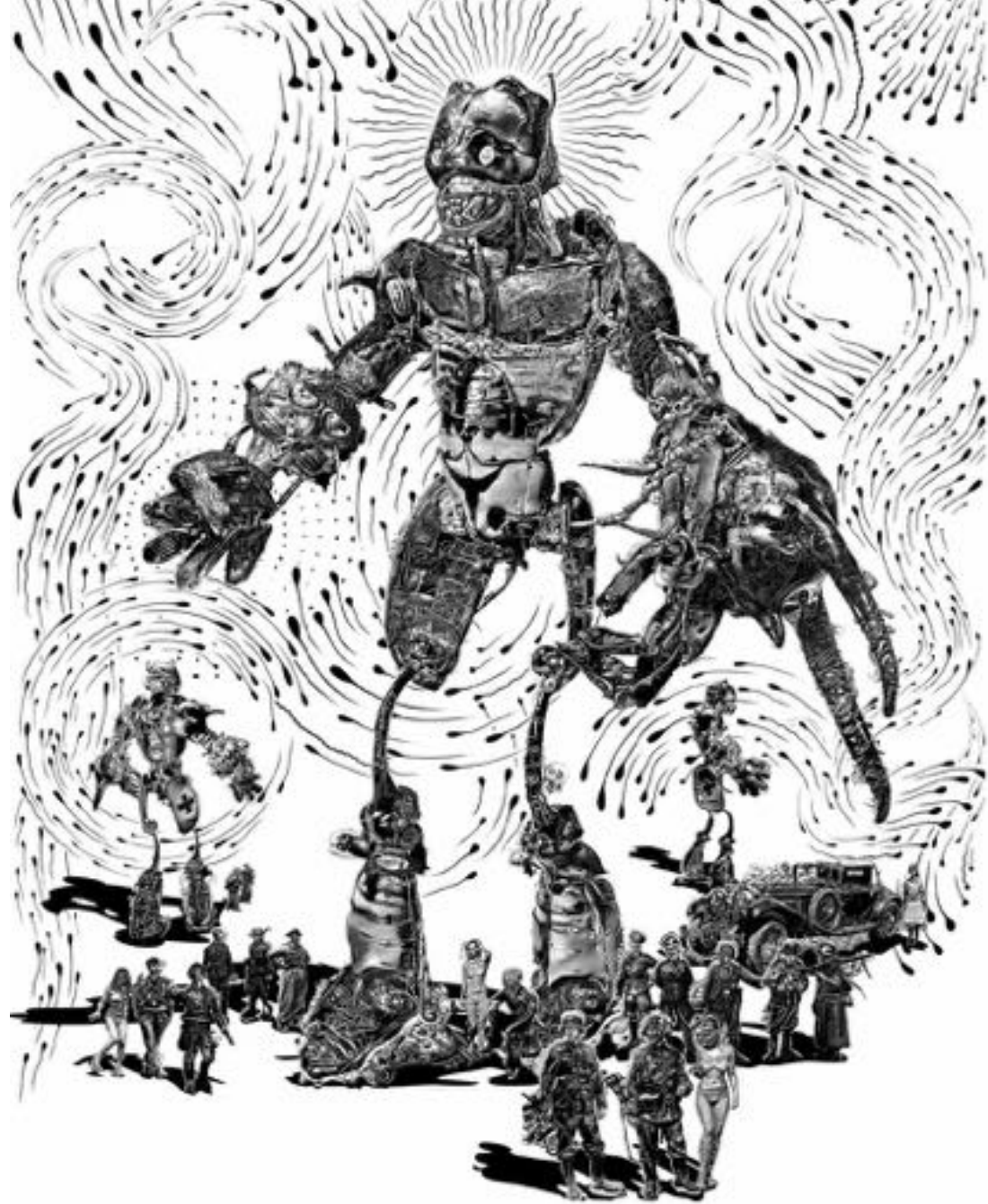
Marie a kölcsönautót már az első nap meghúzta egy nagyáruház parkolójában. Nem a Belvárosban, nem csúcsforgalomban, nem éjszaka holtfáradtan, hanem egy istenverte óriásparkolóban napfényes délután. Nem akarta beismerni ügyetlenségét, ezért azt hazudta, hogy két bérgyilkos külsejű nagydarab fickó húzta meg az autót egy túlméretezett terepjáróval, miközben ő a lehető leghabótyosabban pakolt a Körúton. A Körútnak a szebbik (létezik olyan nézőpont, ahonnan ez az álláspont védhető), azaz a Mester utca felé eső oldalán. Természetesen mukkanni sem mert. Az életét féltette.

A két bérgyilkos külsejű fickó (nevezzük őket Lacinak és Áronnak) a Ferenc körüti OTP-t akarták kirabolni. A bank ajtajában azonban összefutottak egy régi ismerősükkel (nevezzük K. L.-nek), és a gyanútlan kérdésre, hogy mi járatban vannak, zavarukban azt hazudták, hogy csak azért álltak meg az OTP előtt, mert a Google újrafotózza a IX. kerületet, és meg akarják örökíttetni az új terepjárójukat a világhálón.

A Google-nél a IX. kerület újrafotóztatása felkeltette néhány munkatárs gyanúját. Egyikük (nevezzük Mary-nek) rákérdezett egy értekezleten. A technikai részleg vezetője (nevezzük Lesnek) azt válaszolta, hogy az új kamerájuk nem vált be. Ezt azonban nem akarják elismerni, ezért kitaláltak egy kamu magyarázatot szigorúan belső használatra. Beszálltak az úrkutatásba, és a világúrt pásztázó egyik kamerájuk olyan anomáliákat észlelt, amelyek idegen civilizációk léte utalnak. Ennek az igazolására egy forradalmian új kamerának a fejlesztését kezdték meg (az Erica Future 2020-ét). A kamera első, még földi körülményekre optimalizált tesztjei folynak a IX. kerületben, Budapesten (Magyarországon).

Az észlelt anomáliákról azonban gyorsan kiderült, hogy mérési hiba eredményei. Előfordult már máskor is ilyesmi, de ezúttal nagyobb volt a tét. Nem ismerhették el a hibát, mert azonnal lefűjták volna az egész projektet. Ezért inkább azt hazudták, hogy az új kamera megerősítette az idegen civilizáció létezését. Mindenesetre jobban hangzott, mint hogy koszos volt a lencse, vagy ráültek véletlenül a kamera tápegységére, vagy hogy kólát öntöttek a számítógépre. Az idegen civilizáció létezésének a pusztá tényét azonban önmagában még nem találták elég inspiratívnak, ezért megerősítették azt a hírt is, hogy egy (egyelőre) kódolatlan üzenetet is fogtak.

Az idegenek, mivel nem voltak tisztában a földlakók szándékaival, az üzenetükben nem árulták el, mit akarnak valójában. Olyan tartalmakat jutattak át az univerzumon, amelyekről fogalmunk sem lehetett, elsősorban azért, mert egy, az addig felhalmozott információk alapján modellezett kísérleti

Kiitin – The story: Wunderwaffe bemutatása

valóság tesztkörülmenyeiből merítették. Tehát olyan hazugságról volt szó, amiről azt gondolták, felkelti az érdeklődésünket. Földünkre vonatkozóan azt találták ki, hogy a Kaszpi-tenger vizének eltűnése és az alatta felhalmozódott ismeretlen anyag különös tulajdonságai között összefüggés van. Az ismeretlen anyag felhasználási lehetőségeiről nekünk, földlakóknak azonban fogalmuk sincs. Kitermelése viszont megoldaná a Föld energiaellátását néhány évszázadra.

A Kaszpi-tenger alatt rejtőző hatalmas mennyiségű különleges ásvány kitermelésére a Szovjetunió felbomlása után létrehoztak egy részvénytársaságot kanadai-orosz tulajdonosi körrel. A beinduló kutatások első eredményei azt mutatták, hogy az uránhoz hasonló tulajdonságokkal rendelkező anyagból remek tömegpusztító fegyvereket lehetne előállítani. Az energiaellátás lehetősége fel sem merült. Ehhez még legalább két-háromszáz év technikai fejlődése szükséges, és néhány fizikai Nobel-díj. Ezt persze nem lehetett így nyilvánosságra hozni. Végül az érdekeltek abban állapodtak

meg, hogy a korábbi kőolaj-kitermelést használják fedősztorinak. A látványos új beruházásokat pedig gyökeresen új technológia felhasználásával magyarázzák.

Az új technológia nagyon jól működött, kicsit környezetkárosítóbb volt ugyan, mint a korábbiak, de nagyon kifizetődő. Kellott találni azért egy bűnbakot. A legegyszerűbb megoldást választották. Kitaláltak egy nehezen kezelhető, zseniális tudóst. Dokumentumfilmek, nyomozati anyagok, in absentia született ítéletek sorozata foglalkozott az életével. (Ilyesmiket volt a legegyszerűbb hamisítani.) Egy fiktív személynek azonban nem elhanyagolható hátránya, hogy nem létezik. Rövidre kellett zárni az élettörténetét, nehogy valakinek kedve támadjon megkeresni. Mi sem természetesebb, mint hogy öngyilkos lett. Nem bírta elviselni felfedezéseinek és technológiai megoldásainak a súlyát. A felelősséget, ami zsenialitásával ránehezedett. Azt viszont senki sem kérdőjelezte meg, hogy ő, csakis ő a felelős – majdnem mindenért. Jó pár éven keresztül nem múlt el úgy nap, hogy ne került volna címlapra valahol Ladislaus Bel. A híres szlovák tudós és szélfúvós.

Ladislaus Bel zaklatott élete során a Föld szinte minden részén megfordult. Szerzett ugyan szlovák állampolgárságot is, de valójában német volt. Pontosabban egy ízben kedvezőbb utazási körülmények közé keveredhetett, ha németnek vallja magát valahol Belső-Ázsiában. Innét származik a német eredetéről szóló legenda. De tulajdonképpen orosz volt. Pontosabban egy interjúban az újságíró félreértette az erre vonatkozó válaszát, ezért tudták így sokan. De természetesen nem orosz volt, hanem olasz. De ez sem igaz. Az olasz volt az a nyelv, amelyet a legjobban beszélt az anyanyelvén kívül, ezért sokan azt hitték, hogy valahol Róma külvárosaiban született. De nem olasz volt, hanem magyar. Legalábbis ezt hazudta az első kihallgatásán, miután hamis okmányok használata miatt letartóztatták Nyugat-Szumátrán. Hát igen, ez Padangból lenyomozhatatlannak tűnt.

Bel széppapja Losoncon (ma Lučenec, Szlovákia) született Bél Lászlóként, és egy darabig szlovák állampolgárnak mondhatta magát. Sváb felmenőit sosem tagadta, orosz hadifogságából szerény orosz nyelvtudást is hozott magával, olaszul a trieszti vasútállomáson töltött pár év alatt tanult meg még a háború előtt. Aztán Budapestre költözött, ahol távol-keleti gyarmatáruval kereskedett egy kínai kereskedőhöz fűződő baráti kapcsolata révén. A kínai üzlettárs (nevezzük K. L.-nek) egy üzleti útjáról azonban nem tért vissza. Eltűnt valahol Mandzsúriában. László természetesen magához vette társa árván maradt fiát. A fiúnak azt mondta, a háború utáni spanyolnátha járvány vitte el az apját. Gondban lett volna, ha meg kell magyaráznia, miért hazudott a gyerekeknek. Talán úgy gondolta, ez a közelebbi halál közelebb tartja a gyerekekhez apja emlékét.

A járványkórház temetőjében csak két ápoló és az árván maradt fiú legidősebb mostohatestvére (nevezzük Áronnak) jelent meg. Így aztán az ápolók egy meglehetősen impozáns, marhabőr kézitáskában neki adták át az elhunyt személyes tárgyait. Cigarettatárca, óra, határidőnapló, néhány fénykép, egy rend ruha, apró revolver. Néhány nappal később Áront letartóztatta a rendőrség, mert megalapozottnak tűnt a gyanú, hogy ő követte el a rejtélyes Vallach-gyilkosságot. Az akasztófa árnyékában Áron természetesen mindent tagadott. Hiába tették elé a gyilkos fegyvert, ragaszkodott az átlátszó hazugsághoz, hogy a kínai revolverét, a bőrtáskával együtt elrabolták tőle szinte azonnal, hogy kilépett a járványkórház épületéből.

A bőrtáskát nem tartotta meg a rabló (nevezzük Lászlónak vagy még inkább Lacinak). De azt is tudta, hogy nem jó megoldás, ha egyszerűen eldobja. Nagyon gyorsan tárgyi bizonyíték lesz az elhullajtott holmiból. A kikötőben egy délre tartó hajó berakodásra váró poggyászai közé csempeszte észrevétlenül. Ehhez el kellett beszélgetnie az egyik kikötői alkalmazottal. Azt hazudta, hogy

a fia utazik. Őt kísérte ki. Nagy utazó a gyerek – magyarázta hittel. Bejárta az egész világot. Szinte szenvedélybeteg, nem bír egy helyben megmaradni.

Az utazási szenvedély még három generáción keresztül kitartott a családban, igaz, egyre korcsosult. És természetesen a világháborús hadjáratokban való részvételt jobb, ha nem soroljuk ide. Mindenesetre a tolvaj (akit Lacinak nevezünk) fia (nevezük őt is Lacinak) fiának (nevezük őt is Lacinak) a fia (nevezük őt inkább Áronnak) az NBG futárszolgálatnál helyezkedett el mint sofőr. Így szinte egyfolytában úton volt. Nyugdíjba vonulásáig nem váltott munkahelyet. Imádta a munkáját, és a főnökei is elégedettek voltak vele. Egyetlen alkalommal került nagyon közel ahhoz, hogy kirúgják. Munkaidő után elvitte az egyik kisteherautót és totálkárosra törte. Úgy úszta meg, hogy kollégája (nevezük K. L.-nek), aki egyébként is ott akarta hagyni a céget, magára vállalta az egész ügyet. Azt hazudták, hogy építkezik, és sürgősen le kellett szállítani 10 zsák 25 kilós Sakret külső vakolatot.

K. L. a vakolatot nagyon gyorsan leszállította, nem kellett több félóránál hozzá (pakolással együtt). De ha már nála volt az autó, elintézték még egy fuvarot. Az unokaöccsével (nevezük Lacinak) és az unokaöccse haverjával (nevezük Áronnak) leszaladt Kisvárdára. A srácok ShittingNull koncertre igyekeztek. Ezt viszont nem árulhatták el K. L.-nek, mert egy koncert miatt még ő sem vágott volna neki az útnak. A koncertnél jobb indok kellett, ha kezdésre (ahol epedve várta őket két csodaszép lány, nevezük őket Marinak és Erikának) Kisvárdára akartak érni. Azt hazudták, hogy Áron apja haldoklik. Most volt kivizsgáláson Pesten, de a zárójelentését a rokonainál felejtette. Rettenetesen fontos, hogy még aznap, még aznap este hétre eljusson hozzá Kisvárdára a papír. Elengedhetetlen a kezelések mielőbbi megkezdéséhez. K. L. alkati hipochonder volt, így ez az érv hatott. Ritkán hajtottak 120 alatt. A trafipaxokon röhögött, az egyenruhásoknak egy ujjal szalutált. Átszáguldott a fél országon, hogy a zárójelentés pontosan megérkezzen a rendeltetési helyére.

A zárójelentés az asztalon feküdt, amikor megérkeztem. A szoba üres. Sehol senki. Mint egy éjféle szárnyvonal vasútállomás. Sötét, kicsit hűvös, és csak a szomszéd irodában mutatkoznak az élet jelei, talán kopog a táviró. És ez így van itt is, mert a szomszédban ... De ez most mindegy. Csak azért jut eszembe, hogy pár pillanatig ne kelljen még foglalkoznom ezzel a kínos üggyel. Egyébként minden rendben, mindig is így szerettem megérkezni, mintha álomba merültem – mindenhová. Közelebb léptem az asztalhoz, felemeltem a zárójelentést, megnéztem alaposan. Igen, ez az, amiért felutaztam Pestre. Elolvastam az elejétől a végéig. Aztán még egyszer. Kórisme, diagnózis, javaslatok, aláírás, pecsét. Béna orvosi latin. Kirázott a hideg. Nem tévedés, ez az. Hát igen, haldoklom. Tényleg elég kínos. De mit tehetnék? Kellene még egy kis idő, hogy rendbe szedjem a gondolataimat. Az lenne a legjobb, ha valahol egy másik asztalon heverne ez a zárójelentés. Úgy kellene intézni, hogy ne tűnjek ennyire gyávának, olyan embernek, aki nem mer szembenézni a tényekkel. Jó lenne ezért belegabalyodni valami egyszerű félreértésbe. Olyasmibe, ami a leggyermekibb filmvígjátékok alapját képezi, tehát örök és bármikor megtörténhet. Igen, úgy kell tennem, mintha Pesten felejtettem volna a zárójelentést. Hogy miért? Miért ez a sok húhó, hazugság? Miért csapom be saját magam? Nem tudom egészen pontosan megmagyarázni. Jobb lesz, ha kitalálok inkább egy feleséget magamnak – kizárólag érzelmi indítékok stimulálására. Tehát egy szép, szerelmes, kedves, mélyen együttérző feleséget. Legyen a neve Mari. Nem szeretném elszomorítani, összetörni, elkéséríteni. Hiszen szeretem, és, ahogy már említettem, ő is engem. Még nem tudom, hogyan közöljem vele a rossz hírt. Mit mondjak neki? Kapjunk még egy kis időt – mire másra: az életre. Gondtalan, boldog életre, amire mindenki vágyik, legalább addig, nem tovább, csak addig, amíg megérkezik az a hülye zárójelentés. Amit – ugye ez egyértelmű? – ott felejtettem Pesten.

Bereti Gábor

Az érinthetetlen

Szembesül. Szemben
volt a pékség. S a pék
neve: Szvetozár. Ott sült
a világ legjobb kenyere.
Nagyanyám szólt. Eridj,
hozz egy kilót. De
egyre többen lettünk.
S míg a kiló maradt, a
világnak velünk kellett
szembesülnie.
Ratkó-idők és szegénység.
Ha nincs Gyuri,
énekünk sincs. Leó meg,
ki mindentől rettegett,
enni is félt. Bezzeg Mari.
A kis kokott. Jött-ment.
Ha kellett, lopott.
De kenyérért én jártam.
Én, a bamba. Mert a
pékséget, mint a
templomot, óvta nagy-
mamám. Pedig szemben
sült. S hogy mit tudok,
bizonyíthattam volna.
Bár úgy kellett, mint
egy falat, vigyázz csibész,
csattant föl, ne merd!
Hát így esett,
hogy Szvetozár, ki szin-
tén szerb volt, érint-
hetetlen maradt.

Littner Zsolt

A paradicsomos kert

A Jézus Urunk születése utáni 1916. év júliusában Koncz György, a Sztepanov-féle gőztéglagyár sajtolómestere a Vinni la primavera kezdetű dalt énekelte a nagykikindai Sárga Kocsihoz címzett kocsmában. Talán bizony csodálkozhatnánk, hogy miért e szicíliai dal a Bánát eme kietlen csücskében, de azon még inkább lehetne csodálkozni, hogy mit keres ott Salvatore Francese, a palermói cukrász. Pedig ott van a könnyezve daloló Koncz uram jobbján és énekelne ő is, de nem tud, mert az asztalra borulva sír keservesen. Gondolhatnánk, hogy honvágy gyötri, szülőföldjét juttatja eszébe a dal, melyet ő maga tanított az égetőmesternek. Salvatore bánatának azonban egészen más oka van.

Valamelyik isonzói csatában esett fogságba sok tízezer társával együtt. A háborús közigazgatás hamar belátta, hogy ennyi emberrel nem tud mit kezdeni, a hadifoglyok legyilkolása akkoriban még nem volt divatban, ezért kiadták őket munkára. Koncz uram is kitöltötte az igénylőívet a községházán, négy munkást kért a paradicsomos kertjébe. Néhány nap múlva a rongyos, kiéhezett olasz foglyokat egy őrjárat adta át a biztonsági előírások közlésével egyetemben. A jóképű szicíliai cukrász mellett volt még egy milánói villamosvezető, egy livornói naplopó és egy nápolyi pizzaiolo.

Bátran mondhatjuk, hogy nem sok hasznukat lehetett venni, a kerti dolgokhoz nem értettek és egyébként sem buzgott bennük a munkakedv. Esténként a szállásukul szolgáló fészkerben heverték, sírtak, énekeltek vagy csak bámultak a semmibe egy szalmaszállal a foguk között. Az irodalmi olaszt a villamosvezető kivételével egyikük sem beszélte folyékonyan, ezért nehezen értették egymást. Salvatore viszont néhány hét után megtanult pár szót magyarul és szívesen segített a háztartásban. Bajtársai szerint túlságosan is szívesen. Reménytelen szerelmét Koncz sajtolómester felesége, a világszép Aranka iránt ugyanis bajos lett volna titkolni. Salvatore nemcsak krumplit hámozott és tésztát gyúrt, hanem isten tudja honnan szerzett alapanyagokból cannolót is készített és pirulva szolgálta fel a család vasárnapi ebédjéhez. Aranka a tányérjába rejtett sejtelmes mosollyal fogadta az angyalarcú cukrász hódolatának eme kifejeződését. A cukrász fogolytársai minden bizonnyal irigyek voltak, mert folyton Salvatorén köszörülték a nyelvüket és gonoszkodó, hovatovább illetlen megjegyzéseket engedtek meg Aranka érényeinek vonatkozásában.

Nem nehéz kitalálnunk, hogy a szerelmes szicíliai bosszantása hamar bajt okozott. Koncz György, a Sztepanov-féle gőztéglagyár sajtolómestere egy szép délután szokatlan lármát hallott, ami arra készítette, hogy a kertjéhez siessen. Elhűlve látta, hogy olasz foglyai véresen nyögdecselve hevernek a szívének oly kedves paradicsomos kert romjain. Higgadt ember lévén megvizsgálta őket, mielőtt csendőrért vagy orvosért küldött volna. Hamar kiderült, hogy a feldühített Salvatore a szüretelésre váró terméssel dobálta meg bajtársait, akik viszonozták a támadást. Nem volt tehát vér és sebesültek, csak paradicsomlé és hajigálásban kifáradt emberek. A rendbontás következményeként napnyugtakor őrjárat vitte magával az olaszokat. Koncz uram nem kért többet hadifoglyokat munkára.

Sokáig tartotta magát a pletyka, hogy Salvatorénak a világszép Aranka iránt táplált vonzalma korántsem volt reménytelen és viszonzatlan, egy csókról is beszéltek, mely a kamrában esett volna meg, de ezt már senkinek sem áll módjában ellenőrizni. Arról sem tudunk, hogy Koncz uram újraültette-e a kertet vagy esetleg örökre elment a kedve a paradicsomtól. Annyi azonban bizonyos, hogy néhány év múlva levél érkezett Salvatorétól az immáron Jugoszláviához csatolt Nagyikindára „Koncz Gyorgy uram és Draga Asszonya”-nak címezve. Csak egyetlen, tört magyar mondat áll benne: „Serelem nem mulik sose.” Hamar elterjedt Nagyikindán a levél híre és a Sárga Kocsihoz címzett kocsma közönsége még hosszú évekig találgatta az értelmét.

Kiffin – The story: Arnold

Szabó Réka Dorottya

lédának

I. mielőtt

szerveimbe ragad az itthonlét
nem ő az akit neveltetek
zsebkendőt hozol
kiengedem a valóságot aztán te is
sírsz
hallom ahogy a másik szobában
nem mondasz el apának semmit

vihar utáni csiga az
út közepén mielőtt
összetapossák

II. figyelj

az a helyzet hogy itt ülök minden éjszaka keserű szájjal
néha elvonulok meghallgatni
mi ez a nagy csend ilyenkor
elém tesz valaki egy csigát hogy emlékeztessen az időre
elmesélném mindenkinek de aztán
úgyis eltapossák
most is itt ülök éjszaka van keserű szájjal
csigát formálok a nyálamból és eléd teszem

ezért mondják mindig otthon
nézz már a lábad elé

Kozma Szabolcs

Éva gyümölcsei

csendéletet fest bennem a szórakozottság

citrom

örülj, hogy a nyelvemen ülve összezsapnak fejed felett nyáltengerem hullámai, hogy apró halként csúszhass végig a torkomon, saját magam mellé pottyanva. visszaadom a citromsavad a szádba, de a keserét megtartom.

alma

magam ismerve leginkább a hirtelen halál borzaszt el, ezért mézbe mártva veszek a számba, és csak hagylak sikamlós jégtömbként végigcsúszni a nyelőcsövemen. ha a gyomromba érsz, szólj, hogy megmossam a lábad gyomorsavval telt bugyraimban, és szememen fehér lepedővel visszakísérhesselek az égbe, Messiás.

barack

egy szomszédos erdőben növekedsz, még zöld vagy. hiába szorítalak markomban, kemény maradsz, ami nem méltó hozzád. de ha jövőre visszatérek, és újra markomba veszek, engedd, hogy szétnyomhassalak, hogy végigcsorogjon a kezemen száncmad, és minden, amit szégyellsz. ne félj, nem az éjjeliszekrényre teszek, mert azt akarom, hogy együtt aludjunk végig az örökkévalóságot a takaró alatt, amivel régen én is annyit takartam magam. mint most te is.

Kovács Dávid

Delila

égő erdő vagy
húsod fekete füst
szenes csontok
tűzként ropog benned
az állat a menekülő ábrándjaink

a hamu hidegszürke
poros máglyasír alatt növekedsz
talajméhbe temetett magzat
nem vagyok Sámson
a hajam használok gyújtósnak

boszorkánnyal fűtöm be a szobám
együtt izzunk a kályhában
tűznyelvbe mártott pengével
végre sikerül kopaszra borotválni
mindkettőnk fejbőrét

Prax Levente

Gerald Afrikában

Történt egy nap, hogy Gerald Weinberg, a híres emberbarát és békeharcos sajtómunkás, aki korábban már számos kétségbeesetten nagyszerű figyelemfelhívó akcióval hizlalta hírnevét, levelet kapott Afrikából, Rumundiból, melyet a helyi katolikus misszió vezetője adott fel egy siralomházban, két hónappal korábban. Sanyarú helyzetére való tekintettel a kanonok atya csak röviden írt: elmondása szerint az országban egy éve polgárháború dúl a muzulmán kormányerők és a katolikus lázadó csapatok között (itt a misszionárius tagadta, hogy bármilyen közük lenne a zendüléshez; a felelősség legnagyobb részét szerinte a hírhedt TV-prédikátor, Ratty Robson viselte, akinek a műsora bevételeiből különösen hatásos fegyverekre is tellett Krisztus katonáinak). A lázadók előrenyomulása folytán egy éjjel, bizonyára bosszúból, a muszlimok rajtaütöttek a misszió, és mindenkit agyonlőttek, csak őt nem, de ez cseppet sem vigasztalja, úgymond, mivel valószínűleg napokon belül kerékbe török vagy felnégyelik (a levél írója ebben nem volt egészen biztos); ha pedig rájönnek, hogy levelezni próbált, talán karóba is húzzák! Ráadásul, tette még hozzá, már a hitét is kezdi elveszíteni: mind jobban retteg, hogy kiderül, még sincs Mennysország. Végül arra kérte Geraldot, hogy utazzon el Rumundiba, nézzen körül, majd írjon egy petíciót az érdeklükben valami fensőbb hatalomhoz, mondjuk az Amerikai Egyesült Államok elnökéhez, hogy küldjön segítséget, de azonnal.

Gerald leeresztette a levelet és arra gondolt, válaszolnia kellene valami biztatót, de a borítékon nem volt rajta a siralomház címe, meg aztán azóta minden bizonnyal a kanonok atya megtudta, van-e Mennysország vagy nincs. Mindazonáltal a dolog felkeltette az érdeklődését, így hát kisétált a konyhába és főzött magának egy kávét, hogy munkaképes állapotba kerüljön, miközben dörgő hangon megeresztett néhány „Meddig még?”-et és „Hát minden hiába?-t”, de ezt senki sem hallotta.

Hősünk ebben az időben már kis híján betöltötte harmincharmadik életévét, és ugyancsak lehiggadt; hosszú ideje nem vett részt olyan nyaktörő vállalkozásokban, amelyek a pályafutása jó részét jellemezték. Annak idején afféle tényfeltáró riporterként járta a világot, nem is akármilyen sikerrel: a cikkeiért egyszerűen megőrültek az olvasók. Az utolsó egy-két évben azonban jobbára tőzsdespekulációkból és néhány korábbi kalandjának könyvformában való megjelentetéséből élt, mint a *Kannibál esték az Új-Hebridákon* vagy a *Véres pálmafák – a brazzaville-i kommandó*; illetve a legutóbbi, ami különösen nagy vihart kavart, a déli-georgiai kalandjait feldolgozó *A fehér pokol legmélyén*. Ezen utazása során történt, hogy az ő és pilótája kisrepülőgépe lezuhant a sziget központi hegyvonulatának csúcsai között, és három hétbe került, amíg a mentőcsapat megtalálta őket. Mikor rájuk bukkantak, a pilóta már halott volt és több testrésze is hiányzott, míg Gerald többszörös lábtöréssel, de ettől eltekintve viszonylag jó állapotban hevert a tusszokfűből rakott tűz mellett. Ezek a körülmények sok bizarr találgatásra adtak okot, melyek visszatérő motívuma volt, hogy a békeharcos megölte és megette társát, hogy így mentse saját nyomorult életét. Gerald válaszul

piacra dobta a könyvet, de ebben nem sikerült egyértelműen megcáfolnia a vádakat, így azóta némi bizonytalanság lengte körül a személyét, főleg, hogy a későbbiekben semmilyen felvetésre nem reagált, ami kapcsolatos volt a kérdéssel. Vagyonából létrehozott egy alapítványt, amely a légi balesetek túlélőinek rehabilitációját támogatta, és eltűnt a nyilvánosság elől.

Mostanában azonban egyre inkább úgy érezte, hogy eljött az idő a visszatéréshez, amihez a kanonok atya levelében vázoltak remek alapot jelentettek. Nem sokáig töprengett, csak pár percébe került, hogy visszavonhatatlanul megérlelődjön benne az elhatározás: mielőbb elutazik Rumundiba, és az ott tapasztaltakat egy újabb írásban osztja meg a világgal; először talán egy rövidebb esszében, amelyet később akár újabb kötetbe is kibővíthet. Mindenekelőtt azonban információra volt szüksége a helyzetről, így hát felment a netre, és a következő másfél órában az alábbi dolgokat tudta meg.

Rumundi helyén az ókorban csak primitív, vadászó-halászó-gyűjtögető népek éltek, melyek még akkor sem jutottak el az államalapítás szintjére, mikor Tengerész Henrik hajósai felfedezték a területet. Őket a portugál gyarmatosítók követték, majd az angolok. A franciák a 19. század közepén vetettek szemet a tartományra, amely állítólag gazdag volt különféle ásványkincsekben, de a modern kutatások ezt nem igazolták. A viszályból kisebb háború támadt, amelyben a bennszülöttek az angolok oldalán harcoltak és hullottak, mint a legyek; a moambatu törzs, amelyről a főváros a nevét kapta, ezekben a zavaros időkben pusztult ki. A háborút az angolok nyerték és tovább uralkodtak a tartományon még csaknem százharminc évig. Ám a helyiek között a nacionalizmus hullámai mind magasabbra csaptak, mígnem Botoruru tábornok 1978. július 16-án partra nem szállt a Papagáj-öbölben, és százötven gerillájával díszlépésben be nem vonult a kétszáz kilométerre fekvő Moambatuba. Az angol reguláris hadsereg egységeit katasztrofálisan félreinformálták a helyzet komolyságát illetően, így az a néhány hadosztály, amely még a tartományban lézengett akkoriban, pánikszerűen menekült a szomszédos Kudu-földre. A tábornok így semmiféle ellenállásba nem ütközött, de azért a fővárosba érkezve a rend kedvéért kihirdette a népfelkelést, majd kikiáltotta a Rumundi Demokratikus Népi Szocialista Köztársaságot. Az ölébe hullott hatalommal Botoruru igen okosan élt vissza, rögtön bevezette a statáriumot és a kijárási tilalmat; majd összefogdostatta a fellelhető ellenzékiet és nyilvánosan kivégeztette őket egy guillotinnal, amit még az angolok zsákmányoltak a francia expanziós erőktől. 1980-tól a megalománia jelei kezdtek mutatkozni rajta és új vallást kreált, melynek istenévé a Szent Guillotine-t tette meg, főpapjává pedig saját magát – ez volt a híres guillotine-izmus. A kultusz számára hatalmas mauzóleumot építtetett, de ennek avatását már nem érte meg: 1982. május 11-én egy keresztény fundamentalista orvul meggyilkolta egy ceruzacsonkkal. A sajnálatos esemény után az utódjelöltek között polgárháború robbant ki, amely csak 1985-re ért véget; az áldozatok száma a legóvatosabb becslések szerint is elérte a félmilliót. A hatalmat végül Taddeus Slavensky szerezte meg, aki fényes haditettein kívül lengyel felmenőire volt a legbüszkébb, ebből a szempontból tényleg egyedülálló volt az országban. Egyébként meglehetősen narcisztikus alkatnak bizonyult: az önmagáról készíttetett harminc méter magas szobor már kormányzása harmadik évében a helyére került Moambatu főterén, a hónapokat pedig átkereszteltette a saját, illetve kedvenc kutyái nevére. Viszont az ő élete is szomorú véget ért: valaki a fejére ejtett egy üllöt, miközben újabb emlékműveket tervezgetett elmélyülten. A merénylő soha nem került elő, viszont a helyette kivégzett balfácán akasztása is igen népszerű eseménynek bizonyult.

1992, Slavensky halála óta tehát, olvasta Gerald, az ország államformája anarchikus köztársaság, amelyet a választási csalással hatalomra került egy-, két-, vagy háromkamarás parlament irányít. A korrupció törvényes, sőt kötelező. Az államnak tizennyolc hivatalos nyelve van, de jó néhányukat

a harcok eredményeképpen már senki sem beszél. A közlekedési infrastruktúra a háborúban elpusztult, de kiépítettsége amúgy is rendkívül alacsony volt: az egyedüli aszfaltozott út egy másfél kilométer hosszú csík Moambatu közepén, amelyen a katonai parádék zajlanak – ezt még a britek építették, kifutópályának, 1936-ban. A nemzeti össztermék ugyancsak a nullához konvergál, mivel minden üzemet szétbombáztak, a termőföldeket pedig elaknásították. De azért pár éve már mutatkoznak biztató jelek, a közelmúltban felavattak egy gumikacsa gyárat, ahol a termelés egyre jobban alakul.

A jelenlegi viszály okairól Gerald nem tudott adatokat szerezni, mert a fellelhető kevés információ is rendkívül ellentmondásos volt, és alapvetően nem érdekelt senkit a téma. A megszerzett adatok azonban bőségesen elegendőek voltak ahhoz, hogy felpaprikázzák a békeharcost és véglegessé tegyék elhatározását. Így már másnap nekilátott az utazás szervezésének. Egyéb programjait sorra lemondta és sejtelmes, nagy ígéreteket tett azon folyóirat főszerkesztőjének, amelyben korábban a legtöbbet publikált. A poggyászába összeszedett minden olyan felszerelést, amelyet nélkülözhetetlennek ítélt, köztük egy videokamerát is, a várható izgalmas eseményeket megörökítendő.

Mivel Rumundiban a bizonytalan helyzet miatt egyetlen menetrend szerinti repülőjárat sem szállt le, Gerald magángépet bérelt. Ilyen esetekben a praktikumot részesítette előnyben a luxus helyett: így igen jutányos áron sikerült találnia egy ütött-kopott Cessnát, amelyet egy hallgatag törpe vezetett. Derús reggel volt, mikor felszálltak; a pilóta mintegy 140 centis magassága ellenére kitűnően kezelte a műszereket, bár a pedálok eléréséhez rendkívül vastag talpú cipőre volt szüksége. A repülés sokáig eseménytelenül zajlott, azt leszámítva, hogy mivel a gépbe nem fért elég üzemanyag, először az Azori-szigeteken, később pedig a Zöld-foki Köztársaságban is le kellett szállniuk, hogy feltöltsék a tartályokat. Azokat a hajmeresztő és titokzatos eseményeket azonban, amelyek ezeken a helyeken történtek hősünkkel, majd egy más helyen fogjuk egyszer közzétenni.

A Zöld-fok után sem történt semmi különös, ide már közel volt Rumundi. Viszont sem Gerald, sem a pilóta nem sejtette, hogy a nyugalom csak látszólagos; ugyanis a gép tankjainak, tekintélyes koruk folytán, az utolsó igénybevétel végképp betett és vésszesen szivárogni kezdtek. Gerald elszánt komorsággal bámult ki az ablakon, a törpe fűgén bíbelődött a műszerekkel. Már a kongói őserdők fölött szálltak, egészen közel az úticélhoz, mikor – derült égből villámcsapás! – a motor kettőt köhintett és leállt.

– A francba! – reagálta le a kellemetlen helyzetet Gerald. A törpe még elszántabb küzdelembe kezdett a műszerfalon, de mindhiába. Végül így fordult Geraldhoz.

– Uram, azonnal katapultálnunk kell.

– Itt? – legyintett rezignáltan Gerald és maga elé bámult. Felködlöttek előtte déli-georgiai emlékei, és ezek egy csöppet sem derítették jókedvre.

Aztán kiderült, hogy a gépen nincsenek ejtőernyők – a pilóta iszonyúan káromkodott, de ekkor már mind meredekebb szögben közeledtek a lombkorona felé. Végül egy óriási fának csapódtak; Gerald a műszerfalba vágta a fejét és eszméletlenül hanyatlott hátra – így könnyőreletesen mit sem érzékelt abból, ahogy a gép ágakat törve, rázkódva, szanaszét zúzódva és hullva zuhan az anyaföld felé, majd becsapódik, elpusztítva egy természetvárat. Aztán pedig csend lett, a madarak rikácsolásától eltekintve, nekik még kellett pár perc, hogy megnyugodjanak.

Gerald a földön ülve tért magához tért, még mindig az ülésébe szíjazva. Körülötte vagy ötvenméteres körzetben szétszórva heverték a repülőgép roncsai. Mellette a pilóta feküdt, látszólag sértetlenül, ám ahogy Gerald megpaskolta az arcát, hogy: – Hé! Cimbora! Ébredjen! – a feje

akadálytalanul nyaklott oldalra, és szinte minden ellenállás nélkül volt mozgatható bármely irányba, jelezvén, hogy a szerencsétlennek több nyakcsigolyája is biztosan kiugrott a helyéről, aminek következtében nem élte túl a balesetet.

– Ó, hogy a keserves! – szólt elgondolkodva Gerald, és tanácstalanul előre-, oldalra, majd hátra-lökte a néhai pilóta fejét, ami egy idő után meglehetősen unalmas játéknak bizonyult. – Másodszor? Pont velem történik meg másodszor is? – morogta, miközben feltápáskodott és megkereste a hátizsákját. Kinyitotta – két üveg ásványvíz volt nála és pár szendvics, ezek épségben maradtak, de a fontos holmik közül a videokamera eltört. Pillanatokkal később kiderült, hogy a telefonja is, holott ez utóbbit a zsebében tartotta. A fogát szívva konstataulta a veszteséget, és jobb ötlet híján taláalomra elindult egy irányba.

Céltalan bolyongása három napon és három éjjelen át tartott. Kezdetben száraz talajon, könnyedén haladt, de később a környezet egyre süppedősebbé, már-már mocsarassá vált – talán egy folyó húzódnak a közelben. Küzdelme a sárral mind nagyobb erőfeszítést kívánt tőle, gyorsan fogytak az energiataralékai. Igyekezett nem elmélkedni siralmas helyzetén, hogy a végső kétségbeesést elkerülje, de aztán, a harmadik nap reggelétől csúnya hallucinációi támadtak. Mintha újra Déli-Georgián lett volna, a kezében tűnődve szorongatott egy lábszárcsontot, miközben mindenünnen elefántfókák közeledtek felé, lassan, de biztosan. Majd valami posztapokaliptikus rémkép ejtette foglyul, szakadt tömegben álldogált az éjszakai égbolt alatt, elől valakit éppen keresztre feszítettek. Később a víziók elhomályosultak, furcsa ürességnek adták át a helyüket – a negyedik nap reggele volt, és Gerald rájött, hogy fél-öntudatlanul kijutott a mocsárból. Egy szelíden hajló domboldal emelkedett előtte, úgy döntött, felkapaszkodik rá.

Odafenn széles pusztaság tárult elé – kiért az őserdőből. Előtte, a szélső fák mentén katasztrófális állapotú földút húzódnak, amelyen egy autó közeledett.

– Nocsak – motyogta Gerald –, talán szerencsém lesz?

És ezzel merészen a közeledő jármű elé lépett. Irdatlan fékcsikorgás jelezte, hogy észrevették, az autó végül megállt. Meglepő módon egy öreg latino ült a volánnál.

– Mi van magával, megőrült? – üvöltötte. – Megunta az életét?

– Elnézést – magyarázkodott Gerald –, de eltévedtem az erdőben, segítségre van szükségem. Elvinne?

A sofőr alaposan végigmérte. – Hát nem semmi maga – állapította meg. – Hogy került ide? El kell mesélnie! Na szálljon be! – és kinyitotta az ajtót a másik oldalon.

Nagyjából egy órán keresztül zavartalanul haladtak, bár a latino nem volt nyugodt: „Bármikor bárki előbukkanhat, résen kell lennünk” jelentette ki mindjárt az elején. Lenin Zapata néven mutatkozott be; néhány évtizeddel korábban hivatásos forradalmárként került az országba, de idővel rá kellett jönnie, hogy a helyieket nem érdeklik az eszméi, a megbízói pedig kifogytak a szuflából vagy megszűntek létezni, esetleg mind a kettő utolérte őket. Ő pedig egyszerűen itt ragadt. Néhány percben Gerald is összefoglalta a vele történeteket: sofőrje bólogatott, de nem igazán lepődött meg. – Ennél sokkal cifrább dolgok is megestek már erre felé – jelentette ki és elmesélt egy sztorit egy luxemburgi zsoldosról, amiben fontos szerepet játszott egy kempingszék, egy RPG-vető és tizenöt dollárnyi készpénz.

Geraldnak ugyanakkor még igazán elgondolkodnia sem sikerült a hallottakon, szemből ugyanis egy katonai dzsip tűnt fel, tele állig felfegyverzett alakokkal. Zapata beletaposott a fékbe. A másik kocsu ugyancsak megállt. Kettőn ugrottak le róla és megindultak Geraldék felé.

A latino elkáromkodta magát.
– Most aztán nyakig ülünk benne, ezek a keresztény lázadók! – fordult útitársához.
– A keresztények? – lepődött meg Gerald. – Mi is azok vagyunk, nem? Ha közelebb érnek, majd szólunk nekik!
Zapata legyintett. – Ezeket nem érdekli. Bizalmatlan népség.
– Hát akkor?
A válaszra már nem maradt idő. A katonák odaértek.
– Kifelé a kocsiból, szarháziak! Kezeket a tarkó mögé! – üvöltötték, biztatásképpen előreszegették a fegyverüket. A dzsip felé kezdték terelni Geraldékat, amikor már eléggé eltávolodtak, az egyikőjük elővett egy kézigránátot és a latino kocsijába hajította. A jármű annak rendje és módja szerint fel is robbant; az egyenruhások harsány röhögésben törtek ki. Ezek után teljesen nyilvánvaló volt, hogy a békeharcos és társa a legjobb esetben is el fognak tűnni egy helybéli börtön mélyén, esetleg rögtön, a helyszínen kivégzik őket. De ekkor a dzsip hátsó üléséről felemelkedett egy díszegyenruhába öltözött, a kitüntetések súlya alatt szinte roskadozó, hatalmas termetű úriember, merően Gerald arcába bámult és így kiáltott:
– Maga, maga ott! Izé, maga nagyon ismerős nekem! Maga, mondja a nevét!
– Gerald Weinberg! – bömbölte az, amennyire hangosan csak kitelt tőle.
– Weinberg? – képedt el a tiszt. – Tényleg maga az? – kiugrott a kocsiból és hősünk elé sietve, közelebből is szemügyre vette. – Tényleg maga az! – állapította meg. – Elnézést az incidensért!
– ragadta meg Gerald kezét –, izé... nem tudtam... Üdvözlöm! Akin Hammel tábornok vagyok, a Krisztus Király Frontja Forradalmi Egységfront vezetője! Mr. Weinberg! Én csodálom magát! Mindent olvastam magától! Rendkívüli, amit maga Déli-Georgián... izé... kiállt! Nem sokan éltek volna túl! – veregette vállon Geraldot, aki kissé megzavarodva nézett rá.
– Érdekes neve van – állapította meg.
A tábornok meghökkent, de aztán gyorsan kapcsolt.
– A dédapám Németországból származott – mondta –, ennek köszönhetem a karrierem... Slavensky felfigyelt rám, tudja, ő meg... izé... bizonyos mértékig lengyel volt. És nem volt más európai a környezetében, azt mondta, nekünk össze kell tartanunk. Nem vagyok rá büszke, mármint hogy ennyiben is hasonlítottam arra az alakra, de az ember nem válogathatja meg a felmenőit! Különben... izé... a faji megkülönböztetés minden formáját elítéljük!
– Látja, ebben teljesen egyetértek Önnel! – Gerald megértően bólogatott, a luxemburgi zsoldos esete után ezeket az információkat is csodálatosan érdekesnek találta: ha majd megírja a cikkét, lesz miből merítenie.
Ebben a pillanatban felrecsegett a dzsip rádiója. Az egyik katona válaszolt, majd kiugrott a kocsiból és Geraldékhoz lépett.
– Tábornok úr! – hadarta. – Most jelentették, hogy csapataink elfoglalták Moambatu kormányzati negyedét, és a városba vezető utat megtisztították az ellenállástól!
– Hiszen ez nagyszerű! – bömbölte Hammel. – Végre egy jó hír! Azonnal odamegyünk és megünnepeljük! – majd Geraldhoz fordult. – Mr. Weinberg! Amint hallotta, csodálatos dolog történt! Nincs kedve velünk tartani? Megtiszteltetésnek vennénk!
– Nos – mondta az amerikai –, az az igazság, hogy magam is a fővárosba tartottam, és nagyon szívesen megyek Önökkel! Számomra a megtiszteltetés!

– Hát akkor, szálljon be kérem! – a tábornok kinyitotta a kocsi hátsó ajtaját és Gerald bemászott az ülésre. Mellette két oldalról a két katona ugrott be; a sofőr pedig már el is kezdett indítózni.

– Hé! – szólalt meg ekkor Zapata, akiről az utóbbi percekben tökéletesen elfeledkeztek. – Engem nem akarnak elvinni? Tönkretették a kocsimat!

– Látja, hogy nincs helyünk! – kiáltott oda a tábornok. – De majd forduljon hozzánk bizalommal... izé... kártalanítjuk!

– Hajlandó erre írásos garanciát is vállalni? – érdeklődött a latino, de ezt már senki sem hallotta, Hammel dzsipje kilőtt és elporzott. Keresztülhajtott a mezőn, majd egy széles földútra fordult, amely azonban minden addiginál rosszabb állapotban volt, amelyeket eddig Gerald az országban látott. Ezen haladtak vagy négy órán keresztül, nem túl gyorsan, megelőzendő a tengelytörést. A hangulat jobb már nem is lehetett volna, egyre-másra durrantak a pezsgősüvegek dugói, időnként a levegőbe eresztettek néhány sorozatot. A tábornok kissé többet ivott a kelleténél, ami arra készítette, hogy hosszú beszámolóba kezdjen származásáról. Vagy száz évvel ezelőtt, mesélte, egy német zöldségkereskedőt sodort partra az ár egy mangrovemocsárban, aki az óházában alaposan leégett, és nagyjából már minden mindegy volt neki. Készen állt arra, hogy nekivágjon a világnak. Akkoriban remekül ment a banánpiac, valamelyik krimóban azt a tanácsot kapta, hogy érdemes belevágnia a termesztésbe: a parcellákat szinte ingyen vágták az emberekhez. A német szerzett is néhány hold területet két üveg Jägermeisterért, és neki is látott, hogy maga is bekapcsolódjon a nagy világgazdasági besszbe. Magnélküli banánnal próbálkozott és az első év mindjárt szép termést hozott. A német kezdett meggazdagodni, már arra is tellett neki, hogy feleséget vásároljon egy közeli törzsből, aki hamarosan teherbe is esett. A jövő olyan fényesnek látszott, mint keveseknek ebben az elátkozott országban, ahol minden ígéretes kezdeményezés sorsa az elkerülhetetlen pusztulás, és ezt hamarosan a tábornok dédapja is megtapasztalta: két egymást követő, rendkívül heves esős évszak után az ültetvényt megtámadta a fuzárium és a növények az utolsó szálíg kirohadtak. A klíma ráadásul a németnek is súlyosan megártott: végül egy heveny lázrohamban pusztult el a konyhájában, felesége gondos ápolása ellenére. Az özvegy ezután Moambatuba költözött és megfogadta, hogy ha már a férjének nem is sikerült, legalább a leszármazottaiból csinál valakit. És, mint az látható, fáradozása nem volt hasztalan! – fejezte be fejtegetéseit a tábornok. Aztán néhány szóval kitért Slavensky felmenőire is: az ő lengyel őse szintén a meggazdagodás vágyától hajtva érkezett az országban, csak egészségtelenül túltengett benne a férjéről, ugyanis legalább tíz nőt megerősszakolt már az első hónapban. Az utolsó esetenél aztán rajtakapták: ekkor néhány harcos lefogta és meztelenre vetkőztette, tetőtől-talpig bekenték mézzel, majd odakötözték egy tűzhangyaboly mellé. Az egyik ilyen erőszakból eredt meg Slavensky családfája, aki ezt a történetet minden erejével igyekezett kiirtani a köztudatból: a terjesztői könnyen egy föld alatti, ablaktalan cellában találhatták magukat. A hivatalos verzióban egy lengyel arisztokrata és egy törzsfő lánya szerepelt, csupa nemesi romantika, de azért mi tudjuk az igazságot, nemde? Mi tudjuk! – jelentette ki a tábornok és jót röhögött mellé. Gerald végig figyelmesen hallgatott és tudta, ezért már érdemes volt idejönnie.

Közben alkonyulni kezdett és a láthatáron furcsa, széles porfelhő kezdett derengeni előttük: egyre közeledtek hozzá. A békeharcos egy ponton előreszegezte az ujját feléje, ekkor mintha már lázálomszerű, szürrealista épületformák is kirajzolódtak volna.

– Az ott micsoda? – kérdezte.

– Az? – nézett fel kissé zavaros tekintettel a tábornok. – Az Moambatu! Mindjárt megérkezünk! Charlie, lassíts! – kiáltott rá a sofőrre, aki engedelmesen lejjebb is vette a sebességet. Ekkor érték

el a szélső házakat – vagy inkább bizarr romhalmazokat. Az út szélén mindkét oldalon emberek álltak, ahogy haladtak előre, egyre sűrűbben; végül már sorfalat alkotva, és egyre hangosabb kiabálás – üdvrivalgás és éljenzés – hatotta át a levegőt. Mindenfelé zászlókat lengettek, amelyek vörös alapon egy tépetten fejjel lefelé zuhanó keselyűt ábrázoltak, ugyanilyenek lobogtak – fedezte fel hirtelen Gerald – vastag porréteggel borítva a dzsip szélvédőjének két oldalánál is. A katonák különféle méretű lőszeres dobozokat húztak elő és bőkezűen szórták a tartalmukat a nép közé. Gerald is kapott egy efféle csomagot; elhűlve forgatta a kezében.

– Inkább élelmiszert kéne osztanunk... – szólalt meg bizonytalanul.

– Gondolja azt, hogy malátacukor – javasolta a tábornok. Aztán még hozzátette: – Ne essen kétségbe, Jézus megsegíti az ő harcosait, fogunk még azt is osztani, de ha egyelőre nincs, hát nincs. – Most egy cseppet sem tűnt részegnek, a siker hullámaiban fürödve pedig határozottan magabiztosabbá vált. Gerald vállat vont, majd belemarkolt a dobozba és szétszórt pár marék töltényt; a lelkesedés mintha még tovább erősödött volna. Majd az út hirtelen – bár erősen repedezett – aszfaltzottra váltott – elérték a nevezetes csíkot, amely mellett egy romos, szocreál stílusú épület, a kormányzói palota emelkedett. A dzsip megállt a kapu előtt, utasai kiugráltak, és mindannyian besiettek az épületbe.

Bent egy hatalmas terembe jutottak, amely, tekintettel az ünnepélyes hangulatra, fényesen ki volt világítva; bár áram híján csak (szemlátomást rögtönözve készült) szövetfáklyákkal. Az egyik fal mentén hosszú asztal húzódott és jó pár vendég ült már körülötte, általában egyenruhában, kedélyesen cseverészve – a hangzavartól remegtek a még épen maradt ablaktáblák. Mikor észrevették a tábornokot és társait, a zshivaj elcsitult; valamennyi jelenlévő felpattant és kórusban kiáltotta:

– Dicsértessék a Jézus Krisztus!

– Mindörökké, ámen – vigyorgott Hammel, majd helyet foglalt az asztalfőn, amelyet egy gázpalackról üzemeltetett Bunsen-égő világított meg. Gerald előkelő pozíciót kapott a jobbján; bal oldalon az egyik velük utazó katona foglalt helyet.

– Testvéreim! – zengte a tábornok. – Imádkozzunk!

Áhítatos moraj támadt az asztal körül, áldást mondtak. Mikor elcsendesedtek, Hammel hátradőlt, és ekképpen adta meg az estély alaphangját:

– Hát akkor fogyasszunk jókedvvel! Megküzdöttünk érte!

A jelenlévőket nem kellett biztatni, nekiestek a felhalmozott ételeknek, és a termet hangos csámcsogás, bőfögés és egyéb illetlen hangok töltötték be. Néha egy pezsgőspalack pukkant az általános hangzavarba, úgy tűnt, ebből kimeríthetetlenek a készletek. Gerald az előtte álló vodkásüveg – az utolsó szovjet delegáció hagyatéka 1991-ből – tartalmát töltögette a poharába, és hamarosan azon kapta magát, hogy iszonyatosan berúgott, továbbá ellenállhatatlan vágyat érez arra, hogy megvallja minden vétkét, csakúgy, mint délután a tábornok.

– Herr Hammel! – lökte hát oldalba vendéglátóját. – El kell ismernem valamit, most vagy soha.

– Hallgatom – nézett rá meglepődve a tábornok.

– Én... – Gerald megköszöri a torkát –, én... tényleg megettem azt a pilótát Déli-Georgián.

A tábornok nem rökönödött meg különösebben.

– Felejtse el, Mr. Weinberg – mondta –, vagy közelítse meg a kérdést evolucionista szempontból. Az erősebb marad életben, az ő génjei öröklődnek az utódokban, ez így van, amióta világ a világ. És hát... izé... magának nem is igen maradt más választása, úgyszólván ne eméssze magát – és

Kitin – The story: Ejakulator

biztatóan hátba veregette Geraldot, akinek torkára szaladt az itala és kis híján megfulladt. Úgy döntött hát, hogy elég volt az élményekből aznapra; nehézkesen felkelt az asztaltól és kinyilatkozta:

– Asszem, ideje lefeküdnöm... Fárasztó volt ez a mai nap...

– Menjen csak, Mr. Weinberg – intett kegyesen a tábornok –, fent az emeleten van egy csomó üres szoba, ha minden igaz. Hé, valaki segítsen Mr. Weinbergnek, alig áll a lábán! Gyerünk, gyerünk!

Két szekrény méretű, gépfegyveres pasas emelkedett fel az asztal mellől, bár ők is meglehetősen ingatag állapotban voltak. Ez azonban nem akadályozta meg őket abban, hogy oldalról közrefogják Geraldot és feltámogassák a lépcsőn. A művelet nem járt minden nehézség nélkül, kétszer is csaknem átestek a romos korláton, de végül szerencsésen feljutottak. Az emeleti folyosón a különösen fontos külföldi delegációk egykori vendégszobái sorakoztak, ilyen-olyan állapotban, ezek egyikébe kísérték most be Geraldot, aki, immár mit sem érzékelve a környezetéből, lerogyott a középütt lévő ágyra és rögtön mély öntudatlanságba süllyedt.

Másnap reggel hősünk arra ébredt, hogy egy érdeklődő botsáska tartózkodik az arcán. Undorral elegyes meglepetésében elfojtott kiáltással lesöpörte magáról; majd kissé megnyugodva körülnézett a szobában. A falakról már rég lehámlott a tapéta, alatta vígan tenyészett a penész. A bedeszkázott ablakokkal szemben a falban ökölnyi golyónyomok éktelenkedtek. Szinte az összes bútort miszlikbe aprították. Az összbenyomás szépen tükrözte a győzelem óta eltelt idő rövidségét. Gerald felmérte ezen áldatlan állapotokat és mély kétségbeesésbe zuhant; még a fejfájása is a duplájára

erősödött. Feltétlenül szükségesnek érezte, hogy mielőbb szerezzen a tábornoktól egy jobb szállást. Mindenekelőtt azonban le akart lépni innen, így hát felkelt, és ahogy volt, kilépett a folyosóra, majd lement a lépcsőn.

A terem jelen pillanatban kihalt volt, csak néhány részeg vendég hortyogott az asztal alatt. A beáradó fényben ez a helyiség is sokkal rosszabbul nézett ki, mint az előző este. Gerald pocskékul érezte magát; kísétált az épületből. Az utca túloldalán felsőbb emeleteitől megfosztva düledezett egy másik szocreál betonszörny; a kapuja fölött tépett, de azért még felismerhető felirat hirdette:

Á.LA.I POST.

„Ez jó lesz!” állapította meg magában Gerald, és megindult arrafelé. Ha másutt nem, a postán mindig van telefon, vélte naivan.

De az épület szinte teljesen üres volt; szemlátomást többször is kifosztották. A főbejárat mögött hatalmas, félhomályos terem ásítózott, üvegtörmelékkel borítva. Szemközt faltól falig magas pult húzódott – valamikor e mögött dolgoztak a tisztviselők. Az egyik végén, a sarokban, az ablak maradványai mellett fiatal suhanc könyökölt és unottan rágcsált egy szivaracsonkot. Mikor észrevette Geraldot, úgy elámult, hogy a bagó kiesett a szájából és a padlóra hullott.

– Misztér – suttogta szinte áhítatosan. – Én nem is tudom... Isten hozta! Mi járatban erre?

– Telefonálni szeretnék – mondta Gerald. – Lehet? – aztán alaposabban is végigmérte a fiú döbbszent arcát. – Mi az?

– Ami azt illeti, elég kevés külföldi jár manapság erre... – a suhanc képtelen volt összeszedni magát.

– Hát – mondta Gerald –, én most itt vagyok. Szóval van telefon?

– Van, uram – bólogatott szaporán a fiú, majd elővett a pult mögül egy ősrégi, tárcsás készüléket. – Tessék!

– Köszönöm szépen! – Gerald a füléhez emelte a kagylót. Minden előfeltevését megcáfolva volt vonal, ami a körülményeket tekintve nem kis csodával ért fel. Komótosan tárcsázott; a suhanc tágra nyílt szemmel figyelte. A vonal másik végén kicsörgött. És felvették.

– Halló! – szólt Gerald túlradó lelkesedéssel. – Fred, lezártatok már a következő havi számot? Nem? Helyes, óriási sztorim van! Nem fogod elhinni, honnan telefonálok! Rumundi fővárosából, Moambatuból! Igen! Megérkeztem! Tessék, hogy hol van? Ne hülyéskedj már velem, Fred! Itt háború van, lőnek! Micsoda? Igen, elképesztő viszonyok vannak itt! Tessék? Halló! Halló, Fred, ott vagy? Halló! A mindenségit neki, megszakadt! – Gerald letette a megsüketült kagylót és a fiúhoz fordult. – Szóval, mit keresel itt tulajdonképpen?

– Itt dolgozom – válaszolta amaz önérzetesen.

– Aha. És csak te egyedül? Hol vannak a többiek?

– Elmenekültek vagy beálltak valamelyik seregbe.

– Te meg itt tartod a frontot? – Gerald töprengve végigsimított a homlokán.

Ebben a pillanatban az utca közepén három Kasszám-rakéta csapódott be. Szerencsére az ablakokban már nem maradt üveg; a szétrepülő szilánkok miszlikbe aprították volna Geraldot, de a légnyomás így is alaposan a pulthoz vágta, a dörej pedig kis ideig megsüketítette. Lassan nyerte csak vissza az érzékeit és konstataulta, hogy jó pár újabb zúzódást szerzett a korábbiak mellé. A fiú közönyös képpel emelkedett fel a pult mögül – neki szemlátomást meg sem kottyant a dolog.

– Ejha! – jegyezte meg végül Gerald. – Ez azért nem semmi volt...

A fiú vállat vont. – Én már megszoktam.

– Na hát akkor minden oké, nem igaz?...

A kormányzói palotából jónéhányan kisereglettek az utcára, köztük a tábornok. – Izé... – üvöltötte –, mi a nyavalya ez, bombáznak, a mindenségít neki?! Hogyhogy még lőtávolon belül vagyunk? Hol van Mr. Weinberg? Katasztrófa... csináljanak már valamit! – A társaság azonban csak toporgott tanácstalanul a bombatölcsér szélénél. Hammell körbeforgatta a fejét, végigfürkészte az utcát, beleértve a postahivatal homlokzatát, és meg is látta bent Geraldot, ahogy bágyadtan integet neki. – Ó, hála az Úrnak! Nem esett baja? – fürgén megindult, átugrott az ablakpárkányon és egyenesen az amerikaihoz sietett. – Látja, milyen állapotokkal kell megküzdenünk? – kérdezte elkínzottan. – De rendet fogunk tenni, hamarosan végleg... izé... felszámoljuk az ellenállást! Úgy gondolom, addig is nem kellene a városban mászkálnia, maradjon a palotában. Az... hm... többé-kevésbé biztonságos.

– Miattam egy percig se aggódjon, láttam ennél már sokkal rosszabbat is – mondta Gerald. – Viszont a szobám elég sok kívánnivalót hagy maga után.

– Igen, az emeleten közelharc dúlt, sajnos... Meg fogjuk oldani, ez a legkisebb feladat. – A tábornok mélyet sóhajtott. – Meg akartam kérni Önt... izé... egy szívességre, amivel nagy szolgálatot tehetne az ügyünknek... Viszont most a történetek után, ugye...

– Csak nyugodtan!

– Arra gondoltam – magyarázta a tábornok –, hogy ha van kedve, mondhatna egy beszédet... Izé... A népnek nagyon sokat jelentene, ha egy ilyen tekintélyes személyiség, mint Ön, szólna hozzájuk. Nagy szükségük van a biztatásra. Hát még ha azt is megemlítené... amire persze nem kötelezhetem... hogy mennyi mindent tettünk *mi* már eddig is azért, hogy ez az ország felemelkedjen... Mit szól hozzá?

– Tudja, ami azt illeti, nem érzem magam valami fényesen magam – mondta Gerald. – De bizonyos mértékig egyetértek azzal, amit mondott, és egy rövid beszédet nagyon szívesen tartok, ha segíték velem.

– Nagyon hálásak leszünk – ragadta meg Gerald kezét a tábornok. – Most menjünk vissza, a szobáját rendbe tesszük, aztán pihenjen egy kicsit. Nagy muri volt tegnap este, az én fejem is fáj.

Gerald nem ellenkezett, így együtt mentek vissza a palotába. A tábornok néhány katonát utasított, hogy teremtsen kényelmesebb körülményeket az emeleten, így az amerikai szobájából pillanatokon belül eltűnt a törmelék; csak egy nagyjából épségben maradt asztal és persze az ágy maradt benne. A délelőtti hátralévő részét Gerald ez utóbbin hanyatt fekvé töltötte. A közérzete egy cseppet sem javult reggel óta, sőt egyre inkább romlott. A fejfájása elviselhetetlenné erősödött; időnként meg-megborzongott. Komolyan tartott tőle, hogy láza van; ilyen állapotban nemigen tudott a beszédre koncentrálni. Bár nem bántódott miatta különösebben, néhány odaillő mondatot a kisujjából is ki tudott rázni bármilyen helyzetben. Néhány perccel déli tizenkettő után aztán kopogtattak az ajtón.

– Bújj be! – kiáltott ki mogorván Gerald.

A szobába az egyik katona lépett be abból a kettőből, akikkel előző nap együtt utaztak. – A tábornok úr kéri, hogy kövessen a mellvédre. Készen áll?

– Azt hiszem – morogta Gerald. Nehézkesen felállt és kiment a folyosóra. Nem mentek messzire, a mellvédre nyíló ajtó csak pár lépésnyire volt. Most mind a két szárnyát szélesre tárták; kint a szürke, porfelhőkbe burkolózó ég alatt magányosan árválkodott egy mikrofonállvány.

A tábornok két másik tiszt kíséretében az ajtó mellett, a falhoz húzódva várakozott. Mindhárman kitüntetésekkel sűrűn teliaggatott díszegyenruhát viseltek, Hammell valószínűleg ugyanazt, amit az előző napon. Gerald és kísérelője odamentek hozzájuk.

– Nos, Mr. Weinberg – mondta a tábornok –, eljött az idő. Arra gondoltam, hogy... izé... először beszéljen csak Ön, hogy megteremtse az alaphangulatot... Aztán mi jövünk.

Gerald, annak ellenére, hogy forgott körülötte a világ és így kissé bizonytalanul állt a lábán, áthajolt a mellvéden. Néhányan gyülekeztek az épület előtt, de messze nem voltak annyian, hogy azt tömegnek lehetett volna nevezni. – Nincsenek túl sokan – állapította meg.

– Nem baj, biztos jönnek még – mondta a tábornok. – Legközelebb pedig már mindenképpen többen lesznek. Aztán meg annál is többen. Ennek a mostani eseménynek főleg az izé... szimbolikus értéke jelentős. – Majd belenyúlt a mellébe fekvő ládába, kimarkolt belőle egy adag töltényt és leszórta az utcára. Odalent kisebb tolongás támadt. – Látja, hogy lelkesek! – fordult vissza Geraldhoz. – Örülnek mindennek, amit kapnak. Most bejelentem Önt, aztán beszélhet.

Ezzel odalépett a mikrofonhoz. Odalent tökéletes lett a csend.

– Barátaim! – kiáltotta. – Győztünk! – kis hatásszünetet tartott. – De mielőtt megünnepelnék nagy tetteinket, hadd mutassam be Mr. Gerald Weinberget, aki Amerikából érkezett, mert ügyünk... izé... felkeltette érdeklődését! Most ő kíván hozzátok szólni!

Szórványos taps és éljenzés hallatszott. A tábornok félreállt; Gerald a helyére lépett és felemelte a kezét.

– Barátaim! – szólalt meg. – Nagy örömmel tettem eleget a tábornok úr kérésének, hogy szóljak hozzátok. Komoly várakozással jöttem ebbe a gyönyörű országban, és meg kell mondjam, nem csalódtam, sőt jóval többet kaptam annál, mint amit vártam! Nemcsak a táj, a vidék, de az emberek is... – Gerald megakadt és végigsimított a homlokán. – Különösen az emberek...

Ezzel összecsuklott, mint egy harmonika, estében magával sodorva a mikrofonállványt. Hammell és társai hátrahököltek. A lentiek felzúdultak: – Mi az? Mi történt? Ki lőtt? – ilyesfajta kiáltások hangzottak, és már meg is fogtak egy fickót, pillanatok alatt kötél is került, és indultak is a legközelebbi fa felé. Fenn az egyik tiszt végül összeszedte a bátorságát és letérdelt Gerald mellé. Futólag megvizsgálta, majd hátraszólt a többieknek. – Semmi gond, nem merénylet. Lázroham.

– Izé... tyűh! – a tábornok megkönnyebbülten látszott. Lehajolt és felemelte a mikrofont. – Polgártársak! Őrizzék meg a nyugalmatokat! Nyugalom! Mr. Weinberget kissé megviselte a klíma, amit még nem szokott meg, ennyi az egész. Hamarosan rendbe jön, de most pihenésre van szüksége. Pár perc és folytatjuk – ezzel visszafordult a mellvéden lévőkhöz. – Izé... – és Geraldra mutatott. – Vigyétek be... Mindjárt megyek én is.

Páran előreléptek, megragadták Geraldot és eltűntek vele a folyosó mélyén; a tábornok pedig megtörölte a homlokát és kétségbeesetten meredt maga elé. – Teringettét! – suttogta. – Teringettét...

Komor délután jött, minden tekintetben. Gerald izzadságban fürödve, magas lázban, delirálva hevert a szobájában; az ágya körül ott szobroztak a tábornok és hívei, készen minden eshetőségre. Hirtelen egy katona vágódott be az ajtón.

– Tábornok úr! – jelentette. – Az egész várost felforgattuk, de nem találtunk orvost.

Hammell a halántékára szorította a kezét.

– Hová lettek, az ég szerelmére?

– Elmenekültek vagy meghaltak. Az utolsónak éppen tegnapelőtt főztek varázslevest a fejéből.

– Varázslevest?

– Hogy elsajátítsák a tudományát.
 – És hol vannak, akik ezt tették? Hátha kiokosodtak...
 – Felrobbant a gázrezsójuk. Meghaltak.
 – Ó, Uram, tudom, hogy azokat sújtod, akiket a legjobban szeretsz – a tábornok mélyet sóhajtott. – Gyógyszereink sincsenek?
 – Nincsenek – mondta a katona.
 – A fenébe is... – Hammell kétségbeesetten nézett végig a többiekre. – Izé... Most mit csináljunk? Mi lesz a jó hírünkkel, ha azzal kezdjük, hogy egy ilyen elismert személyiség... meghal nálunk!
 – Nem mi hívtuk ide! – jegyezte meg valaki a túloldadról.
 – Rosszul látod, ez nem a helyes hozzáállás – mondta Hammell. – Sajnos, ugye, nincs sok barátunk... nem fordítottunk kellő figyelmet az izé... propagandára. Ha Mr. Weinberg meghal, azt ellenünk fogják felhasználni.
 – Biztos? Szerintem neki sincs túl jó híre – vélte az előbb közbeszóló.
 – A mindenségit... – motyogta a tábornok. – Azonnal tennünk kell valamit! Mit csináljunk?
 – Esetleg fényképet? Azzal bizonyíthatnánk, hogy megtettük, ami tőlünk telt – javasolta egy alak az ágy fejénél.
 – Jó, a semminél egyelőre ez is több – döntött a tábornok. – Fiam – szólt a hírhozó katonához –, az asztalon megtalálja a mobilom; térerő ugyan nincs, de nem is azért kell; csak fogja, menjen oda az ágy végéhez és kapjon le minket úgy, hogy Mr. Weinberg is látszódjon.
 – Igenis – a katona tisztelgett, majd fogta a telefont és beállt oda, ahová a tábornok mutatta. Mindenki pózba vágta magát. A katona lenyomta a gombot.
 Gerald még két napig élvezte a kormányzói palota vendégszeretetét, aztán egy újabb, különösen heves lázroham során kiszenvedett. Mivel a külvilággal nem sikerült időben felvenni a kapcsolatot, helyben kapott állami dísztemetést, melyen az ország összes újdonsült vezetője részt vett. Az eseményt megzavarta néhány újabb rakéta becsapódása – a front még mindig közel volt –, de ezek a megrongált idegeken kívül már nem okoztak károkat, hiszen nem maradt mit lerombolni. A békeharcos elmúlása pedig alig kapott hírverést, néhány sajtótermék említést tett ugyan róla, de ezek sem főhelyen. Egy folyóirat három héttel később leköszölte a képet, amelyet a katona készített; a hozzátartozó cikkben Geraldot az új rezsim feltétel nélküli támogatójaként írták le, amivel, úgy mond, csak tovább rontotta nem igazán makulátlan hírnevét. Hammel pedig, megnyugodván, hogy senki sem akarja felelősségre vonni, immár zavartalanul láthatott neki egyéb, sürgetőbb problémák megoldásához, de elődeihez hasonlóan ő sem aratott osztatlan sikert.

Siniša Tucić

Új hazánk kis kengurui

Bassza meg az isten
Ebben a percben
Repülőre ülhetnék
És irány Ausztrália
Nincs itt többé semmi keresnivalónk
Pocsékul érzem magam ezen a bulin
Akkor is ha a DJ Ramonest játszik
In the pet cemetery
Vagy
Somebody put something into my dream
Hollandia a világ legliberálisabb hazája
Mégsem
Érzem jól magam ezen a bulin
Elmehtnék
Ott a haza ahol jól lehet élni
Úgy érzem örökké itt ragadok
Akár meg is halhatok
AIDS-et kaphatok egy kibaszott bulin
Egy kibaszott játékban
Mint az üvegezés vagy valami hasonló
Bulizunk
Gyerünk játszunk
Például
Egyik részünk HIV-pozitív
A többiek pedig nem kapták el a fertőzést
Kihúzzuk a cédulákat és a párok kefélni kezdenek
Afféle orosz rulettet játszunk
A törvény nem tilthatja az ilyen bulikat
Ez túlságosan is liberális ország
Talán így becsajozom
Vagy ki tudja bepaszizom
Ha pedig fertőzést kapok
Ha megkapom azt a fantasztikus AIDS-et

Nem repülök Ausztráliába
És nem fogom élőben látni
Hogyan ugrálnak az ausztrál homokban
A szegény kis kenguruk
Már csak az AIDS-ben reménykedhettek
Míg dzsointot szívok ezen az idióta bulin
A világ legliberálisabb országában
A patetikus Ramonesokkal
Fog minden befejeződni az üres tekintetemben
Miközben becsajozhattam
Vagy bapasizhattam volna ma éjjel
Felülnék a repülőnkre
Az új hazánk kis kengurui pedig
Nemsokára
Fertőzött magvakat rágcálnának a tenyerünkől.

Játszótér

Ha nem dolgoznék egy hatalmas pénzügyi koorporációnál
A halom üvegben
A grandiózus cyber-palotában
A gonosz demiurgosz isten
Vagy sátán
Férfi háziasszonyként
Teremthetett volna meg
Aki egy játszótéri fakunyhóban él
Egy nyolcvannégy éves öreggel
És egy fejletlen hathónapos magzattal
Amely lassan ám biztosan
Fejlődik egészséges
Társadalmilag helyes
Politikailag korrekt
Emberi egyeddé
Tehát
Egy játszótéri fakunyhóban élünk
Én és a nyolcvannégy éves öreg
És a hathónapos magzat
Mindent én csinállok
Főzök mosok vasalok

Kitin – The story: Party

Pelenkázom az öreget
Pelenkázom a magzatot
Boltba járok
Porszívózom
Törlöm a port
Tehát én vagyok a háziasszony
Furcsa göncben
A hathónapos magzat sír
Vékony babakangon ordít
A tej felforr a tűzhelyen
A nyolcvannégy éves öreg
A kopott régi díványon fekszik
A kopott régi dívány rúgói kipattantak
Az öreg haldoklik
A hathónapos magzat zokog
A tej felforr a tűzhelyen
Én bekapcsolom a rádiót
Acid jazz
Idegesít a jazz
Felveszem a nyolcvannégy éves öreget
A kopott díványról
Belehelyezem a jéggel teli

Nagy kék teknőbe
Ismét idegesít a jazz
A magzat sír
Vékony babahangon ordít
Idegesít a jazz
Kihajítom a rádiót a kunyhó ablakán
A rádió kirepül az ablakon
A játszótéren landol és darabokra törik
A nyolcvannégy éves öreg haldoklik
Teste a vízzel teli teknőben
Megdörzsölöm a szőrt a mellkasán
A magzat vékony babahangon ordít
Elszakad a film
Otthagynom a nyolcvannégy éves öreget
A jeges kék teknőben
Felveszem a bundácskámát és kimegyek a kunyhóból
Átvágok a játszótéren egy internet kávézóba tartok
Neszkávét rendelek
Húzzon mindenki a picsába!
Nem lennék háziasszony.

A halcsont továbbra is a panelházon lógott

1995. 11. 7.

A gyerekek a szülészeten
jöttek napvilágra,
a kórházi szobákban.
Hol máshol?

Keresztre feszítve a tévéképernyő előtt
bámulták az iskolai műsorokat
és a rajzfilmeket.

A kép élessége
a halcsonttól függött,
az épületre akasztott antennától.
Minden gyerek a televízió manipulált szubjektuma
az irodalomban,
a kórházban és a világban.

Akkor is, ha rossz a kép a tévén,
az irodalom pedig triviális,
a gyerek fáj a szövegben!

A kórházba járás mindenképp traumatikus.
Új világbkép,
amelyet nem korlátoz
a képernyő, az iskolai műsor,
a rajzfilm
és az írás diszkurzív logikája.

A kis betegek
az ágyakban henyéltek,
az anyjuk pedig
minden másodpercben rájuk gondolt,
vitaminos kapszulákkal
tömte őket,
édes szirupokkal,
a messzi szigeteken
lévő kastélyok meséivel.

Ott is voltak rajzfilmek, televíziók és könyvek,
a halcsont a kórházi szoba
ablakán lógott.
Mégis, nem ez volt az egyedüli kép a világról,
valami másról volt szó.

Osztályozni kellett volna a betegeket,
kis boxokba helyezni őket,
megfigyelni,
vizsgálni a viselkedésüket.
Cukorkát osztani nekik.

Kórház = iskola = kaszárnya = gyár
Kórház = iskola = kaszárnya = gyár
Kórház = iskola = kaszárnya = gyár
Kórház = iskola = kaszárnya = gyár...

A köztes térben virul a fű.

A gyerekek az iskolai udvarokban cseperednek
vagy a kórházakban.
Teljesen mindegy, hol vannak,
a kaszárnyák és a gyárak még csak eztán jönnek,
a távoli szigetek is talán.

Majd minden leállt.

A fehér köpenyes orvos
az anyákat vigasztalta,
a rajzfilm után
az elnök ünnepélyesen
felbukkant a képernyőn,
a jelenlétével betöltötte
a kórházi szobát.

A parancsnok cukorkát osztott,
az épület előtti buszok pedig
kikötős hajókká változtak,
készen arra, hogy gyerekeket fogadjanak,
és hogy észrevétlenül elússzanak
az imaginárius végtelenbe,
a lerombolt kastélyok cinikus látványába.

Semmi sem maradt többé.
Sem kórház, sem anya.
A szoba eltűnt,
a mézárulás elkezdődhetett.

Szerencsére
mindent felvettek.

A halcsont továbbra is
a panelházon lógott.

Amikor eszembe jut 1999 tavasza

Elveszítettem a reményt,
pocsékul vagyok,
csupán az maradt, hogy emlékezzem
1999 tavaszára.

Szertefoszlott a remény, hogy lángba borul ez a város,
hogy a professorok hatástalanok lesznek.

Nőtt a fű és a sárga pitypang,
akárcsak a német expresszionisták verseiben.
A testek a szemünk előtt bomlottak.
Külváros és vasúti átjáró,
kaszárnya és zászló.

Minden este elsétáltam
az atombunkerek mellett,
és vártam a szirénát.

Az irodalom professorai ugyanazok maradtak,
a maguk kis kabinetjeiben,
a nagy elbeszéléseikkel
és a vastag borítékjaikkal,
pénzzel teletömött zsebeikkel.

Nem szívtam be a levegőt,
nem éreztem katarzist.
A vidámpark mellett sétálok,
az ütköző dodzsemeket bámulva.

A kis kabinetek ugyanott vannak,
a vastag borítékokkal, ugyanazokkal a zsebekkel,
még mindig nagy elbeszélésekben,
repülőkkel a fejek fölött.

Már pusztán a modernség
iránti nosztalgia maradt,
a katarzis iránti nosztalgia,
1999,
history chanel
és második világháborús
dokumentumfilmek.

Az egyszerű emberek ezt fel sem fogják,
a folyó melletti sétányon
a maguk csendes morbiditásában
hűtőkocsis fagyaltokat vásárolnak,
és kölykeikkel együtt
dodzsemeket hajkurásznak.

Kerberosz, az ötven fejű őr

Hannah Arendtnek

Ki őrködik ma,
és ki jegyzi fel a füzetkéjébe
az iskolába belépők
keresztnevét, vezetéknévét, személyi számát?

Az ajtónálló gyerek
teljesen hétköznapi gyerek,
ötven fejű Kerberosz,
énekelve üvöltő Kerberosz,
aki nyugszik,
ha mézeskalácsot kap.

Noha ötven feje van,
a Kerberosz nem gondolkodik.
A Kerberosz nem Baš Čelik,
aki a kisgyerekek csontjával

piszkálja a fogát.
A Kerberosz egy teljesen hétköznapi gyerek.

Semmi különös portásnak lenni,
az emberek bejárnak és kijárnak,
a nevek lényegtelenek
a helyzet banalitásában.

A gyerek Kerberosz az ór,
a Kerberosz
ötven fejjel őrködik.

A Kerberosz őrködik,
és csupán feljegyzi a neveket,
a belépők keresztnévét, vezetéknévét, személyi számát,
és senkiről és semmiről nem ítélkezik.

Orcsik Roland fordítása

Steinar Opstad

Ahonnán a hűvösséget kölcsönzöm

Orgonák és esti napfény,
vizes hajú, álomtól elnehezült gyerekek,
akiket egyesével cipelnek be az ágyaikba

Mézes sampon és fenyőtű illata,
és a rozsdás hordókban álló vízé,
és friss fűé a kiadós eső után

A nyitott ablakban csörgő lóg,
használd az érzékeidet, juttatja eszembe,
mert a lélekhez rajtuk keresztül vezet az út,

és én, akinek nincsenek leszármazottai,
látom majd a bátyám gyerekeit aludni
a füvek és orgonák árnyékában

Hamvas gyöngyvessző

A kis verebek
a nedves, illatozó bokorra szállnak,
és én újra magamhoz térek,

testetlenül, mint egy kinyújtott érzék,
vagy a gyöngyvessző, ahogy éjszaka,
a kinti lámpák fényében virágozik,

amíg mellette boroznak, kártyáznak, nevetnek és beszélgetnek
Nem tartozom közéjük,
de itt ülök köztük, fehérén, roskadozva

Ma éjjel minden hamisság megváltódik

Kinyitom az ajtót és megfordulok,
hogy lássam az orgonával benőtt ösvényt
Emlékezz az illatra és a látványra, jut eszembe,

és ne hagyd, hogy a gondolataid jobban lehúzzanak,
mint a házad kulcsai,
vagy a titkok ugyanabban a házban

Mert ma éjjel két főnek nyitom ki az ajtót,
és a júniusi éjszaka sápadt, mint minden
testek legérintetlenebbje

Vajna Ádám fordítása

Krzysztof Karasek

Levél

Hirtelen
félni kezdtem a költőktől,
olvasásuk perceitől,
írja nekem egy ifjú olvasó
– egy római katolikus plébános
a Balti-tenger mellől –,
a költők szavakat küldtek hozzám,
nekem ajándékozták őket,
csupa jó szándékkal.

Rimbaud, Nerval, Norwid.
Novalis, Hölderlin, Benn.
Coleridge, Hopkins, Yeats.

Csak egytől félek, teszi hozzá.
Az örök szépség csöndes dallama helyébe
a hétköznapiok süket kiáltása lép.

Apa

Magadban, magadban, meghajlott szigor.
Teljesen átjárni és engedni neked a Nemben.

De hová gyömöszöljük kettőnk között a Szót?
Te vér vagy. Te fű. Én csupán álom.

Az éjszaka elfogadhat téged
vagy eldobhat.
Holnap is ma van.

Születésem 70. évfordulóján

Csillagom leáldozott mélyen a föld alá,
oda, ahol éhségem szunnyad.
Mert tél van,
és alszik a kutyám.
Ezen a világon semmi sem marasztal,
mert azokkal vagyok, akik már holtak,
és azokkal,
kik még meg sem születtek.
Valaha én is ember voltam.
Hála a Szónak, még mindig veletek vagyok.

A halhatatlan rózsa

Ez a virág megindít.
Mint a gyermekkor,
melynek soha nincs vége.
Tövisek? Igen.
Mert még vér kering az ereken,
és a vörös
az élet színe.
Megölhetetlen.
A vörös nem keveredik
a vörössel.
Olykor lelassít.
Máskor sürget.

Az angyal imádása

Milyen szép az angyal
ahogy üldögél
a villamos távvezeték
drótjain
ül ide-oda leng
nem esik le
lábánál egybegyűlnek
az esőcseppek
majd felduzzadnak
mint a tehenek
tőgye leválnak
az öt megfáradt drótról
és lehullanak
kivájva a föld szikláját
Milyen szép zene
szüremlik ki ebből a hangszerből
bár az ötvonalas ég
melyen az angyal ül
hallgat
És hallgat a föld
amely
felissza hangunk mindahány cseppjét

Kitin – The story: Man

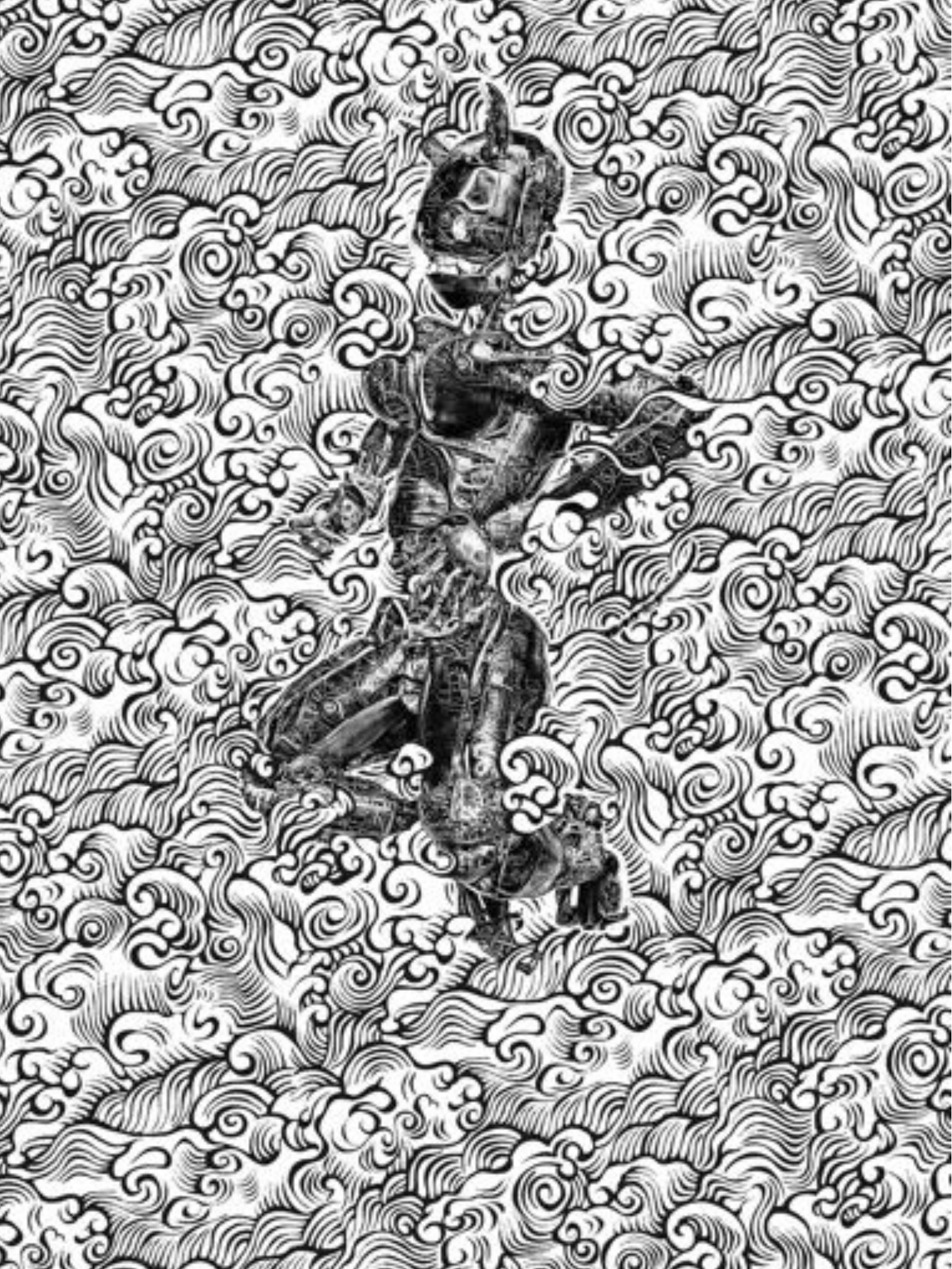

Utolsó vers

Valaki hallja
a kulcsot az éj szívében
valaki hallja míg fekszik
a temetőben
egy ágyban
szinte felismerte
szinte tudja
valahol bezárulnak valami ajtók
szinte tudja
szinte felismerte
csak azt nem ismeri fel – a kezét
és a kulcsot a fejben nem ismeri fel

ám csikorgása
kínzón visszhangzik az elmében
hallja a kulcsot
az éj szívében
a fejben – ez minden

Zsille Gábor fordításai

Gorove Eszter

Madárhang és némáság

A *Valaki jár a fák hegyén* gyerekversei

Kányádi Sándor költészetéről nem könnyű a személyes hangvételt mellőzve, kizárólag szakmai nyelven megszólalni. A gyermekversek esetében ez fokozottan igaz. Nemcsak a miatt a közvetlen tapasztalat miatt, hogy Kányádi gyerekversei már az anyanyelv elsajátításánál jelen vannak, vagy azért, mert olyan mélyen gyökereznek a saját gyerekkoromban a megzenésítések és versmondások által, hogy szinte kiszakíthatatlan részei az identitásomnak, hanem azért is, mert egyes Kányádi-szövegek egy ideje újra a mindennapjaim részévé váltak.

Egy alkalommal a *Feketerigó* című vers Kaláka által megzenésített változatát énekeltük a kisfiammal – ez a helyzetkép pedig önmagában rámutat arra, hogy ezekkel a szövegekkel mennyire erőteljesen kapcsolódnak, együtt élnek énekelhető/zenés változataik –, az ének végén pedig újra és újra elhangzott a „még egyszer” felszólítás, az ismétlésben lelt örömmel. Az állandó újramondási (éneklési) kényszer közepette húsavágó volt az az élmény, hogy ezek a szövegek mennyire a hangzásban élnek, erejük a megszólaltatásra való igényükben rejlik igazán. Még ha közhelyes is a megállapítás: elevenebbül és közvetlenebbül tapasztaljuk a gyermekverseket – vagy a gyermekvers kategóriába szorított, de ezáltal a hangzás és ismétlés rituáléjába meghívott szövegeket –, amelyek szemléletesen tudják prezentálni a líra hanggal, hangzással való kapcsolatát, a megszólaltatásra való igényét. Emellett pedig a nyelvben lelt, hangzásban, ritmikus mondásban való felszabadító öröm megtapasztalásának is egyik legközvetlenebb forrásai.

A gyerekverseknek ez a működés módja és a *Feketerigó* szövegének állandó újramondása indította el bennem azt a gondolatot, hogy Kányádi gyerekverseinek azokról az aspektusairól szóljak, amelyekben a hangzás és a hang, az énekszó és annak elhallgatása tematizálódik. Kányádi Sándor gyerekversei közül ugyanis akad jó néhány, amely nemcsak performatív szinten igényli (ritmusa, dallama révén) a megszólaltatást, hanem témájában is a hangzás és a csönd, a megszólalás és az elhallgatás viszonyát mutatja meg. Ezekben a versekben – miként a *Feketerigó*ban – a hangadás lehetősége legtöbbször valamilyen madárhoz kapcsolódik, de a hangzáshoz, énekhez vagy zenéhez tapadó mozgás is visszatérő eleme a szövegeknek. Az alábbiakban néhány költeményt fogok elemezni a *Valaki jár a fák hegyén* című kötet *Tavaszi Tarisznya* és *Napsugár versek* (1957–1989) ciklusából, a szövegek hanghoz és hangzáshoz való viszonyát tematikus és poétikai szinten is vizsgálva.

Ablakomban nagy a hó, halihó! –
ott sétálgat egy feketerigó.
Jár a szeme: oda néz, ide néz:
sétálgat, mint egy igazi zenész.

De most nekünk nagy a hó, halihó! –
nem fuvoláz a feketerigó.
Egyet-kettőt csitteget, csetteget,
kifizeti ennyivel a telet.¹

A már fent említett *Feketerigó* tematikus szinten hamar összefoglalható: tél van és nem énekelnek a madarak. Azonban a hang és a csönd kapcsolata ennél jóval összetettebb képet mutat, ha a szöveget a tematikus motívumok mellett a hangzásra való tekintettel és poetikus szinten is vizsgáljuk.

Az első sorban a „hó” szóra replikázó „halihó” egyszerre ismétli meg önmagában a hó szót és az ismétlés által egyúttal a hó mennyiségét (nagy havat) nyelvi szinten is prezentálja, miközben szemantikailag az ablakból való kikiabálás helyzetképét jeleníti meg. A „hó/ halihó” ismétlés révén a visszhangzás képzete is előáll, amit az is erősít, hogy a következő versszak is ugyanezen „hó, halihó!” felkiáltással zárul. A visszhang a kinti, végtelen, üres, csöndes és hóval takart teret és telet jeleníti meg, a hang bentről szólal meg és töri meg a kint egységes némaságát. A szöveg ellentétek mentén épül fel: a halihó felkiáltás és a csönd; a hó mozdulatlansága és a feketerigó sétája, szemének forgatása („oda néz, ide néz”); a látvány tekintetében pedig a fehér és a fekete szín szembenállása dominál, például a *Betemetett a nagy hó* című versben: „csak a feketerigó / maradt feketének”.

Bentről tehát kiáltás – vagy akár örvendezés – hallatszik, az ablakban pedig, az első versszakban még teljesen némán, de nem mozdulatlanul van jelen a feketerigó. A feketerigó sétálgatása átmenetet képez a benti hangzó tér és a csöndes és mozdulatlan kint között, éppen a kettő közötti határon, az ablakban. Noha az első versszakban a rigó teljesen néma marad, létmódja azonban a zenészhez válik hasonlatossá, melyet pusztán sétálgatásával valósít meg. Ebből a nyolcsoros versből is érezkelhető, éppen a feketerigó zenészként való azonosításában, hogy Kányádi szövegeiben a hangzás, a mozgás és a zene szorosan összefügg egymással: az „igazi zenész” a hallgatást, a csöndet is tudja zeneként érteni.

A második versszak elején újra arról olvashatunk, hogy „nagy a hó”, majd a második sorban expliciten megjelenik, hogy a madarak nem énekelnek. Az utolsó két sorban a rigó hangja egy-két csittegetésig terjed, valamint a záró sor is azt erősíti meg, hogy a tél ideje nem az éneklésé.

Ezzel szemben a vers zeneisége erőteljes, amit nemcsak az ütemhangsúlyos verselés teremt meg, hanem a hangulat- és hangfestő szavak is, mint a „halihó”, „csitteget-csetteget”, az alliterációk („fuvoláz”, „feketerigó” – amelyben ráadásul egymást követik a mély, aztán főként magas hangrendű hangok) vagy a fuvolázás metaforája. Szembeötlő az is, hogy a nyelvben rögzült „ide-oda” sorrendet Kányádi megfordítja a szövegben, amikor a feketerigó előbb „oda”, majd ezt követően „ide néz”. Ez az eljárás is azt támasztja alá, hogy a szöveg milyen tudatosan hangsúlyozza saját zeneiségét, hiszen úgy tűnik, hogy a sorrend a rímelés kedvéért változik meg: ekképpen az „ide néz” a „zenész”-re rímeltethető. A feketerigó zenészhez való hasonlításában pedig az mutatkozik meg, hogy némasága nem attribútumainak megváltozásában rejlik, hanem valódi muzsikusként viszonyul a természet elhallgatásához, amit a zárszó is megerősít – a természettel együtt hallgat el.

Ez a szuverén feketerigó – akinek az éneklése, füttyörészése saját kedve szerint, de a természettel való összhangban alakul – több helyen is előkerül. Többek között a *Lapulnak a lehullt lombok* című szövegben:

1 KÁNYÁDI Sándor, *Feketerigó = Uő, Valaki jár a fák hegyén*, Bp., Magyar Könyvklub, 1997, 369.

Sem a napot, sem a holdat
nem látjuk már napok óta,
habarcsával a szürkeség
a kék eget bevakolta.

Sehol egy tenyérszi kékség,
bár egy vékony repedésnyi;
nincs a feketerigónak,
nincsen kedve füttyörészni.

Csak csetteget ágról ágra,
hírleli: vége az ősznek,
lapulnak a lehullt lombok,
fáradtak, nem kergetőznek.

Lombok helyett fönn a fákon
csupa sötét varjú-kár van.
S elkezd a hó hulldogálni,
mint a tavaly ilyentáiban.²

Ebben a szövegben előkerül a rigó némaságával – pontosabban szólva füttyörészésének csettegetéssé változásával – gyakran együtt szereplő varjúkárogás, ami a késő ősz és a tél hangjaihoz tartozik inkább hozzá. A varjú hangja azonban nem elsősorban a rigóéval szemben, vagy azt felváltva jelenik meg, hanem a lombok helyébe a „varjú-kár” lép, a hanggal együtt a lombokat helyettesítő madártestek képe idéződik fel. (Megjegyzendő, hogy a kopasz fán ülő varjú vagy varjak képe is több helyen visszatér Kányádi verseiben, például *Szemerkél az őszi eső* című szövegben.)

Ez a mozzanat azért kiemelendő, mert az előző szöveghez képest talán még szembetűnőbb, hogy a hang, a mozgás és a látvány leírása milyen szorososan összefonódik ezekben a versekben. A szövegben ugyanis nagyrészt statikus képekkel és mozdulatlansággal találkozunk, ráadásul mindezt a tagadások halmozása is erősíti. Az égről nem mozdulnak a felhők, a rigónak nincs kedve füttyörészni, a lehullt lombok nem kergetőznek. A mozgás ebben a versben is a rigóhoz köthető, aki „ágról-ágra csetteg” és az ősz végét „hírleli”. Ebből a szempontból ellentétben áll a mozdulatlan varjakkal – szöveg szerint a hangjukkal –, akik csak „vannak”. Megfigyelhető, hogy az a „varjú-kár”, ami a *Lapulnak a lehullt lombok*ban a fákhöz tartozik, más szövegekben is színekdochikusan van jelen, a varjak kevésbé önállóan, mint inkább valamihez rendelve jelennek meg, például az *Ősz volna még* című darabban az ég károgásában („Károg az ég”).

A varjak tehát mozdulatlanok, de hangosak, ám mintha a varjak éneke nem lenne a feketerigó hangjával egyenrangú: nem jelent élettelséget, örömet, a „varjú-kár” ugyanúgy statikusságot sugall, ahogy a csönd. A természet a vers végén azonban a hó hullásával mozdul meg, alátámasztva a feketerigó csettegetésében rejlő üzenetet, hogy megérkezett a tél.

2 Uo., 300.

A *Lapulnak a lehullt lombokban* ugyancsak tetten érhető a ritmikai szerkesztés elsődlegessége, méghozzá az utolsó „mint a tavaly ilyentájában” sorban. Látható, hogy a határozott névelő a felező nyolcas miatt kell, hogy a verssorba kerüljön, anélkül megbotlana a szöveg feszes ritmusa – hasonlóan a fent már idézett „oda néz, ide néz” felcseréléséhez. Úgy gondolom, hogy ebben az esetben is a vers zeneisége működött elsősorban szerkesztési elvként.

A ritmus és hangzás elsőbbsége szövegszerkesztési szempontból a vizsgált korpuszban azonban leginkább – az itt csak utalás szintjén megemlíthető – *Madármarasztaló* és az *Őszvégi játék* című szövegekre jellemző, amelyek – miként az *Őszvégi játék* címe is elárulja – nehezen is értelmezhetők másként, mint a mondásra, skandalásra, ritmikus játékra való felhívásként. Az *Őszvégi játék* szövegét közömbösen felolvasni talán nem is lehetséges, csak mondani, énekelni, eltapsolni, egyszóval a ritmusával együtt élni-mozogni, átadni magunkat neki.

Mindezzel elsősorban arra akarom felhívni a figyelmet, hogy Kányádi Sándor verseinek többsége (ha nem is annyira áttetsző módon, mint az *Őszvégi játék*) erőteljesen ritmikus és zenei, és sokszor úgy tűnik, hogy a szövegalkotási folyamatban is elsődlegességet élveznek a ritmikai, verszenei szempontok – mint ezt a fenti példák jól alátámasztják.

Az ének és a madárhang, mint az itt citált versekből látszott, elsősorban a természet ciklikusságával együtt, a változó természet indikátoraként jelent meg. A *Madáretető* című szövegben a madárének azonban már nemcsak a természethez kötődik, hanem egyúttal a költészet mellé is helyeződik.

Cinkék, cinegék, feketerigók,
megosztom veletek e fél cipót,
megosztom az én olyan-amilyen
éneken szerzett kenyerelem.

[...]

Ha majd tavasz lesz, és én hallgatok,
akkor zendüljön a ti hangotok,
hírrrel hirdetve, hogy az emberek
télen se voltak embertelenek.³

Ebben a szövegben a költészet és a madárhang egymást váltó énekeként jelennek meg, a madarak téli hallgatását tavasszal a költő veszi át és adja át újra a hangot a madaraknak, ezzel a költészet is a természet rendjébe illeszkedőnek tűnik fel. Egyúttal ez a versszöveg a költészet énekként, hangként való felfogásmódjáról is tanúskodik, aminek éppúgy a hangadás és a hallgatás megfelelő pillanatainak kiválasztásához van köze, mint az előbbi versek szerint madarak esetében.

A fenti példák, reményeim szerint, képesek voltak megmutatni, hogy Kányádi Sándor szövegeiben a hang, a madárhang, a mozgás, a természet ciklikussága szervesen összekapcsolódik. Az itt idézett

3 *Uo.*, 302.

szövegek mindegyikében a megszólaló hang vagy annak hiánya valamilyen módon a természet állapotával, az idővel és a mozgás-mozdulatlanság kettősségével áll kapcsolatban.

A hang és a mozgás (és ezáltal a ritmus) tematikusan erős kapcsolatát leginkább azonban a *Sóhajtás* című vers mutatja meg, amelyet utolsó példaként hoznék:

Kútnak lenni volna jó
utas-itatónak,
diófának vagy a fán
fütyöntő rigónak.

Rigófütyynek volna jó,
lenni bár egy hangnak,
jönni-menni volna jó
akárcsak a harmat.⁴

Ebben a szövegben látványos a statikus és mozgó elemek ellentételezése, illetve a mozgás és a hang kapcsolata. A kút: statikus, mozdulatlan bár, a mozgásban lévőt, az utast fogadja, aki hozzá járul inni. A diófa statikus, de mégse lehet egészen az, hiszen a természet állandó változásában létezik, rügyet növeszt, lombot hullat stb. A rigó a fán van, ebben a helyzetben mozdulatlan is lehet ugyan – bár ez az előző versek alapján kevéssé feltételezhető –, a hangja viszont mindenképpen tovaszáll.

Itt ugyanis egy éneklő rigó jelenik meg, aki nemcsak csetteg, hanem fütyörészik is. A második versszakban már maga a rigófütyty jelenik meg a vágyott állapotként, sőt nem is szükséges az egész rigófütytytel való azonosulás, egy hang is elég volna belőle. Úgy tűnik, hogy a hang mozgékonyága az, ami valójában a vágyott állapotot jelentené, ezt pedig a harmathoz való hasonlításal igyekeznek a szöveg jobban hangsúlyozni. Noha megjegyzendő, hogy a harmat mozgása és a hang terjedése is mindig valami egyedit jelent, hiszen nem térhet vissza ugyanaz a harmat, és ugyanaz a hang sem szólalhat meg kétszer. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a vers címe *Sóhajtás*, ami egy pillanatnyi hanghatással járó jelenség (levegővétel és a levegő kifújása), mindeközben a cím a szövegben leírt vágyakozást is megnevezi, amennyiben vágyakozva is fel lehet sóhajtani, illetve a „sóhajt” szó az óhajt szavunkat is magába foglalja.

Kányádi Sándor verseiben a hang, a mozgás és a ritmus összefonódása, ami a *Sóhajtás* című versben is tetten érhető, talán azt is megmagyarázza, hogy Kányádi miért volt képes a gyermekekhez is szóló, a megszólaltatásra ilyen nagymértékben igényt tartó és a megzenésítésre lehetőséget adó szövegeket alkotni. Olyan szövegeket, amelyek a maguk zenéjében, az újra-elmondásukban, állandó mozgásban, a harmathoz hasonlóan visszatérő, de mindig új megjelenésükben élnek, és tulajdonképpen a líraelmélet egy ága szerint ezáltal a líra létmódjának leginkább megfelelően léteznek.

Jonathan Culler, 2015-ben megjelent líraelméleti könyvében⁵ a líra epideiktikus létmódját hangsúlyozza, vagyis álláspontja szerint a líra olyan beszédmódként jeleníti meg magát, amely nem egy fiktív világ részletébe illeszthető fiktív kijelentést hajt végre, hanem sokkal inkább valóság-kijelentéseket tesz. Ezzel természetesen azt is feltételezi, hogy nincs egy konkrét arc a versbéli hang

4 Uo., 293.

5 Jonathan CULLER, *Theory of Lyric*, Cambridge, Harvard University Press, 2015.

mögött, hanem a kijelentés kizárólag nyelvi szinten történik meg. A líra esetében ez a kizárólag nyelvi szinten történő beszédmód azonban kiegészül a líra rítusjellegével, vagyis a ritmikai, prosódiai jellemzőkkel és az ismétlés, az utánmondás lehetőségével.

Ennek szemléltetéséül Culler bemutat egy modellt, amely a lírai beszédmódot a szövegírás technikájához hasonlítja. Vagyis a szövegíró, noha megír egy szöveget, de ezt kifejezetten abból a célból teszi, hogy mások mondják azt el. E modellben sincs szükség a fiktív világban megszólaló hang vagy narrátor pozícionálására, hiszen ebben az esetben sincs fiktivitás, hanem az olvasó (megrendelő, ha a szövegíró analógiában maradunk) használja a szavakat. A szerző ugyanakkor megjegyzi, hogy a líraolvasás öröme több faktorból ered, mint pusztán gondolatok felhasználásából, ám ez a modell arra hívja fel a figyelmet, hogy a líra elsősorban az olvasói ismétlésre apellálva íródik. Ebből a megállapításból érthető igazán, hogy Culler mit nevez a líra performativitásának és miért abban látja a líra sikerét, ha az ismétléseken keresztül a kollektív emlékezetbe vésődve közhellyé válik, belépve a nyelv és a társadalmi képzelet közegébe, hogy segítsen bennünket a világban tájékozódni [inhabit].⁶

Kányádi Sándor gyerekversei ebből a szempontból kifejezetten sikeresek: köztünk élnek, mozognak, ismétlésekben megszólalnak, vagy csak egy-egy soruk „csetteg” el, időhöz, helyzethez, évszakhoz mérten, akárcsak a feketerigó hangjai.

6 Uo., 119–120.

Zólya Andrea Csilla

„Rigótól rigóig”

Az otthonosság Kányádi Sándor gyerekverseiben

„Ahogy otthonod még hiányzik / van-e otthonod igazában / ahogy a szó is el- s kivásik / az otthonokban most lakás van” – olvashatjuk Kányádi Sándor *Ahogy* című versrészletét, melyben a költő gyerekverseit is erőteljesen meghatározó otthon és otthonosság kérdésköre és ezek egymásba simuló rétegeinek összetettsége is elősejlik. Kányádi költészetében az otthon fogalma túlmutat a térbeli meghatározottságokon, hiszen egyszerre érvényesül benne a provincializmus és az egyetemesség kettőssége. Másrészről műveiben az otthonosság megtapasztalása vagy (újra) megtalálásának vágya és/vagy megőrzése nemcsak a térbeli és időbeli helyszínek és történések megjelenítésekor tölt be központi szerepet, hanem a mindennapok, a természet, a legkülönbélebb kultúrák és hagyományok ábrázolásán keresztül magában a nyelv valamennyi teremtő és újrateemtő aktusában.

Kányádi Sándor gyerekirodalmi költészetének jelentősége a kortárs magyar kultúrában leginkább Kodály szellemi örökségéhez fogható, ami több évtizede alapjaitól fogva itatja át napjaink zenei nevelését. „Boldog akinek térdén / egy nemzet lovagolhat” írta Kányádi 1974-ben a Kodály Zoltán alakját megidéző versében. Kétségtelen, hogy a kijelentés e sorok írójára is érvényes.

Talán nincs is olyan igényes, kicsiknek szóló mondókás, verses, ritmusos foglalkozás vagy óvodásoknak és kisiskolásoknak szánt gyerekversválogatás, ahol ne szólalnának meg Kányádi művei is.¹ Nem túlzás kijelenteni, kevesen lehetnek, akik ne ismernék egy-egy versét vagy legalább valamely versének részletét, ha máshonnan nem, hát a Gryllus testvérek és a Kaláka lemezeiről.

Kányádinak huszonöt verset és meséket tartalmazó gyerekkönyve jelent meg, közülük többnek számos erdélyi és magyarországi újrakiadása látott napvilágot. Gyerekirodalmi munkássága szorosan kapcsolódik az erdélyi irodalom egyik legfontosabb gyermekirodalmi műhelyéhez, a Kolozsváron megjelenő két gyerekklaphoz, a *Napsugár*hoz és a *Szívárvány*hoz (1989 előtt: *Haza Sólymai*). Az 1957 januárjában indult *Napsugár*nak a hatvanas évek elejétől harminc éven keresztül volt szerkesztője, illetve mindkettőnek az indulásuktól szinte napjainkig állandó szerzője.

Kányádi Sándor több mint három évtizeden keresztül minden *Napsugár*-ba verset írt a gyermekeknek tele jókedvvel, játékkal, szó-muzsikával. De üzent a felnőtteknek is – titkosírással, a sorok közé rejtve

1 Hogy csak néhány kiadványt említsünk az utóbbi években jelentek közül: *Friss Tinta!*, Bp., Pagony, Csimota, 2005; *Ragyog a mindenség*, összeáll. MAKKAI Kinga, Csikszereda, Gutenberg, 2013; *Válogatós*, szerk. LOVÁSZ Andrea, Szentendre, Cerkabella, 2014; *Toppantós*, szerk. LOVÁSZ Andrea, Szentendre, Cerkabella, 2016.

úgy, hogy a lázadó gondolatok után szaglászó cenzorok ne értsék, csak a biztatásra, igazmondásra szomjas szülők, nevelők.

– olvasható a *Napsugár* 2007. januári, jubileumi lapszámában.

Kányádi ismertségét növelték az irodalomnépszerűsítő közönségtalálkozói, amelyek a *Napsugár*hoz és a *Szivárvány*hoz kapcsolódtak. A korabeli kultúrpolitika elvárása szerint a szerkesztők feladatköréhez tartozott a lapok népszerűsítése az óvodákban, iskolákban, a távolabbi városokban és a legeldugottabb falvakban. Kányádi egyfajta kultúrmisszióknak, Kodály után „irodalmi szolmizációknak” vallotta az évtizedeken keresztül, évente akár száznál is több alkalommal tartott találkozót. Kányádi a vele készített interjúkban és beszélgetésekben örömmel és gyakran mesélt ezekről a rendhagyó irodalmi órákról, ahol nemcsak az olvasók és az író találkozhatott egymással személyesen, hanem függetlenül az életkortól és végzettségtől kötetlenül beszélhettek az irodalomról. E találkozók kétségtelenül hozzájárultak az olvasóréteg szélesítéséhez, hiszen az e találkozókra résztvevők beavatottakká és érintetteké váltak az irodalom által. Bizonyos értelemben kultikus jelentősége is volt annak, ha valaki ott lehetett egy ilyen rendezvényen és részese lehetett ezeknek a rendhagyó irodalomóráknak. Kányádi Sándor nemcsak az erdélyi, hanem a kortárs magyar gyerekirodalom kiemelkedő és egyik legismertebb alkotója, gyerekirodalmi költészetének a kortárs irodalom és gyerekirodalom kánonjában való elhelyezése, illetve átfogó értékelése mégis várat magára.

Kányádi gyerekverseinek frissességét és aktualitását költészetének könnyedsége, felszabadult játékosága, a humor széles eszköztárának jelenléte és az erős zeneiség teremti meg. Ugyan több monográfia, tanulmány és tanulmánykötet jelent meg Kányádi költészetéről,² viszont ezek csak kis mértékben térnek ki a Kányádi-életműre és gazdag szeletének értelmezésére. Vallasek Júlia Pécsi Györgyi 2003-as Kányádi Sándor-monográfiájáról írt kritikájában részben azt kifogásolja, hogy Pécsi monográfiájában alig esik szó Kányádi gyerekklírájáról, miközben felhívja a figyelmet a Kányádi gyerekverseit kezdetektől meghatározó könnyedségre és játékoságra. Vallasek ugyanakkor rámutat Kányádi költészetének (és gyerekklírájának) a kettősségére is: Kányádi úgy formálta saját versnyelvét, hogy könnyedén beépítette a különböző poétikai irányzatokat, másrészt pedig Vallasek azt a „zavarbaejtő” egyszerűséget is kiemeli, ami az e versek által közvetített világrendet jellemzi. Egyszerre érvényesül ebben a költészetben a provincializmus és az egyetemesség dichotómiája. Vallasek szerint „a Kányádi-líra úgy válik újítónak, kísérletezővé, hogy közben egy pillanatig sem próbál elszakadni a lokálistól, a szülőföldtől, a hagyományostól.”³

Pécsi Györgyi 2006-ban, a *Forrás* folyóiratban megjelent tanulmánya a gyerekversek elemzésével egészíti ki a Kányádi-életműről szóló korábbi monográfiáját. Fontos szempontokat vonultat fel e művek olvasásához és újraolvasásához, illetve az életműben való elhelyezésükhöz.⁴ A tanulmány

2 KÖDÖBÖCZ Gábor, *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében*, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2002; PÉCSI Györgyi, *Kányádi Sándor*, Bp., Kalligram, 2003; VÖRÖS László, *Kányádi Sándor. Egy monográfia töredékei*, Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2009; *Tanulmányok Kányádi Sándorról*, szerk. MÁRKUS Béla, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2004; BERTHA Zoltán, *Fekete-piros versek költője – Kányádi Sándor*, Bp., Hungarovox, 2006.

3 VALLASEK Júlia, *A zavarbaejtő egyszerűség = Uő, Lassú utazások könyve*, Kolozsvár, KOMP-PRESS, 2005, 261.

4 PÉCSI Györgyi, „Félelem nélkül élni” (*Világképteremtés Kányádi Sándor gyermekverseiben és meséiben*), *Forrás*, 2006/7–8, 136–143.

Kányádi gyerekverseit átható provincializmus és egyetemesség kettősségének háttérben az otthon és az otthonosság (újra) megtalálásának vágyát és/vagy megőrzését nevezi meg.

E gondolatmenetet folytatva érdemes megvizsgálni az otthon térben és időben való megélésének kulcskérdését, a kultúrában, a hagyományokban és a nyelvben. Kányádi '60-as és '80-as évek között keletkezett verseiben és meséiben vissza-visszatérő helyszín a Székelyföld egy-egy szeglete. A szülőföld szűkebb és tágabb tereit többek között a Küküllő, a Hargita, Homoród, Székelykeresztúr, Nyergestető, Csík(ország), Olt, Kászon, Csíkkozmás, Nyárad, Kolozsvár földrajzi nevek idézik fel. Velük párhuzamosan az 1983-ban írt *Dél Keresztje alatt* című versében viszont egy másfajta otthonosságot és otthonlétet is megszólaltat, amelyben a tér kitágul, otthonná válik az egész Föld, testvérré válnak a különböző, más földrészekén élő népek, hiszen összekötik őket a felettük levő csillagok: „az indián és a néger / tüzet rakni éppúgy térdel / mint a hargitán a pásztor / számolni ujjain számol / különbség ha van az égen / itt a göncöl jön föl este / fölöttük a dél keresztje”. A verszárlat felerősíti ezt az összetartozás-tudatot azzal, ahogy a versbeszélő által megtapasztalt terek egymásba csúsznak és összekapcsolódnak, megteremtve ezzel egyfajta, a tértől mégis függetlenedő otthonosságtudatot, ami a világegész megtapasztalásából fakadóan az átélt létbiztonság jegyében hangzik el: „ha feljön a göncöl este / szívemen a dél keresztje”.

E verseket olvasva otthonosan mozoghatunk a falusi és vidéki ember mindennapjaiban és a legkülönbélebb ünnepi forgatagokban. Általuk olyan hagyományos rítusokba és történelemekbe avat be Kányádi gyerekirodalmi költészete, mint a vásárok gazdag jövés-menése (*Mátyás-napi vásár*), a disznóvágás nyüzsgése (*Fehér havon kormos folt*), a csorda útja (*Hajt a csordás, Árva bárány*), a szüret zsongása (*Eljött a szüret*) vagy a különféle hétköznapi pillanatok (*Gyalogúton*). Több versben is láthatjuk, hogyan telik a pásztor, a favágó és a gazda egy-egy napja, máshol bepillantást nyerünk az ács, a varga, a takács, a kovács, a szakács és a vadász mindennapjaiba. Másrészt e vidéki életképek számos versben kiegészülnek az udvar állatait (*Kakasszótól pacsirtáig, Bivalyos vers, Kecske, Kotkodács, Kilenc pipe...*), máskor pedig az erdő, a vadon lakóit bemutató zsánerképekkel (*Hallgat az erdő, Róka-étlap, Szarvas-ítató, Szitakötő tánca*).

E környezetnek az ilyen fokú részletgazdag és sokoldalú ábrázolása azon gyerekek számára is otthonossá teszi a vidéket és az ottani életet, akik nem ismerik és soha nem tapasztalhatták meg azt. De ugyanez mondható el a természet legkülönbélebb helyszíneinek és szereplőinek a bemutatásáról is, hiszen Kányádi gyerekverseiben és meséiben a megélt otthonlét kifejezésének szintén kulcsfontosságú eszköze a természetképek gazdag tárházának felvonultatása. Tulajdonképpen ennek az otthonosságnak a miliője jellemzi Kányádi költészetét, akár a természet és az évszakok változásait bemutató verseket (hogy csak néhány példát említsek közülük: *Április hónapja, Márciusi versike, Májusi szellő, Jön az őszi, November, Jön Január, Tél derekán, Szeptember*), akár a *Küküllő-kalendárium* című versciklust, vagy akár azon műveket, amelyekben az Erdélyben honos állatok és növények kerülnek előtérbe, általuk pedig az az élettér, amit az itt élő gyerekek és felnőttek megtapasztalhatnak. A madarak közül talán a rigó és a feketerigó tűnik fel leggyakrabban (de több helyen előbukkan a holló, a csóka, a varjú, a veréb, a szarka, a kakukkmadár, a túzok, a cinege, a pinty, a fecske, a lúd, a kakas, a tyúk, a csibe, vagyis a pipe, a galamb, a jérce, a réce, a vadréce, a gólya, a vadlúd, a daru, a kócsag, a gém, a szajkó, a pelikán és a pacsirta), háziállatok közül talán legtöbbször a kecske és a kutya (majd a malac, a cica, a bárány, a gida, a kos, a borjú, a tehén, a bivaly, a szamár, a ló, a csikó, az ökör), a vadállatok közül igen gyakran szerepel a medve, a szarvas, a róka és a farkas (de az őz, a vadmalac, a vadkan, a mókus, a vakond is helyet kap), a vizek élővilága a csukán, a szitakötőn

és a békán keresztül elevenedik meg, mellettük pedig olykor fókuszba kerülnek a világunk apró méretű, de fontos álltai is, mint például a vadméh, a darázs, a szúnyog, a légy, a bolha, a pók, az egér, a dongó, a lepke, a pillangó, a giliszta, a sáska, a csiga és a hangya.

Az állatvilág bemutatása mellett a flóra gazdagságát is érzékelteti az ismertebb növények megjelenítésén keresztül. Így tűnik elő például a pitypang, az ibolya, a margaréta, a nefelejcs, a kikerics, az őszike, a békalencse, a káka, a sás, a somfa, a sombokor, a nyír, a nyár, a gyertyán, a boróka, a tölgy, a cserefa, a fenyőfa, a fűzfa, a diófa, az eperfa, az almafa, a szilvafa, a vadcsereesznye, a meggyfa, a vackorfa, a körte, a málna, az áfonya, a mogyoróbokor, a krumpli, a földimogyoró, a tengeri, a búza, a hóvirág, a fű, a kökény, a galagonya és a rekettyebokor.

A felsorolt állatok között megtaláljuk Kányádi személyes mitológiájának totemállatait is, a lovat és a kutyát, vagy a nemzeti mitológia totemállataiként a szarvast, a farkast és a lovat. Mellettük pedig kiemelhetjük a (fekete)rigót is, aki a kifogyhatatlan életerő szimbólumaként gyakori szereplője Kányádi gyerekverseinek. Ő az, aki egyaránt otthon van az erdőben, a mezőn és az ember környezetében, a városban. Ilyen értelemben őaltala is kiszélesedik a belakható tér. A *Meddig ér a rigófütty* című mese is ezt példázza, amelyben a címbeli kérdést a tavasz teszi fel a fáknek, amire a sombokor adja meg a választ, amivel kiérdemli, hogy aranyvirágba boruljon: „Rigótól rigóig. És ilyenkor meg körbeéri a földet.”⁵ A *Talpas történetek* mesefűzérében viszont a fenyőrigó hol mint segítőtárs, hol mint az utazóknak útirányt mutató segítő jelenik meg, máskor pedig a hírvívő szerepkörét tölti be. A mese nemcsak az állatokat köti össze egymással, hanem az állatokat és a narrátort is, aki magabiztosan mozog a Hargita és a messzi város között, „ahol még a madár sem jár” – jegyzi meg (ön)ironikusan az elbeszélő.

Az otthonosság szorosan összefügg a nyelvben való otthonléttel. Nemcsak az ismeretek gazdag tárházát hordozzák Kányádi gyerekeknek szóló művei, hanem többször játékosan visszakérdeznek a korábbi ismeretekre, többször pontosítják azokat és rámutatnak az újraértelmezés fontosságára is. A műfajok közötti könnyed átjárásnak köszönhetően többször találkozunk versekbe és mesékbe beépülő népdalokkal, közmondásokkal, szólásokkal és nyelvtörökkel, melyekből Kányádi költészete nemcsak újabb ötleteket és fordulatokat merít, hanem újra felfejti, újraértelmezi és pontosítja is jelentésüket. Jól szemlélteti ezt az, ahogy a közismert nyelvtörőt tovább fokozza, majd megmagyarázza: „Répa, retek, mogyoró, / ritkán rikkant korán reggel a rigó. – Először is rigó nem rikkant, lehet, hogy a kertekben tanyázó sárgarigó rikkant, de egy igazi fenyőrigó az mindig füttyent.”⁶ Fontos adalék ez, hiszen Kányádi Sándor verseiben a rigó sosem rikkant, de annál inkább füttyül, füttyent, csitteg és csetteg.

Otthon lenni a nyelvben felszabadult játékot jelent. A szójátékok változatos formáin túl meg kell említenünk a hangutánzó szavak gazdagságát, melyek szintén fontosak a versek játékosságának és zeneiségének megteremtésében. A hanghatások sokféle megszólaltatására következzen néhány, a művekből kiragadott példa a teljesség igénye nélkül: bégetve-bögve, beletoccsan, bömböl, bődül, breke-brekegnek, bűg, cikkan, cirpel, csattog, csárog, cseng csettinget, csetteg, csipog, csitteg, csitt-csattog, csobog, csoronkálgat, csörög, csöröl, csöpp-csöpp-csurr (olvad a jégcsap), donog, dön-deleg, dön-de-leg, dördül, duruzsol, dünnyög, ficserészne, fújdogál, füttyül, füttyörészget, füttyög, gágog, harsog, hápog, hussog, iázgat, jajgat, kalimpol, kárál, károg, kelepel, kippre-kopp, kipikopi,

5 KÁNYÁDI Sándor, *Meddig ér a rigófütty*, Bp., Helikon, 2013, 13.

6 KÁNYÁDI Sándor, *Talpas történetek*, Bp., Holnap, 2011, 28.

kong, kondul, koppan, kopog, kotkodál, kukorékol, kuruttyolgat, kruttyan, letácsol, meg-megcsörren, meg-megcsurran, morog, morajozva fölzúg, nyekken, nyihog, nyúszít, pendül, peng, pitty-potty, pittyen, pöttyen, potyog, prűszköl, reccsen, rikkant, rikolt, ripeg-ropog, rítton-rí, roppan, röffen, sikong, sikkán, sistereg, susog, süvölt, szajzik a patak, szimatol, sziszeg, szusszan, szűrcsöl, tipeg-topog, tocsog, trombitál, vakkant, zajgó, zendül, zirreg, zirren, zokog, zörög, zúghat-búghat, zuhog, zümmög, zurrog-zirreg, zümmög, zsvajgó, visong, sírdogál egy nyírfa. De kiemelhetünk néhány versrészletet is a hanghatások sokrétű bemutatásának illusztrálására: „Sepreget, kotorász, / meg-megáll, lombot ráz” (*Jön az ősz*), „»Kot-kot, kot, kot-kot-kot!« / A fehér tyúk megtojott, / »Kot-kot-kot, kotkodács!«” (*Kotkodács*), „Övé minden csőr és torok, / ő játszik minden furulyán, / harsonán, dobon, pikulán. / Táncoltat erdőt, bokrokat, / lebbent az égre fodrokat, / s annak, ki ellene szegül, / annak a hátán hegedül.” (*Novemberi szél*)

Kányádi Sándor gyerekverseit erőteljes személyesség jellemzi. Ennek jegyében többször visszatérő motívum a szerepcsere és szerepjáték, a más bőrébe bújás. Például a *Szeptemberi töprengés* a saját szerepből kibújás és a más, ebben az esetben egy gólya helyébe lépés kettősségére épít. A részvét viszont kimozdítja a gólya helyébe magát képzelő gyermeket e gondolatmenetéből, egy újabb képzeletbeli játékba lendülve át, ami egyben egy frappáns, humort és iróniát sem nélkülöző csavart kölcsönöz a verszárlatnak: „Le is teszek végleg róla, / csak azért se leszek gólya. / Inkább járok óvodába, / azután majd iskolába. // S mire mindet mind kijártam, / s mégse nőne ki a szárnyam, / tudom már, hogy mit csináljak: / elszegődöm pilótának.”

Ugyanakkor gyakori az ember és a természet összefonódása, a természet szeretetéből és tiszteltéből táplálkozó azonosulás is, illetve az antropomorfizálódás. A *Ha én zápor volnék* című versben megszólaló kislánynak a záporral, a napfénnel, a harmattal és a szellővel való azonosulása az életet adó és az azt megóvó gondoskodás megtapasztalását jelenti, ami játékos könnyedséggel teremt elválaszthatatlan szövetséget a gyermek/ember és a természet között, a *Mi lennék?* és a *Sóhajtás* című költeményekben pedig az azonosulás alapját az oltalomra szoruló és a nélkülözők megsegítésének vágya teremti meg. A *Nyári alma ül a fán* című versben e vágyat az alma éli át, egyenlő felekként jelennek meg a természet elemei és az ember: „Nézi egymást mosolyogva: / lány az almát, lányt az alma.” Ezt az összetartozást fokozza a végletekig a *Három kérdező* első verse: „– Miből van a pántlikád? / – Hajnal pirosából. // – Miből szótték a ruhád? / – Kék ég bársonyából. // – Miből van a köténykéd? / – Havasok havából. // – Hát te magad miből vagy? / – Mezők harmatából.”

A világban való otthonlevés végsőig fokozása és teljessége ugyancsak megnyilvánul az ember és az univerzum elemeinek azonosításában, a *Ha a napnak* című vers beszélője szerint a nap „leülne, ha elfáradna, / ide mellénk, a kis padra.” A *Hajnalban a csillagok* című versben a makró és a mikro világ történései szintén egymásba mosódnak a hajnalban szem elől eltűnő csillagok és a fáról lehulló gyümölcsök (alma, szilva, körte) párhuzamba állítása során. A kozmikus és az emberi tér összemosódik a világegyetem jelenségei és az ember által közvetlenül megtapasztalható (a gyümölcsök íze, a „mustillatú sugarak” illata, valamint az ember és az élőlények életritmusát felidéző alvás-felébredés) jelenségek határainak felszámolódásával. Egymásba simulnak a napsugár és a sorsot, illetve a végzetet szimbolizáló pók mérnöki pontossággal szótt hálójának szálai, aminek segítségével visszalibbenhetnek a csillagok az univerzumba. E versben a csillagok földre hullása tehát nem a végest, hanem épp a végtelent, az örök megújulást és a teljességet jelenti, amelyekben az élet mikro és makró csodái összeérhetnek.

Varga Betti

Kányádi az iskolában

Írásomban arra törekszem, hogy felvázoljam, milyen helyet kap Kányádi az alapidokumentumok, előírások alapján a magyarországi köznevelésben, és arra biztatnám a pedagógus kollégákat, hogy soha ne ériék be a hivatalos ajánlásokkal. Kányádi életműve nemcsak termékeny párbeszédbe hívható az irodalomoktatás számos pontján, hanem közérthetőségre, nyelvi egyszerűségeire törekvő lírája egyben a magyar és a világirodalomra, -történelemre érzékenyen reflektáló, allúziókban gazdag költészet is, így az értelmezés különböző szintjein is teljes élményt ad, lehetőséget kínál a differenciált munkára.

I. A kötelező és az ajánlott Kányádi

Írásomnak nem témája és nem célja a magyar nyelv és irodalom tantárgy tanítását szabályozó dokumentumok véleményezése, a bevezető célja pusztán felvázolni azt a szituációt, amelyben a pedagógusok (jelen esetben a magyartanárok) dolgoznak, hogy ebből a nézőpontból is láthassuk, mit is jelent egy-egy kortárs vagy ajánlott szerző beemelése a magyarórák keretébe.

A 2020. elején elkészült módosított Nemzeti alaptanterv¹ a korábbi szabályozásoknál jelentősen több, részletesebb tananyagot ír elő a magyar nyelv és irodalom tantárgy számára, miközben csökkenti a tantárgyi óraszámokat. A 2020/2021-es tanévtől, felmenő rendszerben bevezetett NAT a legtöbb szakmai kritikát éppen emiatt kapta, hiszen a tananyagbővítés és a tanóraszám-csökkentés együttes hatása vélhetően az lesz, hogy kevesebb idő marad több kötelező elemre, ezáltal a szaktanárok mozgásteré szűkül, nehezebb lesz megtalálni az időt a kortárs irodalomnak, vagy a törzsanyagot kiegészítő, azzal párbeszédbe hozható alkotóknak, műveknek, vagy az „egyszerűen csak” az olvasás örömeire választott szövegeknek.

A Nemzeti alaptanterv (NAT) alapján készülnek el a kerettantervek a köznevelés különböző szintjei számára, a törzsanyaghoz rendelt óraszámokkal, ajánlott anyaggal.² Az iskolák ezekből

1 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet, Magyar Közlöny, 17. szám, 2020. január 31. (Továbbiakban: NAT)

2 „Az óraszámok 80%-át a kerettantervben meghatározott törzsanyag tanítására kell fordítani. Ha a szaktanár úgy ítéli meg, hogy a törzsanyag elsajátításához tanulóinak az órakeret akár 100%-ára szüksége van, rendelkezhet ezekkel az órákkal. Ha elegendő a törzsanyag elsajátításához az órák 80%-a, akkor az órakeret fennmaradó 20%-át szabadon választott témák feldolgozására fordíthatja a szaktanár, melyek kiválasztásába bevonhatja a tanulóit. A választást segítő javaslatokat a részletesen szabályozott kötelező törzsanyag mellett szintén a kerettanterv tartalmazza. [...] A magyar nyelv és irodalom tantárgyak kötelező törzsanyagában csak lezárt, biztosan értékelhető életművek szerepelnek. Ezen felül, a választható órakeret terhére a tanár szabadon beilleszthet kortárs alkotókat, műveket a tananyagba.” (Uo., 301.)

a kerettantervekből készítik el helyi tantervüket, a szabad órakeretek, a mozgatható óraszámok saját pedagógiai programjukhoz igazításával, és ezek a helyi tantervek lesznek egy-egy pedagógus tanmenetének alapjai. Minél több a meghatározott, kötelezően előírt tananyag, annál kevesebb szabadon felhasználható óra kerül a kerettantervekbe, és mire a szaktanár tanmenetéhez érünk, tovább apad a számuk.

A rövid, vázlatos bevezető alapján talán érzékelhető, hogy nem csak a pedagógus döntése, olvasottsága, ízlése határozza meg, mit tanít az órán, és hogy milyen felelősséggel, tudatossággal kell előkészítenie egy-egy olyan anyagrész beemelését a diákokkal közös munkába, amely nem szerepel az alapidokumentumokban.

Amikor az előadásom elhangzott 2019 novemberében az „Ábécé-sorakozó” – Kányádi Sándor és az erdélyi gyermekirodalom fél évszázada című konferencián, a 2012-es NAT volt hatályos, amelyben Kányádi Sándor neve nem szerepelt. Jelentősége az új, 2020-ban kiadott Nemzeti alaptantervvel azonban megerősödött az irodalomoktatásban.³ Az ok teljesen prózai: a NAT-ban élő szerző nem szerepel, kizárólag lezárt életművekből válogatnak a tantervírók. A 2018-ban elhunyt költő a 2020-as NAT tananyagába már bekerülhetett. Pozícióját – kiemelt figyelmet kap azzal is, hogy a portrék közé került – részben az is indokolhatja, hogy a magyarországi és a határon túli magyar irodalmat a módosított alapidokumentum deklaráltan is egy egységnek tekinti.⁴

Ugyan Kányádi Sándor művei a 2012-es NAT-ban törzsanyagként vagy ajánlott irodalomként⁵ nem szerepelnek, az alsó tagozatra írt kerettantervekben (és az ezekre épülő tankönyvekben) mégis többet megtalálhatunk közülük. A közelmúlt és a kortárs gyerek- és ifjúsági irodalom jelentős szerepet kap (ott) a sokat vitatott tankönyvcsaládokban is. Kányádit pedig sok esetben úgy örököljük, mint a népdalokat, népmeséket. Weöreshöz, Nemes Nagy Ágneshez hasonlóan Kányádi is azok közé a 20. század második felében alkotó írók, költők sorába tartozik, akiknek verseit, sorait már születéstől hallják, ismétlik, kívülről tudják a diákok, és nem ritkán csak az iskolában tudatosul, hogy a kisgyerekkorból őrzött sorokat, rigmusokat egy nagy 20. századi költő írta. Kányádi közelsége a népköltészeti hagyományhoz, Petőfihez, Aranyhoz – a gyerekkor még ma is közösnek mondható nyelvéhez – könnyen járható utat épít a kisiskolások és az irodalom között.

Felső tagozatban és az érettségire készítő középiskolában, amikor a kronológia és a kánonok szerepe megnő, a NAT-ban nem szereplő szerzők művei háttérbe szorulnak: a 2012-es NAT-hoz készült kerettantervekben, tankönyvekben (és az utóbbiakhoz készített tanmenetjavaslatokban) Kányádi Sándorra legfeljebb 1-1 tanóra jut a 8. és a 12. évfolyamon. Ennek az egy tanórának a témája az egyik tanmenetjavaslat

3 Az új NAT-ot a 2020/2021-es tanévtől vezetik be felmenő rendszerben, vagyis az 1., 5. és a 9. évfolyam kivételével még a 2012-es szerint tanulnak a diákok. Most is érdemes megvizsgálni tehát, mit találunk a jelenlegi kerettantervekben és tankönyvekben – annál is inkább, mert Kányádi reflektáltabb olvasására jellemzően a 7-8. és a 11-12. évfolyamon kerül sor, vagyis ott, ahol az új Nat-ot először csak a 2022/2023-as tanévben követik majd.

4 „A Kárpát-medencei magyarság kultúrájának, nemzeti identitásának egyik legfontosabb alapja az anyanyelv és az ezen a nyelven megszólaló irodalma. [...] Egy kulturális hagyományhoz tartozunk, egy nemzet vagyunk. Ezért a magyar nyelv és irodalom tantárgyak a Kárpát-medencei magyarság irodalmát, szellemi örökségét egységesen és egységben kezelik.” (NAT, 300.)

5 „Törzsanyag: A témakörökben megadott művek a NAT-ban megfogalmazott tanulási eredmények elérését biztosítják. Ajánlott: A törzsanyagon felüli ajánlott témák, művek elősegítik a pedagógus választását a helyi sajátosságoknak, az osztály érdeklődésének megfelelően.” (Ld. Magyar nyelv és irodalom tantárgy kerettanterveinek bevezetőjében, https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat)

ajánlása szerint „Kányádi Sándor lírai portréja – néhány versének közös feldolgozása révén”, benne „a *Sörény és koponya* című kötet históriás énekeinek szín- és formavilága; a székely költő hagyományörzése, prófétasága”.⁶ Egy másik tankönyvhöz készült javaslat⁷ nem is tett kísérletet a lehetetlenre, beírta azzal, hogy a 20. század második felének alkotói között Kányádi egy-egy versét ajánlotta olvasásra, a hozzá kapcsolódó feladatok is inkább az elmélyültebb reflexió nélküli versolvasásra, a megzenésített versek hallgatására buzdítottak. Az egyik legrészletesebbnek és legalaposabbnak tartott irodalomtankönyvben ennél is kevesebb jutott Kányádinak, a 12. évfolyamnak szánt tankönyv *Kisebbségben és emigrációban* című fejezetének *A romániai magyar irodalom része* egy szócikk erejéig foglalkozik Kányádival,⁸ a tankönyvhöz készült tanmenetjavaslatban nem találkozunk a verseivel.

Jelentős változást hozott és fog hozni tehát a 2020-as NAT azáltal, hogy Kányádi immár az alapidokumentum törzsanyagában és ajánlott tartalmában is szerepel. Az általános iskolák alsó tagozatán valószínűleg továbbra is gyakran kerülnek majd elő a versei, meséi.⁹ Az új NAT-hoz készült, alsó tagozatos kerettantervben az első két évfolyamon *A népmesék, műmesék* fejezet törzsanyagához kapcsolódó, kiegészítő (vagyis választható) tartalmak között négy műve is szerepel (*A néma tulipán, Mogyoró király meséje, A mindennapi kenyér, Mesemorzsa*). A versek törzsanyagába bekerült a *Ha a napnak* és a *Jön az ősz* című verse, a kiegészítő, választható művek között pedig további hatot soroltak fel (*Ballag már, Szarvasitató, Aki fázik, Betemetett a nagy hó, Szeptember, Fenyőmese*). A 3-4. évfolyamon a kötelező tartalmak között találjuk Kányáditól a *Valami készül*, a *Ballada* verseket, a kiegészítőknél pedig a *Kenyérmadár*, a *Farkasúzó furulya*, *Az elveszett követ*, a *Csukástó* és a *Sóhajtás* című műveket.

A felső tagozaton a magyar irodalom tananyag ugyan részben továbbra is koncentrikusan épül fel, de egyre hangsúlyosabbá válik a kronologikus szervezőelv, és megjelenik a tantárgyi célok között a nagy értékelésekre (a kompetenciamérésekre, a hat- és négyosztályos középiskolai felvételikre) való felkészítés is. Az iskolai kánon hagyományosan nagy életművei mellett kevés idő jut még a NAT-ban szereplő többi alkotóra is, ezt tapasztalhatjuk Kányádi esetében is. Az 5-6. évfolyam kerettantervében a törzsanyagba (vagyis az óraszám 80 százalékában) egyetlen Kányádi-vers került (*Nagyanyó-kenyér*), a „kötelezők” mellé ajánlott irodalom további két verset javasol feldolgozásra (*Befagyott a Nyárád, Hattyúdál*). A 7-8. évfolyam kerettantervi törzsanyagban két verset találunk (*Két nyárfa*, *Öreg iskola ünnepére*), melyek közül a *Két nyárfa* részletét kívülről is megtanulandó memoriterként is megjelölik, ajánlottként azonban már egy Kányádi-szöveg sem szerepel.

Lassan fogynak tehát a Kányádi-órák, mire a középfokú oktatás szintjeihez érkezünk.¹⁰ A hat- és négyosztályos, érettségire felkészítő középiskolák (a gimnáziumok és szakgimnáziumok)

6 *Tanmenetjavaslat – rugalmas*. Készítette: Szolnoki Tibor. Irodalom 12. újgenerációs tankönyvhöz, https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/FI-501021201_1

7 MOHÁCSY Károly, VASY Géza, *Színes Irodalom 12.*, Bp., Krónika Nova, 2017. tankönyvéhez.

8 PETHŐNÉ NAGY Csilla, *Irodalom 12. I-II*, https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/NT-16420_II

9 A 2020-as NAT-hoz a tankönyvek, tanmenetjavaslatok egyelőre csak a felmenő rendszerben bevezetett évfolyamokra készültek el. Mivel Kányádi jellemzően a 7-8. és a 11-12. évfolyamon várható tananyagként, így tankönyvi példát egyelőre nem lehet hozni, ezért az esszé az új NAT és az elkészült kerettantervek alapján tehet csak megállapításokat.

10 Az érettségire nem felkészítő középfokú szakképzésben az irodalom tananyaggal a „Kommunikáció – Magyar nyelv és irodalom (KOMA)” tantárgyon belül találkozunk, ennek a tantervi programja „elsősorban nem ismereteket

kerettanterveiben a Kányádi-portré¹¹ a 11-12. évfolyamok kerettanterveiben jelenik meg. Kötelező anyagként a *Fekete-piros*, a *Halottak napja Bécsben*, a *Sörény és koponya* részlete, a *Valaki jár a fák hegyén* (ez utóbbi memoriterként is) versek szerepelnek. Az ajánlottak között még megtaláljuk a *Dél keresztje alatt*, a *Csángó passió*, a *Hiúság*, a *Kuplé a vörös villamosról* verseket. Erre a súlyos, tömény anyagra a kerettanterv három tanórát javasol – vagyis optimális esetben ennyi jut rá az iskolában is. A kerettanterv ezzel a három tanórával bőkezűen bánik a Kányádi-portréval, összehasonlításként Juhász Gyula és Tóth Árpád ketten együtt kapnak szintén három órát, míg Weöres Sándor, Krúdy Gyula vagy Szabó Lőrinc portréjára két-két órát javasol.

II. Lopott Kányádi-idő

Az első rész kivonatos áttekintése talán érzékelteti, milyen szorítás nehezedik a magyartanárra, aki rendszeresen találkozik azzal a – nem feltétlen alaptalannal – kritikával, hogy kevés a kortárs irodalom az óráin, a friss szemlélet helyett kronologikusan, esetleg részben koncentrikusan építi fel a tanmenetét. A tananyag és a tananyagon kívüli irodalom egyensúlyát, szerencsésebb arányát elérni rendkívül tudatos építkezéssel lehetséges. Mint a fentiek alapján láthatjuk, nem áll a pedagógus rendelkezésére az optimális mennyiségű szabadon felhasználható órakeret. A gyakorlatban ez azt jelenti, ha a szaktanár úgy dönt, szeretne minden félévben egy-egy kortárs regényt vagy kötetet alaposabban is feldolgozni, arra időt kell „szereznie”: erőltetett menetben haladva le kell csípnie egy-egy tanórát a kötelező anyagrészekből, hogy nyerhessen legalább 4-5 tanórát egy szabadon választott könyvnek. Kányádi Sándor portréja a 2020/2021-es tanévtől 3 tanórát hivatalosan is kapott ugyan, azonban ha van rá lehetőség, nem érdemes beérni ennyivel. Írásom második részében néhány javaslatot teszek arra, hogyan, mikor, miért érdemes nyitni a „kortárs klasszikus”, Kányádi Sándor felé. A javaslatok a gimnáziumok, szakgimnáziumok magyaróráira vonatkoznak.

A tanár lényegében azt tanít, amit akar, az osztályteremben csak ő van és a diákok – gondolják sokan nem is alaptalanul. Ez annyiban mindenképpen igaz, hogy a tanár szelektál, kiemel, kreatív és alternatív megközelítéseket kínál, a választás szabadsága akkor is az övé, ha súlyosan nehezedik rá a tananyag és az idő szorítása. Az iskola világában minden olyan alkotói pálya, mű szerencsés helyzetben van, amely nem vált megmerevedett klasszikussá, „kötelezővé”, mert a diákok bátrabban

kínál, hanem a szemléletet alakítja, azt mutatja meg, hogyan érdemes tanulni, hogy lehet továbblépni, fogódzókhoz jutni.” A programban Kányádi Sándor javasolt alkotóként a 10. évfolyam egyik nyolc tanórás blokkjában szerepel, a *Műalkotások befogadása* című résznél, melyen belül különböző műnemű és műfajú irodalmi művekről folyik közös beszélgetés és elemzés tematikus bontásban, a javasolt szerzők – Ady Endre, József Attila, Áprily Lajos, Dsida Jenő, Tamási Áron, Márai Sándor, Szilágyi Domokos, Esterházy Péter, Kovács András Ferenc – között. (1. Közismereti kerettanterv a szakképző iskolák számára, https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_szakkepzes/kozismereti_kerettanterv_szakkepzes)

- 11 Kányádi Sándor az új NAT-ban a portrék közé sorolódott, vagyis a diákoknak ismerniük kell a kerettantervben rögzített „néhány rövidebb (lírai, kisprózai) alkotását vagy hosszabb művéből választott részletet, valamint azok történeti, etikai, lélektani vagy társadalmi vonatkozását. Ezek ismerete alapján értelmezi a szerzők írásmódjának és világlátásának jellegzetességeit, érti a szerzők nemzetikulturális jelentőségét, valamint ismeri helyüket a magyar irodalom történetében: portrét készít róluk.” (NAT, 311.)

közelítenek hozzá, szabadabban értelmezik. Ez a felszabadultságérzés különösen értékes, termékeny akkor, amikor a szoborszerű kánon nagy műveit olvassuk.

Pethőné Nagy Csilla 12. tankönyvéhez készített tanmenetjavaslatának bevezetőjében, melyet még a 2012-es NAT-hoz készült tankönyvéhez írt, így fogalmaz:

A tanár joga és kötelessége, hogy az oktatáspolitikai dokumentumoknak – különösen a kimeneti, érettségi vizsgakövetelményeknek – megfelelően, illetve a tanulócsoporthoz ismereteit, képességeit, beállítódását, motivációját szem előtt tartva válogasson a taneszköz kínálta témákból, művekből, feladatokból. Mint ahogy az is, hogy a tankönyvben nem szereplő szövegekkel, témákkal foglalkozzon, vagy más feladatokat találjon ki egy-egy téma, mű feldolgozásakor a tanulás folyamatában.¹²

Bár megrendítő lehet a magyar nyelv és irodalom tantárgy esetében a 2020-as NAT-ban rögzített aránya a törzsanyagoknak és az ajánlott olvasmányoknak, az idézet megállapítás a pedagógia egyik legfontosabb alapelve, mely örökérvényű, szemben az időről időre átdolgozott alapküldetvények hatályával. A pedagógusnak tehát joga és kötelessége rezonálnia az osztály, csoport, az egyes diákok felkészültségére, tudására, fejlesztendő kompetenciáira, érdeklődésére. Az olvasóvá nevelés valamennyi iskolaszinten az átfogó célok között szerepel, nem lehet elég korán elkezdni, és sosincs késő támogatni.

Az idő szorítására már többször utaltam, emiatt nem is kizárólag további Kányádi-órákat javasolnék a kollégáknak, hanem Kányádi-perceket. Kányádi Sándor versfilozófiája, a költészetéről való gondolkodása segíthet együtt gondolkodni az irodalom, a költészet fogalmáról. Ehhez nem is szükséges feltétlenül hosszabb szövegeket, részleteket adni a diákoknak, Kányádi tömörségükben is sűrű poétikai megállapításai (pl. „a vers a nyelv szobra”, „vers az, amit mondani kell”, „a vers állandó hiányérzetünk ébrentartója”), a műfordításról való gondolkodása („a fordítás játék is, szép tornajáték”) termékeny kiindulópontjai lehetnek az ars poetica kérdések megvitatásának.¹³

Kányádi kötet szerkesztői tudatossága és a rendezőelv mögött kirajzolódó gondolkodásmódja nemcsak az irodalomtörténeti párhuzamok szempontjából érdekes (pl. Balassinál vagy Babitsnál), hanem a gyerek- és a felnőttvers nem létező esztétikai, poétikai különbségeire is felhívhatja a figyelmet. A *Sörény és koponya* vagy a *Valaki jár a fák hegyén* című kötetekbe szerkesztett gyerekversek, amelyeket „egyberostált” a felnőttversekkel, lehetőséget teremthetnek arra, hogy az irodalomórán a tanult elemzési szempontok mentén összevethessük a gyerek- és felnőttverseket, eljutva arra a megállapításra, hogy poétikailag valójában nem gyerek- és felnőtt, hanem jó és rossz versek vannak.

Magyartanárként is tapasztalom, hogy az iskolában általában azokból lesz népszerű költő, akiknek a ma is hiteles életműük mögött tragikus sors jutott. Petőfi, József Attila, Radnóti tanítása során a költővel való együttérzés erőteljesen járja át az értelmezést, a műértést, az órák egyik

12 https://www.tankonyvkatalogus.hu/site/kiadvany/NT-16420_II

13 Az órákra való felkészüléshez, anyaggyűjtéshez, a Kányádi-költészet teljesebb képéhez ld. Kányádi Sándor életművét a Digitális Irodalmi Akadémián (<https://pim.hu/hu/dia/dia-tagjai/kanyadi-sandor#>), ahol Pécsi Györgyi kiváló monográfiája (PÉCSI Györgyi, *Kányádi Sándor*, Bp., Előretolt Helyőrség, 2019) is elérhető digitalizált formában, valamint ld. még *Tanulmányok Kányádi Sándorról*, szerk. MÁRKUS Béla, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 2004. A műfordító Kányádihoz ajánlom „egyberostált” fordításainak kötetét és előszavát (KÁNYÁDI Sándor, *Csipkebokor az alkonyatban*, Bp., Magyar Könyvklub, 1999).

legizgalmasabb kihívása, hogy a költőtől visszajussunk az irodalmi szövegig. Kányádi Sándor hiteles költészete a 20. századi Közép-Európa nagy traumáinak árnyékában született – és bár vitatható szakmai szempontból, hogy a személyes sorssal, az empátiára építve keltsük fel az olvasói figyelmet az irodalmi alkotásra, néha be kell látnunk, hogy ez az út járható, és rálépve pedagógiai eredményeket is elérhetünk. Kányádi portréja több ponton rokonítható Radnótiéval: a legsötétebb történelmi évek ugyan alakították költészetét, a versek kitartanak a derű, a játékosság, az élet igenlése mellett is. (További költői magatartásbeli párhuzamosság figyelhető meg Arany és Kányádi között is: az 1849 utáni alkotói válságtapasztalat és az 1956 utáni költői hallgatás, vagy a két költő „őszikéinek”¹⁴ hasonlóságai is érdekes kiegészítései lehetnek a tananyagnak.)

Kányádi Sándor költészete a felvilágosodás és a romantika tanításakor is játékba hozható. Erős élményt jelenthet szembesülni azzal, hogy az anyanyelvőrzséről, a nyelv megtartásáról, a nyelvpolitika húsbavágó kérdéseiről nemcsak két évszázada folytak sorsdöntő viták, hanem a mai diákok nagyszüleinek, szüleinek életében is, és ahogyan az irodalomtörténet nagy korszakaiban, úgy a közelmúltban is nyelvet adott a költészet a fenyegetettség érzésének, annak megtapasztalásának, ahogyan a történelem a közösség életébe, a személyes sorsokba beavatkozik. Kányádi a magyar irodalomtörténetben magatartásmintákat talált (pl. Szenci Molnár Albertben, Janus Pannoniusban, Weöresben), ezek a portréverseiben is kifejeződnek, például Kazinczy kufsteini raboskodásáról írja: „Nyelvébe, nem húsába vágott a lánc” (*Kufsteini Grádcok Éneke*).

A Kányádi-versekben erősek a közösséghez tartozás motívumai, a romantikus költőkkel szoros rokonságot mutat a Kányádi-lírában gyakran visszatérő, a közösséget szolgáló értelmiségi magatartás és a személyes erkölcsi felelősség problémái, kérdései. A Kányádi-líra versbeszélői a szabadság – mind a nemzeti, mind a kisebbségi, mind a személyes szabadság – elkötelezett hívei. Kányádi verseiben a szülőföld szeretete és a világban való otthonlét bonyolult összefonódása segítheti összekötni, megérteni, hogyan mutatható ki a romantika hatása a későbbi korok irodalmában, például Adynál. Vagy hogyan mutatható ki egy-egy motívum korokon átívelő vándorlása, például a herderi jóslatból kibomló nemzethalál víziója Kölcseynél, Vörösmartyánál, Babitsnál, Illyésnél – és magánál Kányádinál.

Minden tanárnak van egy személyesen is fontos célja, már-már küldetése, amit mindenképpen szeretne tudatosítani a tantárgy tanítása során. Számomra ilyen a hagyomány továbbélése, hogy megmutassam a diákoknak, hogy az irodalmi alkotások hogyan hatnak egymásra korszak-, stílus- és országhatárokon is átnyúlva. Kányádi költészete szép tükrözése ennek. Talán nem vagyok egyedül azzal a tapasztalattal, hogy a tananyag fejezetei – a tankönyvek, a tanmenetek, a szaktanárok minden igyekezete ellenére – nem ritkán markánsan elkülönülő és lezárt, folytatás nélküli irodalmi fejezetekként rögzülnek, mintha Zrínyi és a *Szigeti veszedelem* a tengerfenékről felhozott foszladozó könyv volna, mintha Petőfi csak a március 15-ét jelentené. Amikor a 11. évfolyam végén és a 12. évfolyamon a diákokra szakad a közeledő érettségi nyomása és vele a tananyaggal való haladás kényszere, a tételekben való gondolkodás egyre makacsabb lesz. Kányádi Sándor lírája a 19. században gyökerezik, úgy viszi tovább a népköltészet, Petőfi, Arany örökségét, hogy az nemcsak, hogy nem hat anakronisztikusnak a 20. század közepén, az olvasótól távolodó modern líra korában, hanem érvényesen, hitelesen szólaltatja meg ezt az örökséget. Segíthet tágítani az érettségi tételek horizontjait, izgalmas összevetésekre ad lehetőséget, például, hogyan él tovább a 19. századi lírahagyomány

14 Vö. KÁNYÁDI Sándor, *Felemás őszi versek* (Pécs, Jelenkor, 2002) című kötet.

a késő modernségben és után? Lehet-e érvényes a próféta szerep Ady után is? Hogyan építi be a nyelvébe a népiességet a romantikus líra, hogyan a Nyugat „második nemzedéke”, József Attila, és hogyan a század második felének költője, Kányádi Sándor? A történelem beavatkozása az egyéni sorsba, az önkényuralmi rendszerek hatása az irodalomra szintén olyan nagy, korokon átívelő témák, amelyeknek a Kányádi-líra egy, a jelenhez közelebbi, mégis lezárt pontja lehet.

A kerettantervekben szereplő nagyversek mellé említek néhány olyan verspéldát, amelyek a 20. század közepének alapélményeihez kapcsolhatók, és amelyeket érdemes közösen olvasni a diákokkal.

A *Részeges Agamemnón* (1966) a trójai háború történetének 20. századi mítosztalanított változata, kizökkentő ugrásokkal a jelen és a múlt között. Jelentéssel elhallgatásokkal, egy-egy mitológikus elembe, motívumba sűrített jelentésgazdagságával, allúzióival a háború után a traumának kiszolgáltatott ember esendőségét jeleníti meg szuggesztív erővel. A képek erejének érzékeltetéséhez, a tárgyias költészet tanításakor a 12. évfolyamon Kányádi egyik legfontosabb versét, a *Függőleges lovakat* (1968) is érdemes megmutatni. A rövid, intenzív versben a fájdalmas és megalázott pózba kényszerített ló tárgyilagos leírása után éles nézőpontváltás, a ló motívum váratlan kitágítása következik, a zárlatban fókuszpontjába hirtelen az ember kerül.

A diktatúrák, elnyomó rendszerek hatása a közösségre és az egyénre a Kányádi-líra vissza-visszatérő motívuma, elementáris élmény a *Pantomim* (1964) és *A ház előtt egész éjszaka* (1977) című versek olvasása. A költő közérthető stílusa, egyszerűségében pontos nyelve kiemeli a Ceaușescu-diktatúra alapélményét: az élet mindennapi velejárója a félelem.

Kányádi egyik legfontosabb verse, a létfilozófiai *Fától fáig* (1968). A vershelyzet konkrét: az elszökött lovait kereső kisló egyre mélyebbre jut a sötétedő erdőbe. A versbeszéd a kisló belső monológja, félelme a konkrétól egyre elvontabb dolgok felé irányul, a valós képek közé látomásos elemek vegyülnek, az erősödő szorongást a képek, allúziók, intertextuális utalások sűrűsödése, a vers fokozódó ritmusa is visszaadja. A *Fától fáig* vers kifejezetten alkalmas differenciált csoportmunkára: a nyelvi egyszerűsége, a látványtól a látomás felé való elmozdulás és az összetett utalásrendszer miatt a különböző érdeklődésű, felkészültségű csoportok az értelmezés más-más szintjére juthatnak, miközben a vers ereje teljes marad.

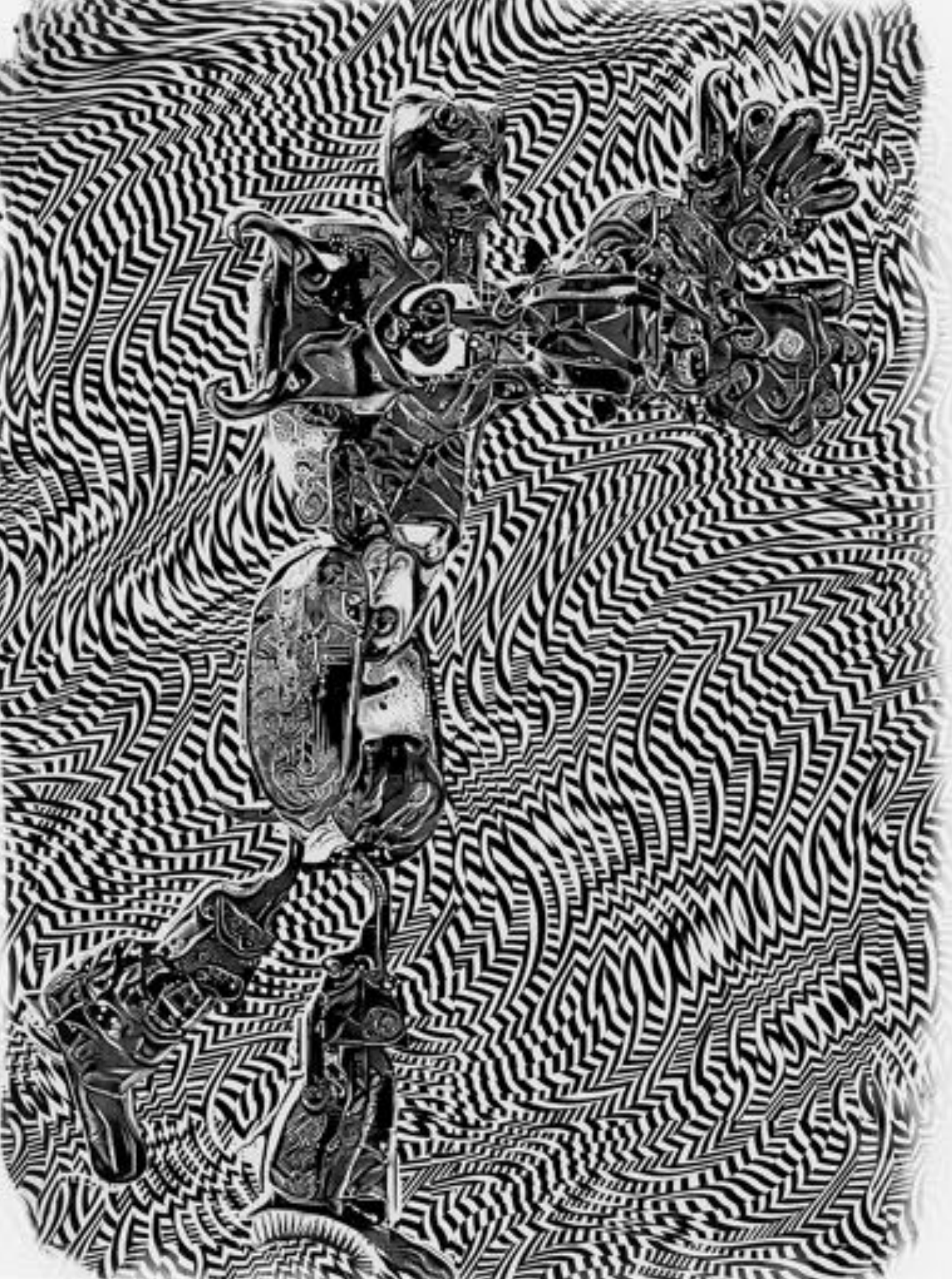
Termékeny lehet az összehasonlítás is a törzsanyag, ajánlott irodalom és a Kányádi-versek között. Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* (1950–51) versére adott válaszként is olvasható Kányádi *Könyvjelzője* (1984). Az Illyés-versben a megfélemlített Magyarország képei sorakoznak, az integritás minden szintjét érő brutális támadás mellett a mindvégig/rendületlenül-magatartás lehetetlenné válik. Kányádi válaszverse egyes szám második személyben szólítja meg önmagát/olvasóját, ironikus hangvétele az elnyomás, a rettegésben tartás miatt a megalázottság érzését erősíti fel, a záró kép a megrendített egyén, az integritás teljes lebontása. Az illyési egyetlen nagy mondat és a kányádi központozás nélküli forma is felelnek egymásra, mintha a *Könyvjelző* már az elejét-végét sem tudná elkülöníteni a zsarnokságnak, kényelmetlenül idézi fel az idő körkörösségét. (A közös élményhez tehet hozzá az is, ha meghallgatjuk az elemzéshez az Illyés-verset Sinkovits Imre, a Kányádi-verset pedig a költő saját előadásában.)

Emelt szintű csoportnak adható ki Kányádi két – a 2020-as NAT törzsanyagában is megtalálható – nagyversének, a *Halottak napja Bécsben* (1976) és a *Sörény és koponya* (1975–2002) összevetése, együttolvása. Mindkét vers montázstechnikát használ, a herderi jóslat jelenig ható fenyegetése, a nemzet (nemzetiség) megmaradásának kérdései tolnak fel. A versek szembenézések, számvetések,

ám míg a korábbi versben az európai és a magyar történelem, identitás az öntudatosság, a remény forrásai, addig a későbbiben ezek az illúzióvesztés felé löknek, és a versbeszélő a(z erkölcsi) rend helyreállítását az ember utáni világban látja. (Érdemes akár 11. évfolyamon vagy a tételkidolgozás során Vörösmarty után adni a feladatot, a *Sörény és koponya* számos ponton idézi fel a kései Vörösmarty-lírát.)

Hosszan lehetne folytatni a Kányádi-líra és az irodalomórák törzsanyagának, ajánlott szövegeinek párbeszédbe lépését, a nyilvánvaló költői reflexiók (pl. Ady Endre: *Krónikás ének 1918-ból* és Kányádi: *Krónikás ének* (1988)) mellett a Petőfi- és Arany-örökséget nyíltan vagy finom utalásokban vállaló versekig, Kányádi lenyűgöző jártasságát a magyar és világirodalomban, a műveltségéből, nyitottságából fakadó szerteágazó utalás- és jelentésrendszert a költészetében. Írásommal mindössze villanásokat tudtam megmutatni abból a gazdagságból, ami a Kányádi-életművet jellemzi.

Az esszé a Fiatal Írók Szövetsége „Ábécé-sorakozó” – Kányádi Sándor és az erdélyi gyermekirodalom fél évszázada című konferenciáján (2019. november 18–19.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

Pro domo: Szatmár, Kolozsvár

Kovács András Ferencsel Mészáros Márton beszélget

Olyan szituációban vagyunk, amit generációk óta nem élünk át: a pandémia és a vele járó kulturális sokk hogyan érintett téged?

Roppant érdekes, olykor épp reménykedő közhelyek is elhangzottak ezzel a feltevéssel kapcsolatban, hogy a világjárványban, a vészhelyzeti és a kijárási tilalomban, az önkéntes bezártságban is valahogy mindinkább megjavulunk majd, külön-külön, és egyre jobbak leszünk majd, hogy végre bőven lesz időnk egymásra, a drága családra, egymásra és a szociálisan mélyebb empátiára is, az elfeledett, megszenvedett, szép szolidaritásra, és a szűkebb környezetünkben is még többféle

kultúrára, olvasásra, írásra, szóval, akár művészeti kreativitásokra és szellemi megnyilatkozásokra is, ha még lehet.

No, de teljesen új, más kihívásokat jelent ez a vészesen elviselt, agyonmosott hacuka, ez a vezérelten is elhuzamosodó, roppantul és szorongatón valós vírushelyzet, mondjuk, a megfáradt, gyakorló szülők, családok és tanárok, vagy az online még dolgozni képes munkavállalók részére is. A szépírók, a boldog és boldogtalan magánművészek és képzőművészek kétségtelenül így is dolgozhatnak, ha akarnak, ha tudnak, és hozzá éppen kellő kedvük is maradt. Megélhetésük, persze, nekik se nagyon lesz. Ám a kollektív művészetekben, a részben függő s független, alternatív társulatoknál és az amúgy is kiszolgáltatott színházaknál, csóró színészeknél, sőt rendezőknél, énekeseknél, zenészeknél és szimfonikus zenekaroknál ez sokkal nehezebb már, jóval problematikusabb. És hát a tér, a nézőtér üres még. De az emberiségnek a pénzéhes és totálisan mohók által, hatalmi s gazdasági göggel a pusztá földig alázott része, a most is vesztés rétegek, a lenyomorodottak, tétova tudatlanok, szegények, elnyomottak és a kontinentálisan is különféle, régebbi és vadiúj rezsimekben tengődők mindezt bizonyára nagyon másként élték és halták meg. Szinte számadatként, adalékként, anonimitásban és kollaterálisan.

Másrészt: a helyileg és globálisan bebetonozódó birodalmaknak, az egyre autoriterebb, korruptabb rendszereknek épp egy ilyen kaotikus, pandémikus vészhelyzet is kiváló hintáztatási és „status quo”-ra játszó lehetőségeket kreált. A kultúrának talán egyáltalán nem.

Nem is tudom, miért beszélgetünk mi itt épp a világról, az emberi kultúráról. Az, egyrészt nyilvánvalóan, sok mindenre nyitottan sokféle, sokszínű lehetne. Másrészt pedig a kultúraellenes tahóság, a korlátot és korláttalan hatalmak által a kultúra, a humán tudományokkal egyetemben, csak renitens nyafogásnak, fölösleges fényűzésnek, afféle értelmiségi agyalmánynak, feszt lázadékonny és hiábavaló huncutságnak van csak tekintve, deklarálva rég, de degradálva pláne, talán már hosszú évtizedek óta.

Nem hiszem azt, hogy egy ilyen helyzettől a vergődő, lepusztított, szétrabolt világ és az emberiség maga jobb lesz. Mégsem lesz jobb. A világ sem, a sürgő emberiség sem. Kicsit talán más, de majd ugyanolyan lesz, aztán a tömeges amnéziában megint csak elfelejti ezt az apokaliptikus döbbenetét is. Meglehet, ezt még kissé szkeptikusan látom. Az illúziók talán csak azért vannak, ha vannak még, hogy folyton elveszítsük őket. Ugyanakkor valóban, aki mostanság a családjával lehet, annak tényleg jobb is lehet.

Nem tagadom, a kijárási tilalom alatt esetleg valamivel többet lehetett olvasni. De hát a bevett szokások is másként alakultak. Én, mondjuk, hogy itthon, a marosvásárhelyi lakásomban élek, a Somostető alatt, a Kosárdombon, a Kornisa sétányon. Az, hogy most én éppen egyedül kell legyek, így labirintikusan, egy magányos könyvtár legközepe vagy egy ilyen, képekkel és rengeteg könyvvel szinte fölöslegesen telerakott otthon közepén, ahhoz én túlon túl hozzászoktam az utóbbi években. Ezért a bezártság voltaképpen semmi újat nem hozott nekem. És az alkotói munkamoráломat sem dögleszthette le, mert nem nagyon volt. Nagyon is nem. Nagyon ritkán, vagy akár egyáltalán semmit sem írok 2017 májusától.

Jó volt viszont olvasni, sőt újólá olvasni már régebről ismert dolgokat: Kavafiszt, Dickinsont, Whitmant, Plath-ot, Ezra Poundot, Ginsberget és a beat-korszak költőit is, és Robert Powellt, és az angolokat, Eliotot, Audent és Dylan Thomast, s Arthur Rimbaud-t sokat, és főképpen Camus-t, belőle is sokat, aztán Fenyő Miksa memoárját, Szép Ernőt, s mindig Füst Milánt, de még Juhász Gyulát is, Jékelyt és Weörest is, ahogy bevett szokásom, meg Balla Zsófia, Markó Béla és Cselényi Béla

könyveit, aztán Kardos G. Györgyöt és Spirót, Esterházyt és Parti Nagy Lajos „félszépeit”. De azt a túl dús, vizuális kínálatot, amit a karantén idején a Facebook, az internet biztosított, ki sem tudtam használni teljesen. Azt hiszem, vagy három színházi előadást néztem meg, néhány koncertet, operát. De minden nap sok verset olvasok, mert különben szétrobbanna a fejem. Minden nap hallgatok zenét, mert különben szétrobbanna a fejem.

Szerinted a költészetnek van feladata az általad jelzett társadalmi problémák tematizálásában?

A költészetnek ilyen kimondottan útmutatásszerű feladata nemigen volt. A közéletiség és a politikum jelenléte mégis, és részben az ókori példák nyomán is, a középkor világibb költészetében mutatkozott meg, vált igazán érezhetővé. Feladatként talán csak később tételeződött, inkább a romantika egyik, olykor eltúlzott beidegződése lett. Az, hogy a költészet esetleg milyen álláspontot is képvisel, az mindig a szabadság függvénye, az mindig az adott tehetség függvénye, a nyelvvel való bánásmód függvénye. Az ember persze írhat közéleti és politikai rezonanciájú verseket is, ilyesfélét eléggé gyakran én magam is, még ama hírhedt 2010 előtt is műveltem, egészen a kezdetektől, a nyolcvanas évektől ezidáig. Számomra ez vállalt, természetes módja volt egyfajta

lírai megnyilatkozásnak. A költészetnek ezt a szegmensét is jól megbírja, mondjuk, még a világköltészet is, nemhogy a magyar.

Meg aztán azért én eléggé más vidékekről jöttem, ha jöttem egyáltalán. Legalább annyira volnék erdélyi és partiumi, vagyis sorsszerűen romániai magyar író, kisebbségi ember, mint magyar költő. Különbözik az ember és a költészet mintha egyre kisebbségibben volna mindenütt. Viszont költőnek, pláne erdélyi magyar költőnek nemigen szoktam nevezni, sem tekinteni magam. Arra hamar rájöttem, hogy ha azt mondják, „erdélyi magyar költő”, az sokak számára szinte mitikusnak hat, habár banális, snassz, beszűkítő, enyhén kizárós és elég lerázós dolognak tűnik. És kérdeném: akkor vannak baranyai, somogyországi vagy vazs megyei magyar költők is? Mit is tegyünk a debreceni, pécsi, szekszárdi vagy szegedi poétákkal? Hát a szabadkaiak? Vagy a budaiak? A pestiek? Sajnos én szimplán vagy duplán is, csak egyszerűen egy „magyar költő” volnék, ha lehetnék. Miközben ezzel az erdélyezéssel és erdélyiséggel vice versa vissza is volt, és van még élve rendesen.

Na de akkor a székely költők kicsodák? És én székely író voltam-e addig, amíg Székelykeresztúron írtam és éltem? Nagyon szomorúakat gondolok olykor, tegyük fel, a sokat túrt nemzetéről, a nemzeti irodalomról meg a különféle, de nemzeti alaptantervekről is. Nem szoktam én ezt így, furtonfurt és koptatásilag használgatni, de a „nemzet”, az is csak egy szófia szó. Jelent is néha bizonyos fennkölt dolgokat, nyilvánvalóan, de hajdanlag a „szekernye” is jelenthetett még valamit. Tudod, a költészet valóságában az a jó, ha rengeteg a szó, ha a nyelv gazdagon mozog az árnyalatokban is, ha végül is úgy meg van írva a vers, hogy sokféleképpen hallható, hangzó és sokrétűn elképzelhető legyen.

Nagyon gyakran hangsúlyozod, hogy a költészeted, az mégiscsak a nyelv köré szerveződik, én is, amikor olvaslak, nagyjából ezt látom, hogy minden szöveged nyelvi problémákból indul ki. De furcsa módon mégiscsak a költészet az, ahol ezek a traumák nyomot tudnak hagyni. Nem biztos, hogy ez a feldolgozás egyetlen eszköze, de mégiscsak a költői nyelv az, ahol ezek a valódi világban létező traumák a leghitelesebben nyomot tudnak hagyni.

Kétségtelenül így is lehet. De túl a kollektív, társadalmi traumákon a személyes és személytelenedő traumák valahogy másként, rejtettebben hagynak nyomot az irodalmi szövegekben, és hát a nyelv is, a versek nyelve is a valódi világ egy kissé megemelt, valóságosabb része, mi magunk darabja. A költészetnek külön formázási módjai vannak, és külön, öntörvényű, valódi világi világai vannak, azaz lehetnek.

Talán ezért is, továbbra is minden verset vállalok, amit valaha leírtam. Még az egészen rosszakat, a gyengébb rögtönzéseket is. Pontosan azért, mert nehezebb időkben is, konokul úgy igyekeztem élni, hogy véletlenül se írjak le olyan verset, ami számomra akkor sem, később sem, sosem lesz vállalható. Ne írjak hamis zsoldban hazugul, ne írjak hatalmi megrendelésre, sem kincstári kegyekért hízelegve. A sokak által kárhóztatott, váteszi, profetikus, vizionárius Ady Endre hanghordozása és közéleti szerepvállalása mellett, bizonyára a kezdetektől, rám legalább annyira hathatott Babits és József Attila hangja is. De minden, ami magyar költészet, mind, Balassitól Csokonaiig, Weöresig, és így tovább a kortársakig is.

Csak hagyni kell, hogy hassanak. Egy ideig még. Csak hagyni kell, majd szinte elfeledni. Ha verset írhat, félni sincs mitől. Minden hatás megismerés is. Mert akaratlanul is mindig a magyar költészet egésze, a költői nyelvek hagyományai, a használt nyelv színes, teljes mozgása hat rád gazdagon, felszabadítón. A történelmi traumákról, tegyük föl most, hogy nem sokat tudok, bár túl sok volt belőlük itt e tájon is, követték egymást gögös, elvakult menetben téveszmék, bűnök

folyományai, szégyentelen tragédiákba torkolók. A felgyúlt traumákat nem hangoztatni, harsogni, fölhörögni kell, hanem feldolgozni kellene inkább, értelemmel is kibeszélni végre, hogy élni lehessen a földön, amelybe születünk. Különbent azt hallottam, hogy a világra születés maga is traumatikus.

Hogy ezt egy kicsit kontextusba helyezzük, mesélnél néhány szót a családi háttéről?

Szatmárnémetiben születtem, a családból kimondottan senki nem volt szatmári, csak én, aki az Állami Magyar Színház miatt születtem ott. Édesapám, Kovács Ferenc rendező, dramaturg, irodalmi titkár, édesanyám, Elekes Emma, a színésznő volt. Mára legenda, hogy Harag Györggyel, a rendezővel, egy egész végzős osztály ment el Kolozsvárról Nagybányára színházat alapítani 1953-ban, aztán '56 őszétől már Szatmáron voltak, mert volt ott egy külön, régi, éppen üresen álló, szabad színházépület. Gyönyörű konstrukció, az egyik legszebb, nagyon emberszabású színház, talán egész Romániában, nem csak a hajdani Partiumban. Hát ezért születtem éppen ott, szatmárinak. Édesapám, lévén marosmenti, marossárpataki származású, édesanyám pedig eleve kolozsvári születésű, bár főleg bözödi, székelyföldi, udvarhelyszéki, unitárius felmenőkkel.

Egyet rögtön belekérdeznék: tényleg gátör volt a nagyapád, ahogy az egyik versedben (Árdeli szép tánc) szerepel?

Apai nagyapám sok minden volt. Apám gyerekkorában éppen gátör is, aztán és közben volt ő tutajos a Maroson, uradalmi mindenés, de főleg fogatos a sáromberki Teleki grófnál, később falusi kocsmáros is Marossárpatakon, nyugdíjig meg raktáros a marosvásárhelyi cukorgyárban. Mindennel megpróbálkozott, csak éppen téesztag nem volt, mert az nem akart lenni. Ő volt egyenes ágon az ötödik Kovács Ferenc a családban, a hatodik édesapám lett, én a hetedik vagyok, de már Kovács András Ferenc lettem, így van a születésimben is, tehát mégsem én, hanem a szüleim találták ki nekem ezt a nevet. De a hetvenes évek vége felé már KAF-ként szignóztam a dadaista és szürrealista dolgaimat.

A szatmári miliő, amelyben felnőttem, nem volt igazán ingerszegény környezet, főleg a családi vonzatok, a meglakott lakások miatt. Volt „szülőházam” is, a színházzal szemben, a hajdani Victoria Szállodában, és aztán volt több otthonom is, de már nincs. És nagyon fontos otthon volt az a nagy, gazdag, szülői könyvtár és maga a varázslatos színház, ahová én gyerekként is be-belógtam, mert a szüleim nem mindig szerettek oda bevinni vagy hosszabb ideig ott tartani engem. Amikor már nagyobb lettem, azért már szabadabban bemehettem. Viszont érdekes módon, kábé ötéves koromtól emlékszem az előadások java részére, sőt második és harmadikos koromban el is meséltem őket a tanítónénimnek és az osztálytársaimnak – csodálatos tanítónőm volt, Bacsinzky Györgyinek hívták –, de egy órát is el lehetett azzal lébecolni, hogy közösen eljátszottuk apám Anouilh-rendezését, a *Becket avagy Isten becsületét*. Eléggé tudtam, többször is láttam, hát kiosztottam a szerepeket, és akkor nyilvánvalóan én voltam Becket Tamás, akit a szatmári előadásban az óriási Csiky András játszott, persze én mindig a tragikusabb, az elbukó hősök szerepkörét szerettem. Mindenre nyitott, modern, megújulásra képes, ifjonti és országos szinten is kiválóan jegyzett, magas színvonalú társulat volt az a szatmári. Nagyon nagy és ragaszkodó, színházfüggő közönséggel.

És Szatmárnémeti maga is „nagyon város” volt akkoriban még. Érdeklődő, nyitott, tulajdonképpen olyan természetesen liberális érzületű polgár város volt, komoly és művészetekre is fogékony

iparosréteggel. Mindene megvolt még annak a kis nagyvárosnak. Azért is szerettem, mert igazán nem ragadtak bele a kisebbségben obligát, heroizáló emlékezet csapdáiba, mint másutt, hogy egyfolytában és melldöngetve csak a historikus, helyi hagyományokat őrzik: ott a helyi hagyomány maga az élhető jelen volt, a hagyomány a szabadság és a nyitottság szelleme volt. Kulturáltak tudtak, akartak és mertek lenni még. Ilyen lehetett Szatmárnémeti, gondolom. Nem tudhatom, hogy most milyen, nem élek ott, csak jobb meg rosszabb híreket tudok.

Minden elég rég volt... Óvodába az Árpád utcába, elemibe két Rákóczi utcai iskolába is jártam. Hatodiktól mentem át az egykori Kölcsey Gimnázium, azaz a volt református kollégium épületébe, mert akkor alakult meg benne a Magyar Líceum. Körülbelül öt évig létezett csak ezen a néven, 1978-ban érettségiztem, akkorra már 5-ös számú Ipari Líceum lett belőle. Különben Szilágyi Domokos is, de hát Láng Zsolt barátom is ott végzett, előttem, aztán Jakabffy Tamás, Jánk Károly és Papp Sándor Zsigmond, már utánam. Szerettem iskolába járni, nagyon sokféle tanárom, kiváló francia- és magyartanáraim voltak. De keményebb matematika-fizika és emlékezetes természettudományi katedra működött ott, engem azért is érdekelt inkább a biológia, állattan és növénytan meg a földrajz, még az asztronómia, asztrofizika is. És persze a történelem, és nyilván a művészettörténet, festészet, rajz, zene, ének. Na, szóval engem minden eléggé lázasan érdekelt. Nagyon jó volt tanulni, tudni a Kölcseyben, s aztán tovább is. Nagyon szerettem Szatmárnémetit. Ma is szeretem. Távolról.

Nem is jársz arra?

Néha, ha hív a színház. Fellépni saját esten, a versműsorommal. De akkor is nehezen indulok, szorongva megyek oda vissza. Főleg azért nem nagyon járok arra, mert a szüleim 2002-ben eljöttek onnan, hozzám közel, Vásárhelyre költöztek. És azóta ahányszor mégis oda kellenek mennem, égő szemekkel, elszorult torkomban egy gombóccal járkálok, reszketek, csak nézelődöm, lézengek a szülővárosomban. Teljesen más, roppant felfokozott, érzelmős idegállapotba hoz a város, mert hosszan s boldogan éltem ott, mert voltaképpen végiglaktam őt. És volt hova még hazamenni, de benne már mindigre csak vendég vagyok.

Habár ott három helyen is laktunk, s én még külön, gyerekként gyakran laktam másoknál is, a Steinberger és a Rácz keresztszüleimnél, Csorvásiéknál és Barabáséknál, baráti családoknál, áldott pesztráknál és imádott pótanyáknál. Mert sokszor színházi turné volt, kiszállás volt vagy sűrűbb próbaidőszak, és ha éppen Elekes nagymamám sem jöhetett vigyázni reám, és nem volt bébiszitter, duena, sem szolgálólány, bár a hatvanas években a szatmári színészeknél is rendszerint akadtak még, főleg a Székelyföldről jöttek, általában Csíkszentdomokosról, Gyergyóból, Parajdról, Sófalváról, néha meg a környező szatmári falvakból is. Arcukra is, nevükre is emlékezem, szerettem őket is.

De ha mégis másoknál kellett laknom, az se volt sosem száműzetés nekem. Talán szomorkás, bár sokat segíthet is egy kicsiny emberen, hogy hirtelen napokra vagy egy-két hétre bekerül egy-egy másik családba, környezetbe, hiszen ők a szülők jó ismerősei így is, úgy is. És alkalmazkodni is kell, dumálni is, játszani, élni is kell. Most azt hiszem, hogy részben így találtam meg magam. Mert mosti lényegemhez talán az is még hozzátartozik, hogy sokfelé elvittek, elvetődtem, olykor falukra is voltam kiadva, megőrzőben, persze nem úgy, mint József Attila! Így érdekesebb, tán színesebb lett a gyerekkor, miközben folyton megmaradt, elérhetőbb lett hármás, családi létünk, otthonunk s közös lakásunk meghittsége is.

Tizenharmadik évemig, szinte az irgalmasrendi Zárdával szemközt, a Vörösmarty utca sarkán, a Kazinczy utca (Str. Ștefan cel Mare) 22-ben, azután a Sugárút folytatásában, épp az árnyas Árpád utca sarkán, az Attila úton (Calea Traian 2.) laktunk. És a Kazinczy utcában, a tömbházban még belső udvar is volt, és öt színészcsalád, és öt színészgyerek, és sok szomszédgyerek, folyton színházat s filmeket, de mindent játszottunk mi ott, pincétől padlásig, még a meredek háztetőn is. Egymásnak itt-ott még, ha messze is, de megvagyunk.

És édesapám, aki még Kolozsváron, a Gaál Gábor-féle *Utunk*nál volt újságíró, szerkesztő, de közben egyetemi tanársegéd és könyvtáros is, ő voltaképpen magyar-francia szakos bölcsészből jött el színházcsináló embernek, viszont írói és egyéb barátai mindvégig megmaradtak, gyakran meglátogatták, nagyon sokan megfordultak minálunk. Hosszú és bizonyára hiányos, hűtlen a névsor, mégis néhányat mondanék – Szász János, Majtényi Erik, Páskándi Géza, Panek Zoltán, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokosék, Hervay Gizella, a filmes Fischer Pista, Földes László és Földes Marica, Halász Anna, Kacsir Mária, Pál Árpád, Fodor Sándor, Bajor Andorék, Deák Tamás, Gáll Ernő, Szilágyi Júlia, Huszár Sándor, Bodor Pál, mindkét Gálfalvi, Zsolt és Gyurka is, még Székely János is, aztán Vári Attila, Horváth Andor, Szávai Géza, s még sokan mások, sokszor is, visszajáróban, mind messziről. Vagy közelebről: Gellért Sándor, a millenáris jelenség, a tempózó természetű, a mikolai finnugor, a költő. Pompázatos, színes beszédű, bajszos tanárember is volt, és micsoda hatalmas könyvtárat gyűjtött össze magának a közeli Mikolában!

Csak úgy kapásból ennyi. De képzőművészek, festők, szobrászok, díszlet- s jelmeztervezők, színikritikusok is jöttek, meg zeneszerzők, karmesterek, előadóművészek, még Kocsis Zoltán is betoppant egyszer apámhoz, a *Tartuffe* próbájára is beült, őt is apám barátja, Halmos György küldte

hozzánk. Aztán csak jöttek sorra ott, a társulatok, bőven színészek, rendezők, de mindenünnen, országosan színházi emberek, magyarok és románok is, főleg a bukaresti, híres Bulandra Színházból. Nagyon színes lakás és forgatag, világ és centrum volt az otthonunk. Szatmár szívében szabad kikötő. Később éreztem meg, részemről enyhe túlzással talán, hogy valami hasonlóról írhatott Borisz Paszternak is az ifjúkori emlékirataiban, de az még Szentpéterváron volt, én meg csak francia fordításban, már Kolozsváron olvashattam el.

Kolozsvár volt a másik városom, hosszan belaktam azt is. Csecsemőkoromtól már odavittek Elekes Józsefékhez, a nagyszüleimhez, a Jókai utca 2-be, a Fötéren, a Rhédey-palota második emeletén laktak. Az ötvenes években, s tán később is, kicsit még ott, mellettük volt az *Utunk* szerkesztősége is. Hát így ismerkedett meg édesanyámmal az édesapám. Én meg nagyon sokat voltam a nagyszüleimnél, még vézna kisgyerekként. Aztán már csak Irénkénél, anyai nagymamámnál és Béla bátyáméknál, az alsó Györgyfalvi Negyedben, később meg fönnebb, a Méhes utcában kamaszodtam és ifjodtam, és mindig kissé mindenütt. Sok volt az odahaza, sok volt az otthon, sokféle lakásban. Szatmáron is, Kolozsváron is, Marossárpatakon is, hisz majdnem sorban, minden évben ott is, a hosszú, szép, forró nyarakban is. És minden valahogyan titkos részemmé vált – úgyhogy valójában nem is tudnám igazán megfogalmazni. Csak így mesélgetek, helyrajzilag.

Az egyetemet már Kolozsváron végezted.

Akkoriban elég nehéz volt bejutni a kolozsvári bölcsészetre is, a Babeş-Bolyaira roppant kevés diákot vettek fel. Magyar szakra legalábbis, franciára pláne, én kétszer is felvételiztem, de végül mégis magyar-francia szakot végezhettem 1984-ben. Kolozsváron még élt a nagymamám, s megvolt még a rokonság is, rengeteg régi, gyermekkori, ismerős arc, egykori s új barátok is, vagy a szülei barátai is, hát boldogan és nagyon otthonosan mozoghattam. Nem volt idegen hely, nagyszerű emberek éltek, adódtak ott is. Képzőművészek, bábszínészek, filozófusok, szerkesztők, tudós filológusok, színészek és táncművészek is.

Engem az egyetemen még a „reformkoros” Antal Árpád, a klasszika filológus Szabó György és a stílustörténész Szabó Zoltán is tanított, de általános nyelvészetre és etnológiára Péntek János is, és persze a szintén szatmári származású, jelenleg Szombathelyen élő Láng Gusztáv tanár úr is ott tanított még – a 19. század kései költészetére, de főleg Adyra, a „holnaposok”-ra, Babitsra és az egész *Nyugatra*, mintegy mellékesen Dsidáról diskuráltunk. És az, aki mindvégig nagyon sokat segített, akivel rengeteget beszélgettünk, az a csodálatos Cs. Gyimesi Éva volt. És ott volt még Rohonyi Zoltán, ki aztán később Pécsre távozott. Ő a magyar felvilágosodással és a kora romantikával foglalkozott, de ő vette át akkoriban a régi magyar irodalmat is. Roppant alapos, mindig felkészült, értelemmel való, egzicens és szigorú tanár volt, de voltaképpen visszahúzó, szemérmes, kisfiúsan szeretetre méltó, szimpatikus, fanyar humorú férfiember. Legalábbis ilyennek is láthattam én, amikor már valamennyire barátomként is tisztelhettem őt. Ráadásul Rohonyi valamikor még, sportszerűleg értve, jó vívó is volt.

Te is vívtál, András?

Én is vívtam négy vagy öt évet Szatmáron, a Csipler Sándor-féle híres vívóiskolában. Ott több országos és olimpiai bajnok is nevelődött, de belőlem nem lett nemzetközi vívósztár, sem helybeli

bajnok, bár jó reflexekkel mostanig is megáldva volnék, akkoriban még egyszerre tudtam vívni jobbkézrel és balkézrel is, csakhogy túl eleven voltom ellenére, csak játszadozó, s eléggé lusta is voltam, mondta, szidott is a Mester, mivel öngyötrőn gyakorolgatni sem nagyon szerettem. De azt azért szeretném, hogyha a most hétéves Ábrahám fiam is megtanulna vívni majd.

Erről nem is kérdeztelek még soha, hogy te sportoltál-e, nehéz elképzelni.

Ajaj, most már számomra is nehéz. A családból, az anyai nagybátyámon kívül, senki se sportolt, csak én, ha kissé rapszodikusán is. Tornára csak jártam, persze focizgattam is, ha kellett, az udvari kishaverokkal vagy a suliban is, de pusztán lelkesedésből, és egyéb labdajátékok, korcsolyázás, sítáborok, sok úszás, nyári túrázás is volt, bicikli, futás satöbbi. Mozogtam én eléggé. Sajnos húszéves koromtól már cigarettázom, de azért sok mindent csináltam addig, s még azután is. Jól-rosszul, így-úgy, igyekeztem kicsikét mindent kipróbálni.

Ebben az egyetemi időszakban milyen szellemi közeg vett körül? Kikkel barátkoztál, kik inspiráltak?

Ha szellemesen válaszolhatok – volt ott elég közeg meg szellem is, voltak barátok, ismerősök is, diáktársak s művészlelkek sokan. Mondhatni, inspiratív és konspiratív, saját időkben éltünk, mindent megbeszéltünk, kalandoztunk, olvastunk mindent, suttogtunk is olykor, s röhögni tudtunk jó sokat, maradt elég kedvünk hozzá, pedig közben köröttünk már a csendben is, csak éppen visszafojtva dült, tombolt a diktatúr, de szellemiekben nem volt hiány, se néma népnymor. Így mondanám

ma, szójátékosan. Figyeltek minket, és mi is figyeltünk, vigyázni tudtunk még egymásra is, volt még baráti kör, sok jó társaság, volt még kultúrközösség és szellemi szolidaritás is. Számomra ez, és ilyen is, sőt, ezeknél több is volt Kolozsvár egyetemi éveim alatt. Nyitottságot is lehetett tanulni egy teljhatalmi bezárkózásban.

Volt mit tanulnom, és volt kiktől is. A *Korunk* és a gyermeklap, a *Napsugár* redakcióiba jártam szerkesztői gyakorlatra, egy darabig még az egyetemi diáklapot, az *Echinox* magyar oldalait is szerkesztettem – különben Keszthelyi Andris és Bretter Zoli rábeszelésére vállaltam végül el, nagy nehezen. És 1983-ig még működött a Gaál Gábor Irodalmi Kör is, akkor Cselényi Béla vezette még. Egyetemi éveim alatt mindvégig ott volt mellettem s velem Láng Zsolt barátom víg időkben, ő akkoriban már sokat és hatalmas füzetekbe írt, s ha kellett, számos kolozsvári költözködéseimben is segédkezett, de ő volt az, aki a Temesvárról éppen átutazó Visky Andrásnak is bemutatott egy kávézóban, a filológiai fakultás, a volt Marianum épülete mellett. Azzal srévizavé, a Horea út túloldalán laktak Kányádi Sándorék.

Volt sok barátom, bátyám, mentorom, például a *Kriterion*nál a drága jó Egyed Péter, aki az első, még 1983 novemberében megjelent verseskötetemet, a *Tengerész Henrik intelmeit* is szerkesztette. Ő mutatta be legelőször a verseimet Balla Zsófi-val együtt a G. G. Körön, Cselényi vezényletével. Aztán ott volt a régi *Utunk*nál a csodálatos Király Laci és Mózes Attila, K. Jakab Anti, Kenéz Feri, Szilágyi Pista és a bölcs Szabó Gyula. A *Korunk*nál meg Kántor Lajos, Gáll Ernő, Veress Zoltán és az én kolozsvári pótмамám, akitől nagyon sokat tanulhattam, aki mindvégig nagyon vigyázott rám, rengeteget beszélgettünk, könyveket kölcsönzött, munkákat is adott nekem, ő, a drága, a

kritikus, az esszéíró Szilágyi Júlia, aki a *Korunk* számára Sartre- és Barthes-esszéket is fordítottatott velem. Nagy köszönettel tartozom neki. A *Napsugár* vidám szerkesztőségében is sok pártfogóm, atyai mentorom volt, mégpedig a Sándorok: Kányádi és Fodorúr, meg Bálint Tibor, Soó Zöld Margit, az illusztrátor, és a jó Németi Rudi, aki több Rilke-tárgyú könyvet és Nemes Nagy Ágnes esszéköteteit adta kezembe.

Csak néhány arc, de máris rengeteg név, néhány emlék, pár pillanatnyi villanás egy szétbolyongott, foszlott rengetegből. Ezek csak olyan régi otthonosságok, s régi hiányok is immár, olyan nagyon rögzült dolgok. Nagyon szerettem ezt a kolozsvári periódusomat is. Persze közben azért, főleg nyaranta, rendszeresen és bőven elvetődtem már Marosvásárhelyre is, ottani barátaimhoz: Markó Bélákéhoz, Gálfalvi Gyurkáékhoz és Tompa Gáborékhoz, még az *Igaz Szó* akkori szerkesztőségébe is, Székely Jánost megvizitálni a lap versrovatánál. És később mindebből lett a *Látó* – akkor honnan sejthettem volna én? Nagyon szerettem volna Kolozsváron maradni, nyilván, lehetőleg az egyetemen. Akkoriban ez lehetetlen volt, képtelen álmom, teljesen kizárt. Tanárnak kellett menni. 1984 őszén, már szeptemberben így kerültem el Székelykeresztúrra.

Még mielőtt Székelykeresztúrra rátérünk: a régi magyar irodalmat kifejezetten Rohonyi hatására választottad vagy egyébként is volt érdeklődésed abba az irányba?

Az érdeklődésem már eleve megvolt, de nemcsak a régi magyar irodalom, hanem a 18. század és a Felvilágosodás irányában is. Akkoriban mindkettőt ő tanította, de a régi magyart nem Rohonyi hatására, nem miatta választottam végül is, hanem a középkor, a reneszánsz és a manierizmus, meg a barokk miatt is, Balassi Bálint és Rimay János költészetének szeretetéből. Belőlük, és részben a 16–17. századi magyar költészetből írtam negyedéven az államvizsga-dolgozatomat, Rohonyinál, ő volt a vezető tanárom. Közben az RMKT számos köteteit, az ITK idevágó tanulmányait és nyilván Klaniczay Tibort meg Arnold Hausert is olvastam, jegyzeteltem, és aztán, főleg és csak román fordításban Ernst Robert Curtius alapművét, Gustav René Hocke könyveit és olasz manierista traktátusokat is. A hosszú, elég szövevényes írásmű sikeresen elkészült, később nyomtatásban is megjelent a *Csipkéből tekert gúzs* című könyvemben, egy kicsit mindenféle régi versezettel, szövegekkel körítve. Olyan manierista produktum lett az egészből. Legalábbis én nagyon élveztem, amíg írhattam. Szépen meg is védtem, végeztem vele, nagyon meg is dicsértek, később hallottam, hogy a dolgozatocskám a kolozsvári bölcsészeten már bekerült a kötelező könyvészetbe is. De hát aztán kihelyeztek. Hat év Székelykeresztúr, aztán 1990 januárjától Marosvásárhely következett, az új, a *Látó* című szépirodalmi folyóiratban, a versrovatnál, ahol már több mint harminc éve dolgozom. De ezek már bonyolultabb, sokkal sűrűbb történeteknek tűnnek nekem. Külön, eléggé labirintikus könyvek, külön beszélgetések is lehetnének. Majd visszatérünk rájuk is egyszer, maradék időnkben. Mert meglehet, hogy eddig is már túl sokat, fárasztóan fecsegtem összevissza itt... S ha pim-pa-pim-pa-pim-pa-pam... Nekem is megbocsássatok.

Rálik Alexandra

Birka-irka és papír-tapír

Írásreflexiók Kányádi Sándor és Kovács András Ferenc gyerekverseiben

*már annyi minden költészet e földön
házak hidak gépek és röpterek
hovatovább azon kell eltűnődnöm
írunk e még valaha verseket
Kányádi Sándor: Versek a vers körül (Kuplé)*

Kevés olyan rímpár van a magyar nyelvben, amelyre jobban illene az „egyszerre átok és áldás” kifejezés, mint az *írni – sírni* szavak egybecsengése. Nem túlzás, már-már kínos leírva látni, legyen szó egy nem túl jól sikerült viccről vagy akár versről – de még jelen esszéisztikus gondolatfutam elején is szinte bántja a műértő olvasói szemet. Pedig a rossz rím mögött felsejlő téma örök: az írás könnyen tételeződik olyan verejtékes *munkaként* – a magyar szó eredeti szláv gyökereire visszavezetve még annak ’kín, gyötrem’ értelmében is –, amelyet a szépirodalom maga is újra és újra reflektáltan jelenít meg. Nem kivétel ez alól a nemrég elhunyt Kányádi Sándor vagy a tavaly hatvanadik évét betöltő Kovács András Ferenc sem. A két erdélyi költő életművében hol expliciten, hol közvetett módon ütközhetünk a költészet, a vers, az írás mint olyan jelenségébe. Hol a szövegek maguk tematizálják az írásfolyamatot, a szöveg születésének körülményeit, annak írásban vagy szóban való materializálódását, hol a „költésztörténeti folyamatban való benneállás hogyanjának”¹ folytonos jelzésével, leleplezésével, a magyar és világirodalmi tradícióval való megszakíthatatlan párbeszéddel válik az írás maga a szöveg valódi főhősévé. Habár szép feladat lenne, ez a dolgozat nem vállalkozik az életművek efféle önreflektív oldalának teljes körű komparatív vizsgálatára – helyette egy, a téma szempontjából elsősorban talán némileg váratlan korpuszszeletet, Kányádi és KAF gyerekverseit tűzi tollvégre.

Szabadkozhatnánk is rögtön, hogy de mi is a gyerekvers, mennyiben különbözik ez a terep valójában a „felnőtt” versektől. Sokan sokféleképp feltették már ezeket a kérdéseket előttem – elég csak az elmúlt évek gyermekirodalommal kapcsolatos tematikus folyóiratszámainak vagy tanulmányköteteinek egyre gyarapodó listáját átnyálazni. Ugyan a gyermekirodalmi műfajokkal, kötetekkel és egyes gyerekversekkel való foglalkozás szerencsére stabil lábakon áll hazánkban, ahogy Lapis József

1 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Poesis memoriae. A lírai mnemotechnika és a kulturális emlékezet „újraírása” Kovács András Ferenc verseiben = KAF-olvasókönyv. Válogatott kritikák, tanulmányok Kovács András Ferenc költészetéről*, szerk. KORPA Tamás, MÉSZÁROS Márton, PORCZIO Veronika, Bp., FISZ, 2017, 202.

is írja a *Studia Litteraria* vonatkozó számának előszavában, „a magyar nyelvű tudományos gyereki-irodalom-kutatás [...] még mindig nem érte el azt a kritikus tömeget, amelyen túl egy gyerek- és ifjúsági irodalomnak szentelni egy kötetet [...] tulajdonképpen kevés érdemmel és haszonnal bírna.”² Az utóbbi évtizedekben ugyanis a hazai gyerekkönyvpiac virágzásának lehetünk szemtanúi, termékeny tehát a talaj, amelyet a diszciplína is sokrétűen, változatos szempontok alapján művel. Kiinduló kérdésünkre, miszerint ténylegesen máshogy kell-e az elemzőnek a gyerekversekhez nyúlnia, mint az adott szerző felnőtteknek szánt műveihez, gyors válasz is adható: nem – vagy legalábbis nem annyira. A *Hajnali csillag peremén* című KAF-gyerekverskötet értelmezési horizontjait kutatva Csuplics Milica is arra a következtetésre jut, miszerint „a kötet versei nem mutattak számottevő különbséget a költő egyéb szövegeihez képest”, hiszen a gyerekversek olyan „kettős kódolás” mentén funkcionálnak teljes értékűen a gyermeki és a felnőtt befogadó olvasatában is, amelyek számos parallel jelenlévő, egymást kiegészítő és támogató értelmezésnek adnak terepet – sőt valójában Kovács András Ferenc „felnőttverseiben” épp a gyerekversek tipikus jegyeiként ismert eszközök (ritmus, ismétlés, humor, maszkok stb.) dominanciája válik meghatározóvá.³

Kányádi és KAF gyerekverseinek vizsgálatakor nem csoda, hogy elemzői gyakran épp ezt a formai gazdagságot, a ritmikai játékokat, a muzikalitást és a versek oralitástól való elszakíthatatlanságát helyezik értelmezésük fókuszába, noha a fent vázolt kettős (vagy akár többszörös) kódoltság a szövegek tartalmi szintje felől is tetten érhető.⁴ A gyerekolvasó ugyanis „nem számol a szerzői funkcióval, számára csak a szöveg létezik; hiányzik a célra irányultság is, valóban játékként (annak gadameri értelmében) fogja fel a verset”,⁵ azonban az irodalmár befogadó (mondhatni szakmai ártalomtól sújtva) nem tudja nem észrevenni a szöveg önreflektív jegyeit – történetesen azt, hogy helyenként a gyerekvers költője is a költészetről magáról beszél. Írásom célja tehát Kányádi és KAF gyerekverseiben felfedni annak mikéntjét, ahogy felszínre kerül az írás folyamata, ezzel problematizálva a (nem csak gyerek)vers megalkotottságát is.⁶ Végző soron felmerül a kérdés, mennyiben igaz a Kányádi anekdotájában elhangzó szállóige: a vers tényleg „csak” az-e, amit mondani kell? És ha nem, mennyiben más megpróbáltatás a gyerekversek tanúsága szerint szöveget írni, mint azokat hangzóvá tenni?

A nyelv és a matéria determináltsága, avagy a birka és a tapír esete

Kányádi Sándor tavaly májusban töltötte volna 90. életévét, majd nyáron köszönthettük a 60 éves Kovács András Ferencet. Ahogy a két erdélyi költő életkorának számjegyei is mintegy egymásba

2 Vö. a *Gyerekvilágok* című szám: 2019/1–2, 3. [ojs.lib.unideb.hu/studia/article/view/4254/4091]

3 CSUPICS Milica, *A Hajnali csillag peremén értelmezési lehetőségei = KAF-olvasókönyv*, i. m., 383.

4 Nem mintha ezen aspektusok egymásról bármennyire is leválaszthatók lennének: a gyermekirodalom kutatása épp artikuláltan intermedialis jellege miatt olyan izgalmas, hiszen nem egyszer nem pusztán szöveg és kép, vers és illusztráció szerves kapcsolatáról van szó, hanem írott és hangzó, kántált, sőt énekelt és megzenésített alkotásokról is, vö. többek között Mészáros Márton e cikk témájába is illeszkedő írásával: MÉSZÁROS Márton, *A gyerekvers médiumai (Kovács András Ferenc: Árdeli szép tánc)*, *Studia Litteraria*, 2019/1–2, 45–56.

5 CSUPICS, i. m., 364.

6 A vizsgált szövegeket a szerzők legteljesebbnek tekinthető gyerekvers- és válogatáskötetei alapján idézem: KOVÁCS András Ferenc, *Hajnali csillag peremén*, Bp., Magvető, 2007; KÁNYÁDI Sándor, *Valaki jár a fák hegyén. Kányádi Sándor egyberostált versei*, Bp., Magyar Könyvklub, 2000.

forgathatók, úgy felelgetnek egymásra az írásfolyamatot reflektáló gyerekverseik is. Ugyan KAF gyermekeknek szánt köteteit leginkább Weöres Sándor csengő-bongó, verszenében dúskáló szövegeivel szokás rokonítani (tény, hogy nem véletlenül), a *Hajnali csillag peremén* kötet tartalmi szempontból Kányádi verseivel, sőt kötetkompozícióival is beszédbe elegyedik, hiszen nemcsak a kalendáriumi szerkezetet, az erdélyi tájak tematizálását ismétli meg úgymond *kafosan*, hanem állatversei is dialógusba lépnek Kányádi állatbeszélőivel. És amit mondanak, előttünk, e folyóirat írói, szerkesztői és olvasói előtt sem ismeretlen: *írni nehéz*. Az írást elkezdni, betöltendő fehér lapok és az első sor elején villogó kurzorok előtt ülni pedig gyakran maga a pokol – és ezt Kányádi *Birka-irka* című versének birkaköltője is a maga bőrén (ajvé!) tapasztalja:

Szomorú a birka,
mert üres az irka.
Azért béget, azért sír-rí,
mivel fogja teleírni.

Majdcsak teleírja
irkáját a birka,
tele azzal amit ismer,
a nagy bével meg a kissel.

Az irka üres, a birka pedig az üreslap-szindróma első tüneteit szinte tankönyvi példaként hozza: írni nem tud, így nekiáll sírni (én kérek elnézést). A rövid vers első strófája rögzíti tehát a birka előtt álló, mondhatni az írásra készülő hős elé magasodó problémát, majd elgondolkodtató okmagyarázatot ad: az állat közismert hangját, a bégetést sem más váltja ki, mint az a nyomasztó kérdés, hogy mivel fogja teleírni az üres lapokat.

A dilemmát külsőleg, a mindentudó narrátor pozíciójából enyhíti a versbeszélő: ugyan a birka még nem láthatja, de az irka teleírása bizonyosan meg fog történni, előbb vagy utóbb – viszont nem írhatja tele mással, mint „azzal amit ismer, / a nagy bével meg a kissel”. A költőt – esetünkben a birkát – tehát saját nyelve determinálja, csak az és csak úgy válik elmondhatóvá, ami adott számára. (Az már más kérdés, hogy ez az adottság miből fakadhat: a bégetés maga biológiai veleszületettséget is feltételez, ám az *ismer* akár a megismerés, elsajátítás tapasztalatát is sejteti – bár talán nem is szükséges a báránynyelv elsajátításának mélyiségeibe vetnünk magunkat e szöveg megértéséhez.)

Vajon mennyiben érhető ez a következtetés egyfajta keményvonalas realista ars poetica megnyilvánulásaként, és mennyire inkább épp annak merőben parodisztikus kritikájaként? Ha a költő csak a saját nyelvébe zárva létezhet – legyen az a korlát akár az emberi, akár a juhnyelv véges számú elemének kisebb vagy nagyobb variációs kerete –, az üres lap okozta szorongás is abszurdá válik, hiszen csupán „hozott anyagból”, az ismert nyelvi egységekből építkezhet. A birka bégetésének hangutánzó szava azonban a hangzó „bé” szótagot a papírra vetíti, így a közismerten birkaszerű (és, ugyebár, a vers sajátjaként elismert) mondás auditív médiumából az írás vizuális mezejére lépünk – zöngés bilabiális és palatális magánhangzó párosából nem marad más, mint egyetlen írásjel, illetve annak kis és nagybetűs jelölője. Mondva tehát kilóra több, de poétikailag is *versebb-e* a hangzó bégetés, mint a papírra írva?

Sok kérdésünkre nem ad kielégítő választ a mindössze nyolc sorból álló szöveg, ám ugyanezt a problémakört viszi tovább Kovács András Ferenc *Papír-tapír* című verse.

Volt egy pirospozsgás tapír,
előtte sok kockás papír –
verset próbált éppen írni,
de nem tudott mást csak sírni:
szimmogott hát lógó orral,
mint olyan, ki rímet forral ...
S elsápadt a serény tapír,
hogy tíz éve folyton csak ír –
mégsem tudott verset írni ...
S már minden csupa papír! Ni,
az őserdő csupa fecni,
s a bánattól meg kell veszni!
Prűnnyöghet a pufók tapír:
rá nem rímel csak a papír –
hogy is tudna verset írni,
aki rímelni se bír... Ni,
rajta röhög, mókáz, sajna,
a bús vadon bármely majma!
Pedig ő már nem is tapír,
hiszen mégiscsak ír... Csak ír...
Papír-tapír... Papír-tapír...

Mennyiségre csupán a *Birka-irka* duplája, a részletgazdagság miatt azonban kérdések többszöröse merülhet fel bennünk a vers kapcsán. A kiinduló kép gyakorlatilag egy és ugyanaz: találkozunk egy állattal (figyeljünk fel a mesei kezdetre és a határozatlan névelőre, míg az előző szövegben egy határozottan kijelölt, konkrét birkáról esett szó!), aki előtt teleírásra váró papírhegyek állnak (ráadásul még kockások, pardon, négyzetárcsok is). KAF sem tud ellenállni az *írni-sírni* rímpár csábításának, viszont egyúttal az írás műnemét is jóval közelebből definiálja: „verset próbált éppen írni” – és a síró, „szimmogó”, orrt lógató ábrázat pont úgy fest, mint azé, aki a következő rímen töri a fejét.

Ebben az állapotban éri a felismerés a tapírt: „tíz éve folyton csak ír – / mégsem tudott verset írni”. Álljunk csak meg egy pillanatra! Míg a birka esetében egyértelműen azonosítható volt a tehetetlenség, amely elárasztotta az írásra készülő, de az üres laptól leblokkoló hőst, a tapírról kiderül, hogy már tíz éve tart az írás folyamata (állapota?). Két értelmezést is adhatunk ennek a tíz évnek. Egyfelől érthetjük úgy, hogy a tehetetlenség *állapota* maga is az írás *folyamatának* elválaszthatatlan része – a papírhalmokra talán egy szó sem kerül, ám az üres lap feletti gondolkodás, reménytelennek tűnő rímkeresés, a tehetetlenség és az elcsigázottság szorongáskeltő tapasztalata sem más, mint írás. Némi népetimológia bevetésével tehát valóban érthetjük úgy is, hogy az *írás* és a *sírás* egyetlen tevékenység szervesen összekapcsolódó két része, amely talán nem is egymás utáni szakaszokban, hanem folytonos kölcsönhatásban képes létezni (emlékszünk: írni munka, ergo kín és gyötrem). Azonban ha a vers következő soraival folytatjuk, látjuk, hogy „már minden csupa

papír”, tehát érvénybe léphet a második interpretáció, miszerint tíz éve megszakítás nélkül kerülnek fizikailag is szavak a mindent ellepő papírokra, ám az, ami a lapokra került, nem felel meg a *vers* követelményeinek. Ahogy Kányádi is írta a mottóvá emelt versrészletben, már-már minden lehet költészet (ahogy az íráshoz használt matéria is visszafordulhat eredeti forrásába az „őserdő csupa fecni” sorban) – ám ettől még nem biztos, hogy verseket írunk-e még valaha. Költészet vagy vers: paradox oppozíciónak tűnhet, ám a szöveg tanúsága szerint a költészetet itt valamiféle mindenütt jelenlévő szövegként – tájakat, tárgyakat, flórát és faunát összetartó szövetként – értjük, míg a vers ennél jóval specifikusabb, és hozzá csak az írással juthatunk el, szemben a már említett anekdotával, ahol a vers megkülönböztető jegye a mondás imperatívusza.

Akár az írás részeként értjük a tízévnnyi tehetetlen ténykedést a papírhalmozatok felett, akár a vers minden más szövegtől vagy a mindenben ott rejlő költészettől (hisz írható szinte minden felület) való elkülönülésében találjuk meg a nyitját, végső soron mégis a hang és a hangzás győzedelmeskedik: a „prűnyögés” minden ízében *kafosan* kreált hangutánzó szava jelzi az auditív szférát, ahol a rímelés megvalósulhat – vagy ahol esetünkben feloldhatatlan akadályba ütközik. Ezen a ponton válik explicitté az, ami a *Birka-írka* szövegében csak a rimből és a címből volt egyértelmű: nemcsak a nyelv, hanem az írás materiája is determinálja az írni szándékozót – a birkát az írka, a tapírt a papír. Auditíve a rím, vizuálisan az írásképp (a „látható” rímen túl a papír materiáját és annak művelőjét egyberagasztó kötőjel) hangsúlyozza ki újra azt, hogy a két vers hőseinek neve elemi *nomen est omen* alapon foglalja magába az *ír* igét.⁷ A tapír, akinek a nevére nem rímel más, csak a papír, „még rímelni se bír” – hangzik el ez úgy, mintha a rímírás készsége (képessége? adottsága?) olyasmi lenne, amit az állatversek minden szereplője könnyedén a magáénak vallhat, s ennek hiánya olyan deficit, amely csak nevetség tárgyává teheti a hiányt szenvedőt. Pedig nem egyszerű ez a szerkezet sem: „rímelni” ugyanis a szöveg szerint rímelhette úgymond aktívan, hiszen ő keresi, írja a rímeket, törekszik sziszüphoszi munkával a vers megalkotására. De érthetjük a „rímelni bírás” passzív, genetikailag (szövegről lévén szó, nyelvileg) rögzített adottságként – így arra sem képes, hogy ő maga alkossa egy rímpár egyik felét.

A vers végpontjaként tapírköltőnk saját tapírvoltát is elveszti: „Pedig ő már nem is tapír, / hiszen mégiscsak ír... Csak ír...” A névbe és a rímbe kódolt anyagiság, az írás megtestesülésének felülete átveszi az identitás feletti hatalmat: a hús-vér lényből papír-tapír lesz, beleolvad a rímkényszerbe, így a birkához hasonlóan ő maga sem tud szabadulni önnön nyelvének, nevének és az írás materiájának meghatározottságától.

Korlátok és megakadások

Mégis miről lehetne akkor verset írni, ha a birka és a tapír nem tud másról, mint önmagáról? Kovács András Ferenc gyerekverseinek éppen ezen határok feszegetése a szinte deklarált célja: csak az állatos verseit végiglapozva közel sem túlzó a kijelentés, hogy valódi állatkanonizációs mozgalomként is érthető például az *Állati dolgok!* vagy a *Világjáró Malacika* ciklus alá rendezett verscsokrok. Nanduk, vombatok, tukánok, petymegek, hópatkányok és más, „versbe nem illő”, vagy legalábbis magyar nyelvű gyerekversekben fehér hollónak számító lények sora lép elő főhőssé,

7 És azért már csak hálát adhatunk, hogy a tapír Írországból nem őshonos, így legalább a nemzetiségi meghatározottságot kihúzzhatjuk a fájó szócikkek vonatkozó listájáról.

mintha távoli tájak természetfilmjei között kapcsolgatna az olvasó, hogy egy rímbe szedett Animal Planetnél horgonyozzon le.

A hazai tájakon szokatlan, éppen ezért poétikailag a hozzájuk kapcsolódó trópusok szintjén mondhatni érintetlen állatok versbe emelése azonban Kányádítól, az otthon állatainak szimbolikáját olyan gazdagon felhasználó gyerekversek költőjétől sem áll távol. Vegyük példának a *Bivalyos verset*, amely explicite jelzi, hogy olyan állatot választ költeménye tárgyaként, amelyről nem szokás írni: „Minden állatunk közül / ő a legerősebb, mégsem írtak róla még soha bár egy verset.” A bivalyt a versbeszélő a medvéhez hasonlítja – mindkettő nagy, nem feltétlen örülünk a velük való találkozásnak, kicsinyeiket bocsnak hívják, és még a cammogásuk is azt a benyomást kelti, mintha egy hajón imbolygó öreg matrózt látnánk. „Mégis könyvek seregét / írták a medvéről, / s egy sort sem az állatok / kedves négeréről” – elég csak futólag átlapozni a Kányádi-verseket, kitűnik, hogy a medve mennyi mindent szimbolizálhat: kedvességet, erőt, éhséget, szabadságot, ő szolgál az évszakváltakozások indikátoraként, de leginkább olyan totemet láttat benne, amely antropomorf jellegéből adódóan egyszerre teszi transzcendens és emberi lényvé. Kimondhatjuk, nem kissé terhelt szimbólum tehát a medve, amihez képest valóban afféle „négernek”, egzotikumnak tetszik a bivaly, hiába hasonlítható hozzá több szempontból is a mindenki által ismert emlős. Nem csak hogy nem fordul elő nálunk, „térkép is kell ehhez, / még inkább egy földgömb, / tudnunk kell, hogy a bivaly / először hol bömbölt”. Szumátra és Jáva vidékét még térképen is nehéz megtalálni, pláne nehéz mást képzelni, minthogy a tántorgó matrózmozgás sem jöhet máshonnan, mint a hajón történő utazásból rajta ragadt imbolygásból. A vers beszélője azonban leleplezi saját bizonytalanságát is: a következtetés pusztán sejtés, hiszen „ezt eddig senki még / róla le nem írta” – előtte legalábbis.

Az már csak finom hab a tortán, ahogyan KAF pézsmatulok hőse egyes szám első személyben számol be önnön létének érthetlenségéről. A *Behavazott pézsmatulok* ugyanis éppen azon búsong, hogy miért „marhul” a hideg tundrán, ahol hiábavalónak tetszik a bögés és magányosnak a zuzmókapargatás. Önmaga furcsaságát nem egzotikumként, inkább a lét furcsa fintorjaként értelmezi, és helyette az evidensen élhetőbbnek tetsző bivalylétre vágyik: „Miért nem lettem kafferbivaly / A savannás Délen? / Nyárban élnék ... Na, semmi baj – Itt élhetek télen.” Mindaz tehát, ami a vers tárgyának kanonizációs problémájaként indult a *Bivalyos versben*, már-már létfilozófiai magasságokba lendül a pézsmatulok kesergésében.

Míg Kányádi előszeretettel járja körbe verseinek tárgyát, tételesen megjelenítve a „főhőst”, a problémát vagy a konfliktust, illetve legalább lehetséges, ha nem biztos választ is ad a kérdésre (legyen szó arról, hogy hogyan magyarázható a bivaly járása vagy hogy mikor fog a birka mégis előbb-utóbb írni), addig KAF előszeretettel szakítja meg a verses történetmesélés konvencióit azzal, hogy épp a vers „csináltságára”, megalkotottságára hívja fel a figyelmet.

Egy kecske hegyre megy,
szakállá megremeg,
mert mekegve ugrabugrál:
mekk és egyre mekk ...
A kecske hegyre megy,
s a farka megremeg,
mert az élet, kecske-élet,
élet oly remek!

És mekk és egyre mekk:
e vers itt megreked,
mert kecskénk felért a hegyre,
s minden egyre megy...

Az *Egy kecske hegyre megy* háromstrófás rövidke opus például nem meglepő módon eszperentéhez közelítő „kecskenyelven” mekeg el két versszakot, viszont épp mire megismernénk a kecske úticélját vagy vidám mekegésének okát, jön a harmadik, záró versszak: „e vers itt megreked, / mert kecskénk felért a hegyre, / s minden egyre megy...” A rímes történet tehát egy ponton nem árul el többet, csak azt, hogy a kecske célba ért, aminek okát és okozatát kár is keresnünk, hiszen valójában a vers célja talán épp az volt, hogy a figyelmet önnön versváltására hívja fel.

Az *Állati dolgok!* hasonlóképp indít: „Élt egy pulyka Bözödön, / úgy hívták, hogy Bósz Ödön”, majd a következő versszakban folytatódik az abszurd sor: „Batizon egy bátor bolha / juhtúróért ment a boltba”. Viszont azután, hogy a Szatmár főterén füvet nyíró ebet is megverseli, és már könnyen hihetné az olvasó, hogy a vers némileg az iskolai kirándulóbuszokon végtelenítve kántálható, önmagába forduló mondókákra hajazva idézi meg a közismert műfajt, a mucsai birkáról is olyan hirtelenséggel hallgat el, ahogy a hegyre menő kecskéről: „Volt egy birka Mucsán, / bojt volt a papucsán, / s orra bukott benne... / Még tovább is lenne, / de eddig tart csupán.” A gyerekcsapatban tökéletesen dalolható, örökkön ismételtethető és újramezhető vers megakad leírva – mintha épp a hangzásban funkcionáló lényegétől fosztaná meg az írott forma. (Vagy ha rosszmájúak akarnánk lenni, csak a költő unta el az újabb zagyva rímekkel való kísérletezést. Na de ilyet még feltételezni is botorság.)

Sírás-rívás, bégetés, bömbölés, bögés, mekegés – intenzív hangeffektusok követik végig a verset, amelyek többé vagy kevésbé mégis a vizualitást, az írást mint folyamatot reflektálják. Míg KAF a váratlan, sőt nem egyszer abszurd rímmel és verszenével játszik el a hangzóssággal, Kányadinál a versek témájában az éneklés, dalolás és zenélés tematikusan szorosan a természeti képekkel összefonódva jelenik meg. Az *Elnémult a kis patak* viszont az önreflektivitás szempontjából is érdekes lehet:

Elnémult a kis patak,
elakadt a hangja,
jég fődte be s a jeget
öles hó takarja.

Azt se tudnád, hol lehet,
merre volt a medre,
partja közét a nagy hó
színültig befedte.

De a füzek, az öreg
girbe-gurba strázsák,
az elnémult patakat
télen is vigyázzák.

Ösvény is fut rajta friss,
naponta-vert ösvény,
hogya volna korcsolyám,
magam is felkötném.

Beállnék a gyermekek
vidám seregébe,
s tavaszt-hozó verseket
karcolnék a jégre.

A megszemélyesített patakról világossá válik, hogy csobogását emberi beszédként vagy énekként jelöli a lírai én. Ezt a beszédet szakítja meg a patakot ciklikusan hallgatásba kényszerítő tél: „Elnémult a kis patak, / elakadt a hangja”. Nemcsak szótlanná teszi azonban, hanem – első pillantásra – láthatatlanná is, olyannyira befedi a hó a medrét. Az anyag nem vész el, ahogy a mondás szól, csak átalakul: metamorfózison esik át a patak, amely ugyan elnémul, medre szinte egybeolvad önnön partjaival, ám jegén járható, sőt korcsolyázható ösvény képződik. Az éneklést eddig egyszerű természeti megszemélyesítésként olvashattuk, de az utolsó sorokban („s tavaszt-hozó verseket / karcolnék a jégre”) könnyen olyan szöveghelyre ismerhetünk, amelyben a patak hangja a költőével lép párhuzamba. A patak jege tehát nemcsak járható lesz, hanem a korcsolyanyomokból mintegy vers is kirajzolható rajta: írható felületté válik mintha télen, befagyva a hang elvesztésével mégis tudna szólni, csak éppen a vizualitás, a látható írásnyomok révén. Télen tehát talán nem tud dalolni a patak – írni viszont annál inkább lehet rá.

Akkor mit jelent költőnek lenni?

Jégre korcsolyázunk vagy alatta citerázunk, a költő feladata lényegében a dalolás. KAF *Esti rigócskák* című verséből viszont kiderül, hogy ez közel sem olyan egyszerű: „Topogunk, tipegünk, / Fáradt rigócskák: / Az est leszállt. / Be nehéz minékünk – / Sok dal néha / Megárt!” Ha még a dalból is sok lehet, ha sírásra készíti az azzal foglalkozó gyerekvers-szereplőket, mi végre éri meg mégis verseket írni? Kovács András Ferenc erre a kérdésre is szolgál néhány sajátos alternatívával.

Ugyan a rigók nála, Kányádinál vagy akár Weöresnél is megkérdőjelezhetetlenül metaforizálhatják az éneket, a dalt és így a verset is, kiderül, hogy nem minden madár attribútuma ez. Egészen más kötelességet ró például a bagoly nyakába a versbeszélő a *Hubert és Hugó* című versben:

Bácsikám a Baglyok Baglya,
Bagoly Tanács tisztos tagja,
becsületes neve Hubert:
borzasztó bölcs, csakhogy búvert,
mivel öccse, mármint Hugó –
hú mi hú, nem jó uhogó.
Uh, de jobb, ha hagyjuk eztet...
Huh, pelyhedző tollam reszket,

míg megírom – vigye kánya,
milyen ő s a tudománya!

Huhog foglyul, fürjül, gémul!
Rendes bagoly belerémül –
hány madárnak tudja nyelvét,
s bárha némely hangot elvét,
huhhan gébicsül, galambul!
Boglyas búbom belebambul...
Bezzeg, milyen okos bátyó,
s olykor el is fog a vágy – ó!

Az első két versszakból kiderül, hogy maga a beszélő is a baglyok egyike – bemutatja bácsikáját, a bagolyetalonnak számító Hubertet, illetve annak „nem túl jó uhogó” öccsét, a Hubertnek csak fejfájást okozó Hugót. És a vers már az első strófa végén felhívja a figyelmet önnön megalkotottságára: a „pelyhedző tollam reszket, / míg megírom” sorokban nem hagyja ki a ziccert a költő, hogy ne csengesse össze a madártollat (ami úgy pelyhedzik, mint a szakáll, a sorok ifjú íróján) az íróeszközzel. Belereszket a toll a nagy feladatba, hogy megírja Hubert tudományát, amelyben kiteljesedik a tudós bagoly archetípusa: a madárnyelvek tudója a bátyó, ez a felmérhetetlen tudás pedig némi szorongást, de leginkább irigységet, kamaszos dacot kelt a verset költő bagolyfiban. Mert-hogy Hugó igazi semmirekellő a bagolytársadalom szemében: „Hitvány Hugó! Tanulj! Magolj! / Másképp sosem leszel Bagoly!”, hangzik bátyja intelme. A lustának bélyegzett Hugó azonban más utat választ, ellenáll:

Mily szigorral, uh, mi szépen
húborg Hubert! Ég a képem
Hugó helyett is, ki ippeg
megvet minden csipcsirippet:
nem tanul struccul, se pintyül –
éjten éjjel messze kint ül
csonka tornyon, adta baglya,
s egyre verseit faragja
arról, hogy a madártanok
őneki csak megártanak...

Az ifjú bagoly nem nyelveket tanul és nem a tudományt műveli, hanem „egyre verseit faragja”. Hugó a „családi” konvencióktól eltérően nem tudós lett, hanem költő, és úgy ontja a kecskerímeket bátyjára, akinek az árnyékában kénytelen élni, mint a magyar alapszakra bekerült naiv költőpalánta a számára kevésbé kedves nyelvészoktatókra, amikor nincs kedve a Bevezetés a nyelvtudományba vizsgára tanulni. Mert a következő strófában le is leplezi önmagát:

Bazsalyog begabalyodva,
hunyorog bebagalyodva –

hold felé huhint a báva,
s légbe rikkant, mint a páva,
hogyha röpdöső a ríme...
Vagy ha kész a verse... Íme!

Nem mást olvastunk ugyanis eddig, mint Hugó saját gúnyversét, amelyet még az ezt követő utolsó versszak után szignóz is az alkotó. Hugó megtagadja ugyanis a mások hangját: „nem tanul struccul, se pintyül”, „fütyül a verebekre, / fittyfirittyre és egyebekre” – saját hangját keresi, és amint megtalálja a röpdöső rímet, „légbe rikkant”, számára ez a valódi sikerélmény. Az olvasó beavatódik a gúnyvers titkába, és egyben megláthatja: költőnek lenni e vers szerint nem más, mint *lázas*, a konvenciók elleni fellépés, de leginkább a saját, autonóm hang keresése.

A lázadáson túl a versírás a KAF-gyerekversekben is lehet egyfajta *felejtés elleni küzdelem*. Valódi identitáskrizissel szembesülünk a békává változtatott királyfi meséjét feje tetejére állító *Kuttykurutty* soraiban, amelyben hiába várja a békakirályfi a Királylányt, a varázs megtörése nélkül kell elfogadnia békalétét:

Úgy gondoltam: danolászok,
mint szokás a békás tóban,
s elbrünyögtem szerenádom...
Oly megrázó volt, valóban...

Az új nyelvi kód a brekegés lesz, ez lesz a „danolászás”, szerenádéneklés, amely azonban épp azt a célt nem teljesíti be, amelyre az alkalmi költészet kimondottan törekedne – hogy meghallja a Királylány. A dalolás azonban elnémul: a sok hiábavaló kuruttyolásban bereked a béka, sőt elunja a hiábavaló éneklést – és ahogy a dalolást abbahagyja, egyúttal emberi identitását is elveszíti, hiszen a királyfivolta feledésre van ítélve:

Úgy gondoltam: több danára
úgyse futja kurta szusszom,
s csöpp családom egyszer úgyis
elfelejti kuttykuruttyom...

Az *Elnémult kis patakhoz* hasonlóan kezd „fagyot dadogni” a táj a *Szállj fel, madárka...* című versben. Itt viszont, noha az élet fennmarad a közelgő tél leple alatt, a hangot nem a víz vagy a természeti táj fakasztja, hanem az azt dallal betöltő madár:

Szállj el, madárka, szállj el, ha már betelt nyarad,
s ne hidd, hogy énekedből itt bármi is marad...
Csak vén vihar vicsorgat – vadul dadog fagyot:
deresre vált az ág is, ha daltalan hagyod.

Szállj el, ha szállni tudsz még, ha fergeteg vakog,
de élnek itt a fák mind, s a hó alatt magok...

Madárka, bár maradnál – érted süvölt a szél:
a dús tavasz se késhet, ha már dühöng a tél.

A dal, a hangzó vers itt is évszakhoz kötött: amint vége a nyárnak, a dalnak és a madárnak is költöznie kell. Csak vicsorgás, dadogás, vakogás, süvöltés maradhat utána – artikulálatlan zajok váltják fel az éneket. A lírai én rezignált mondata („s ne hidd, hogy énekedből itt bármi is marad”) azonban korántsem annyira lemondó, mint amennyire első olvasatra tűnik: a madárdal és az évszakok változása olyan ciklikus körforgásban létezik, amelyben egyfelől valóban attól vált deresre az ág, „ha daltalan hagyód” azt, viszont csak a dühöngő tél hívhatja újra magához a madarat és vele a dús tavaszt. Az énekből tehát csak időlegesen nem marad semmi, a dal újra és újra visszatér a tél dadogása után.

Míg a tapír és a birka saját alkotásuk anyagába olvadtak a versek végére, bizonyos esetekben az éneklés és a verselés következménye az, hogy maga a verselő is költeménnyé válik. A *Dugong dugong* című – szintén erősen egzotikus lényt verstémává kanonizáló – szöveget már Csupics Milica is sokrétű elemzése tárgyává tette, amelyben kiemeli azt is, hogy a tengeritehénről szóló költemény „értelmezhető egy bálnaszerű lény keserű énekeként, valamint motivikája kiépít egy, a költészetre való referenciálhatóságot.”⁸ Az erős zeneiségre építő jambikus versben a talán kevésbé vonzó állat túlzengi saját fajtáját (nem csoda, hiszen a dugong is a tengeritehének, azaz latinul a *Sirenia* rendbe tartozik):

Tengernyi gondban teng e lény:
Túlzeng süket sziréneket
Vad trópusoknak tengerén,
Ha ő sír éneket!

Dugong dugong nagyon dugong.
Nem tudni: úr, vagy hölgyemény?
De ő a Bongó Torkú Gond –
Ő már kész költemény!

A nazálisok tobzódásában nemcsak a dugong éneke lesz alkotás (sőt a saját nevéből képzett hangutánzó ige, a „dugongani” is életre hívódik), hanem ő maga is „kész költemény”. Azon már meg sem lepődünk, hogy ez az állatköltőnk sem egy vidám jószág – éneket ő is csak sírni tud, sőt ő maga a „Bongó Torkú Gond”.

„Utókor, hallga, énekem!
Zokong dalomra más szirén,
S legelgek algaréteken –
Én lomha, játszi rém...

Dugongok, áldott, rossz dugong,
De lelkem tömpe porcelán,

8 Vö. CSUPICS, i. m., 380.

S a hangom lágy, bús, hosszú gong,
Ha döng az óceán!

A felejtés a dugong esetében fel sem merül, hiszen a „Zokong dalomra más szirén” és az azt követő sorok „az »intertextualizáció« mikéntjéről szólnak, az utókor ugyanerre a ritmusra (dalra) alkot majd újat.”⁹ Ez a dal nem vész feledésbe, az állat nevébe, énekébe és a tenger morajába kódolt nazálisok hosszan gongnak az óceánon. Azzal viszont vitatkoznánk, hogy vajon ezen nazálisok miatt mennyiben válik lehetetlenné a dalolás és az alkotás is:

Dugong, ha bong, csak egy dugong,
De éneket naponta ont!
S ha béreked, vagy orra eldugong –
Hát nem nagyon dalong.

A tapírhoz és az énekesmadárhoz hasonlóan a tengeritehén is ontja magából a dalokat – ám a tapírral ellentétben ezek egyfelől kizárólagosan a vokalitás szférájában maradnak, valamint ezeknek az énekeknek az énekszerúsége (vagy inkább vers mivolta) kapcsán sem merül fel kétség. Csucics szerint az „orr eldugulásával” megvalósíthatatlanná válik a „tökéletes” hangoztatás – viszont szemben a *Kuttykurutty* berekedő hősével vagy a sírásban megrekedő (pardon) tapírral a dugong orrdugulása feltételhez kötött, alkalmi („ha béreked, vagy orra eldugong”). Ugyan a dugongról szóló dal a fenti versszakkal ér véget, annak zárása mégsem azt a fajta lemondást és végleges tehetetlenséget sejteti, mint a két korábban vizsgált vers. Egyfelől a szünet mindenképp temporálisként érthető, az énekontás napi szinten folytatódik azután is, másrészt viszont a szöveg maga is mintha már az eldugult orr nazálisaitól lenne olyan csengő-bongó (vagy inkább dongó-kongó) zeneiségében, éppen ez a sajátosság az, amelytől a hangzás – a maga tökéletlenségében – tökéletes és az utókornak továbbadható, újrajátszható lesz.

A dugong teljes valójában költeménnyé válik – ahogy részben a nyíltan referenciális, személyes hangvételő *Kínai dallamban* az apaságot megverselő lírai én is. Az organikus metaforikába olvadó én fa képében testesül meg, amely kép már az első sorban megengedi az ősz szó többértelműségével való játékot („Összé válok. / Már nem bánom. / Szélvész rázhat: / van két lányom!”). A fából fakadó két gyermek külön-külön növekedő, egymástól – verszenei szempontból legalábbis – csak egy hangban különböző faként sarjad: „Egyik nyárfa, másik nyírfa”. A természeti képtől azonban némileg elrugaszkodik a következő két sor: „vén törzsemben / meg volt írva!” Sorsszerűséget, eleve elrendeltséget érthetünk a két lány születésének törzsben, az apa testében (a „nagy könyvben”) megírt voltán, de jelen írás szempontjából nem annyira a sorsszerűségre, mint inkább a *megírt* jellegére érdemes felfigyelnünk. A dugong hangzásában vált énekké és alkotássá, ám az apai én valójában a fatörzsben láthatóvá váló írás révén ér a felismeréshez, hogy gyermekei megszületésével elfogadható, megélhető az őszülés (pardon) is. A „törzsemben / meg volt írva” azonnal előhívja a fatörzsekbe karcolt gyermeki szerelmeket (szívecskékbe írt monogramok, pluszjelek, szívet átszűrő, girbegurba nyilak) vagy a turisták „itt jártam” típusú szignóit, amelyekkel nemcsak útvonalukat, de az utazás nyomát is rögzítik az állandóként tételezett természetben. Az apa-fa törzsében lévő

9 Uo., 382.

nyomok azonban nem a jelen állapotát hivatottak a jövő felé dokumentálni és megszilárdítani, hanem épp egy múltból vagy egyfajta transzcendenciából érkező üzenetet fednek fel, amellyel a fatörzsbe karcolt nyírfa és nyárfa, a két lány nem pusztán nyom lesz, hanem apjukkal együtt, vele szorosan összefonódva – költemény.

A *Babirusza* című versben végezetül mintegy sommázódik mindaz, ami az írásra reflektáló KAF-gyerekkversekben fel-felbukkan.

Költő akar lenni
A kis babirusza:
Verset akar írni,
Csakis papiruszra!

Művésznéven írna
Majd a babirusza –
Legyen Zsanzsák Russzó?
Avagy Kabir Mussza?

Nagy poéta lenne
A kis babirusza:
Sok sikere volna,
S némi havi plussza.

El is határozta
Már a babirusza:
Rímekbe szed mindent,
Amit csak bír szusszal.

Ismét egy nálunk csak állatkertekben felbukkanó, „rímelni” viszont egész jól tudó jószággal találkozunk a babirusza, az indonéz szigetvilágban előforduló különös disznóféle személyében (a verset egyébként a kötetben két további indonéz szöveg követi, így valóban világjáró lesz a Malacika). Ez a babirusza költő akar lenni, a költőségre pedig mint valódi professzióra ácsingózik: látja benne a munkát („Rímekbe szed mindent, / Amit csak bír szusszal”), a presztízsbeli és anyagi elismerést („Sok sikere volna, / S némi havi plusza”) is. A művésznevekkel, maszkokkal való játék, az azok közti váltogatás könnyen érthető a KAF-ra magára történő önreflexióként is. Ez a vágy azonban külső, nagyon is materiális akadályba ütközik:

Habár csak egy disznó
A kis babirusza,
De verset ha írna –
Csakis papiruszra!

Sok szépet fog írni
Tán e babirusza,

Bár még tolla sincsen,
S pláne papirusza!

Hiszen Celebeszen
Él a babirusza,
S ott nincs papiruszsás,
Nemhogy papiruszfa!

Ott bármit is írna
A kis babirusza –
A disznó sors keze
Majd kiradírozza ...

Ott nincsenek költők –
Csak bús babiruszák
Álmában suhognak
Nagy, dús papiruszfák.

Akárcsak a birka és az irka vagy a tapír és a papír, a babirusza nevébe is bele van kódolva a rá kizárólagosan rímelő (bár, valljuk be, az előzőekhez képest csak pár rag, szóösszetétel vagy mássalhangzó-nyújtás segítségével működőképes) anyag, a papirusz. Számára látszólag nem lenne kín a versírás, azonban nem is tudatosul benne az a determináltság, ami a papír-tapírban igen: a vágyának csak az áll ugyanis útjába, hogy se tolla, se papirusza nincs, hiszen Celebeszen nem honos semmi ilyesmi. A babirusza hangja ismeretlen: álnevek, maszkok mögé akar bújni, és úgy tűnik, a szó és az ének amúgy sem lenne kamatoztatható, csakis az írás, a szöveg rögzítése hozhatná el a kívánt sikert, csak azon keresztül válhatna nagy poétává. Enélkül azonban feledésbe veszhet minden szövege, bármit is írna, „A disznó sors keze / Majd kiradírozza ...” – ahogy a babirusza megreked a papirusz hiányában, úgy sorsa sem lehet más, mint annyira kegyetlen, hogy eltünteti minden nem papiruszra (homokra? vízbe?) írt nyomot. Celebeszen pedig nemcsak az írás eszközei nem adtak: nincsenek ugyanis költők sem, csak saját nyelvükbe és álmaikba vetett babiruszák. A költővé válás így a babirusza fejében csak beteljesíthetetlen vágyalom maradhat – viszont a sors olyannyira *disznó*, hogy a pergamenanyag nemcsak nevében, hanem fizikailag sem lehetne más Celebeszen, csak a babirusza bőre. (Talán szerencsés is a babirusza, hogy erre a fanyar csavarra nem ébred rá sose.)

A költészet e gyerekversek tanúsága szerint munka, sírással és vágyakkal kikövezett út, amely során lázad a költő az elvárások ellen, küzd a (költő)elődökkel és a szorongató felejtéssel, de leginkább a saját magába kódolt nyelvi és fizikai korlátokkal. Önmaga farkába harapó kígyóvá válik így minden papír-tapír, birka-irka és a babirusza papirusza is, hiszen az alkotás akadály a saját maguk rímkényszere. Mi pedig valójában „[n]em is írunk, csak olvasunk” – az alkotó én pozícióját tagadja Bogyó Bandi és Bogyó Berci is, a két falról lógó, a nyelvi korlátokat a maximumig feszegető rongybaba a *Bogyó Bandi búcsúzik* című versben. Kovács András Ferenc olvasatában végső soron épp az olvasva alkotás oldja fel a reflektáltan kinná, hiábavaló munkává, beteljesíthetetlen álommá váló írás dilemmáját. Vagy ha ez a feloldás nem lenne elég, annyi talán mégis bizonyos, ami Kányádi és KAF gyerekversei kapcsán ránk is igaz lehet: „boldogság olvasni.”

Miklya Zsolt

Kínai felező nyolcas?

Kányádi Sándor *Két nyárfa* és Kovács András Ferenc
Kínai dallam című versének dallamvariációi és párhuzamai

Előképek

Ha minden előzetes készülés nélkül olvassuk el az alábbi versrészleteket, vajon el tudjuk-e dönteni, melyik versrészlet származik a kínai *Si king* gyűjteményéből, a *Dalok könyvéből*¹ Weöres Sándor fordításában, illetve melyiket írta Kányádi Sándor, és melyiket Kovács András Ferenc?²

Röppen a fény, rezzen a fű:
fürgé tücsök dala cerpen ...
Kásavirág, bodzavirág,
árvacsalán haja serken!

Szél verdesi
az ablakot.
Csak néha látsz
egy kis napot.

Sem a Napot, sem a Holdat
nem látjuk már napok óta,
habarcsával a szürkesség
a kék eget bevakolta.

Csip a jérce,
vág a szarka,
az én bátyám
cudar-fajta.

Jó-fonású sás-bocskorban
járhat a láb hóban, dérben.
A feleség fürgé ujjá
ruhát is tud varrni szépen.

Szilvavirág
néz a holdra –
mintha szirma
szellő volna.

1 *Si king*, *Dalok könyve*, Bp., Európa, 1974.

2 Az idézetek forrása a közlés sorrendjében: KOVÁCS András Ferenc, *Kásavirág, bodzavirág*; KÁNYÁDI Sándor, *Lapulnak az őszi lombok*; *Si king* 107, ford. WEÖRES Sándor; KÁNYÁDI Sándor, *Kopár a fa*; *Si king* 49, ford. WEÖRES Sándor; KOVÁCS András Ferenc, *Tótükör*.

Mi az, ami eligazíthat? A téma, a tárgyi és a természeti világ aligha, legalábbis átlagos ismeretekkel. A versforma azonos, fordításban semmilyen különbség nem érzékelhető. A stílus lehet még árulkodó, a beszédmód jelei, de kérdés, hogy ez milyen mértékben utal inkább a fordítóra.

A versforma: felező nyolcas, ami 2 négyes ütemből áll: 4 || 4. A sorközépi metszet olyan erős, hogy leggyakrabban szó-, illetve szintagmahatárra esik, ezért is jöhet belőle létre a négyes sorokra tört változat. A kínai *Dalok könyve* nagyrészt ilyen 4 || 4 versformában íródott, „alighanem a táncmozdulatok szabályossága miatt”.³ A versforma neve *si*, és így néz ki:⁴

49. 鶉之奔奔 CHUN ZI BEN BEN

鶉之奔奔、鶉之疆疆。
人之無良、我以為兄。
鶉之疆疆、鶉之奔奔。
人之無良、我以為君。

Weöres Sándor fordításában a teljes vers így szól. Aki nem ismeri, simán elfogadná, hogy ez egy magyar népdal vagy egy ütempróba a kiadatlan *Magyar etűdök* közül.

Csip a jérce, vág a szarka, az én bátyám cudar-fajta.	Vág a szarka, csip a jérce, az én uram cudar-féle.

A versforma ősi, abban az értelemben, hogy „az állandósuló szótagszám egyik legtermészetesebb nyelvi lehetősége”.⁵ Ezért lehetséges, hogy a különböző népek költészetében hagyományossá vált, egymástól jórészt függetlenül. A *Si king* magyar fordításában is számos felező nyolcasban vagy négyszótagos sorokban fordított dal szerepel, de többek között a *Kalevala* magyar fordítása is felező nyolcasokban szólal meg.

A magyar népdalok között az egyik leggyakoribb versforma a felező nyolcas, iskolapéldája a *Hej, Vargáné, káposztát főz...* és a *Molnár Anna* balladája.⁶ Vagy a *Hallod-e te szelídecске*, amit Kallós Zoltán előadásában ismerünk:⁷

Hallod-e te || szelídecске
Leány vagy-e || vagy menyecske?

3 TŐKEI Ferenc, MIKLÓS Pál, *A kínai irodalom rövid története*, Bp., Gondolat, 1960, 42.

4 *Shi Jing [Book of Odes]*, <https://cti.lib.virginia.edu/shijing/AnoShih.html>

5 KECSKÉS András, SZILÁGYI Péter, SZUROMI Lajos, *Kis magyar verstan*, Bp., Országos Pedagógiai Intézet, 1981, 27.

6 „Jere velem, Molnár Anna! / Rengetegre, hosszú útra. / Nem mehetek, Ajgó Márton! / Vagyon nekem hűtös társam...” (Udvarhelyszék) *Magyar népballadák*, szerk. ORTUTAY Gyula, Bp., Neumann Kht., 2000, <https://mek.oszk.hu/06200/06204/html/manepbal00020.html>

7 KALLÓS Zoltán *kedves dalai*, Bp., Hungaroton, 1984.

Nem vagyok én || szelídecске,
Se leány, de || se menyecske.
Mer' én kerti || virág vagyok,
A harmatért || majd meghalok.
Mer' én kerti || virág vagyok,
A harmatért || majd meghalok.

A dal a mezőségi lassú, úgynevezett „akasztós” tánc dallama, ahol lépéssel is megállítják, megakasztják a mozgást a sorfelezőknél. Ezzel még erősebb hatású a sormetszet, az ütemzáró szótagok pedig jól megnyúlnak, akkor is, ha rövid magánhangzóra végződnek. Ilyesféle hangzás keletkezik:

Hallod-e teee || szelídecскеee
Leány vagy-eee || vagy menyecsкеee?

Két nyárfa

Kányádi Sándor korai költészete is tele van felező nyolcas formával, némelyik egészen népdalhatású. Például:

A mi utcánk || olyan utca,
nem is utca, || csak fél utca.
(*A mi utcánk, 1956*)

Előfordul négyes sorokba tört változat is:

Leng, ringadoz
három fenyő,
rajtuk toboz
sohase nő.
(*Belvárosi udvar, 1958*)

Megfigyelhető a differenciálódás is, ahol a dalforma átlép a táncrenden, és olyan saját, önálló hangként szólal meg, ami már jól felismerhetően Kányádi-hang:

Virágokon mintha járnék,
úgy megyek, akár az árnyék,
mint a szellő, észrevétlen
lopom magam a sötétben,
fejem egyre lejjebb hajtón
eregélek a sánctartón.
A sánc mentén védten-védnek
takarnak a kerítések,

nem áll útba a sövény se:
 – talpamnak jó ismerőse –,
 réseiből kengyelt tartva
 billent át a túloldalra.

(*Virágokon mintha járnék...*, 1952)

Az átbillenés mint határátjárás az egész életmű egyik kulcsszava. A versforma is ilyen billenő, billegő mozgást mutat. Nem véletlen, hogy a Kaláka együttes a mezősegi akasztós dallamával zenésítette meg Kányádi Sándor *Két nyárfa* című versét,⁸ ami szintén kulcsversnek, ikonikus műnek tekinthető.

A felező nyolcas nemcsak alapformaként van jelen a versben, hanem játékba, mozgásba hozza az egész művet. A sormetszetek határán billen át és vissza a jelentés, különösen az ismétlődő első és utolsó versszakban. A billenő-billegő mozgást az ütemhangsúly nyomatéka is elősegíti:

Én sem volnék, || ha nem volnál,
ha te hozzám || nem hajolnál,
te sem volnál, || ha nem volnék,
ha én hozzád || nem hajolnék.

Ha nem volnék, || te sem volnál,
én sem volnék, || ha nem volnál.
 Vagyunk ketten || ket szép nyárfa,
 s búvunk egy más || árnyékába.
 (*Két nyárfa*, 1958)

A határ, a mezsgye (amit a metszet jelöl) az én és a másik között húzódik, egyszerre elválaszt és összeköt, és nemcsak a két nyárfa árnyékközösségének képével, hanem a hangzás- és a rímjáték segítségével is. Ha megnézzük a sorok metrikáját, tehát a szótagok hosszúsága szerint is megvizsgáljuk a verset, szabályos ritmuskapcsolatokat vehetünk észre. Feltűnően sok a hosszú szótag, három esetben az egész ütemet betölti (dispondeus), két esetben csak az utolsó szótag rövid, ami viszont sorvégen közömbös szótag (anceps), és hosszan is ejthető. Még gyakoribb, nyolcszor fordul elő a ti-tá-tá-tá ritmus, ami egy jambus + spondeus állandó kapcsolata, az 1. epitritus nevű kólon.⁹

Tehát a két szakasz 16 üteméből 13 tipikus, és a fennmaradó 3 sem tér el sokban. Az elnyúló, hosszú szótagú záró sor úgy mondja ki a vers üzenetként is felfogható kulcsgondolatát, hogy szinte látjuk a hangzás által is megnyúló két szép nyárfát és árnyékait:

<u>É</u> n sem <u>vo</u> lnék, ha <u>ne</u> m <u>vo</u> lnál,	— — — — v — — —
<u>ha</u> te <u>ho</u> zzám <u>ne</u> m <u>ha</u> jolnál,	v v — — — v — —
<u>te</u> sem <u>vo</u> lnál, ha <u>ne</u> m <u>vo</u> lnék,	v — — — v — — —
<u>ha</u> én <u>ho</u> zzád <u>ne</u> m <u>ha</u> jolnék.	v — — — — v — —

8 *Kaláka – Kányádi*, Hangzó Helikon, Bp, 2004, 6. dal

9 A görög epitritosz „háromnegyedest” vagy „négyharmadost” jelent, a verslábak moraaránya 3:4, vagy 4:3.

Ha <u>nem</u> volnék, <u>te</u> sem volnál,	u ---- u ----
<u>én</u> sem volnék, ha <u>nem</u> volnál.	----- u ----
Vagyunk <u>kett</u> en <u>két</u> szép <u>nyár</u> fa,	u ---- ---- u
s <u>bú</u> vunk <u>egy</u> más <u>ár</u> nyékába.	----- ---- u

Figyelemre méltó az is, hogy a metszet és a sorvég előtti két szótag mindig hosszú, illetve hosszan ejtjük (anceps). Az ütemek első szótagja viszont gyakran rövid, és ilyenkor legtöbb esetben az úgynevezett „áthidaló dallamemelkedő”¹⁰ segít a nyomatékosításban. Például nem erősebben, hanem azonos erővel, de magasabban ejtjük a „ha te hozzám” „ha”-ját, felemeljük a dallamot, ezzel is kiemelve a verssorok hullámzó szerepét.

A sormetszet tehát a megelőző és az azt követő hosszú-rövid szótagok kontrasztja miatt is erősebb lesz, amit a rímjáték még tovább erősít. A sorfelek ugyanis egymásra felelgetnek, így gyakori belső rímek keletkeznek. Így válnak szövegalkotó társból az életben társak jelölőivé. A vizsgált két szakaszra nézve így alakul a rímek rendje (a belső rímet is jelölve):

Én sem volnék, ha nem volnál,	b a
ha te hozzám nem hajolnál,	c a
te sem volnál, ha nem volnék,	a b
ha én hozzád nem hajolnék.	c b
Ha nem volnék, te sem volnál,	b a
én sem volnék, ha nem volnál.	b a
Vagyunk kettlen két szép nyárfa,	x d
s búvunk egymás árnyékába.	x d

Figyelemre méltó továbbá, hogy míg az első szakaszban a váltogató, helycserélő mozgás a jellemző – a még kialakulatlan, formálódó, egymást kerülgető kapcsolat jelölőjeként –, addig a záró szakaszban kisimul, leegyszerűsödik, kiegyenlítődik a rímjáték is.

A keretező két szakaszban láthatjuk a hosszú szótagok dominanciáját, a hullámzó dallamíveket és a helycserélő, majd helyre kerülő páros rímrendet. Ennyiből is megállapítható, hogy itt a felező nyolcas fogalma már kevés a versforma pontos és árnyalt megnevezéséhez, sokkal komplexebb kölcsönhatásról van szó, ahol a nyomatéktípusok együtt érvényesülnek, így válnak igazán hatékony jelentéshordozókká.¹¹

De mi van a közbülső szakaszokkal? A 2–4. szakaszban felborul a keretező szakaszok rendje, és teljesen másképp szólal meg a szöveg. Hiába is szeretnénk folytatni a megszokott olvasásmódot, nem jön ki, illetve másképp jön ki az ütemek belső ritmusa:

10 László Zsigmond kifejezése, ld. KECSKÉS András, *A magyar vers hangzás szerkezete*, Bp., Akadémiai, 1984, 23–24.

11 A magyar beszéd nyomatékrendjét négy nyomatéktípus alakítja: hangerősség-nyomaték (hangsúly), szótagidő-nyomaték (hanghosszúság, metrika), hangmagasság-nyomaték (hanglejtés, beszéddallam) és hangminőség (hangisméltódás, rímek, hangfestés). Vö. *Uo.*, 42.

Osztódom én, || osztódol te. — — v — || — — — v
Só vagy az én || kenyeremben, — v v — || v v — —
mosoly vagy a || bajuszomon, v — v v || v v v —
könny vagyok a || két szememben. — v v v || — v — —

Köt a véred, || köt a vérem: v v — — || v v — —
szeretóm vagy || és testvérem. v v — v || — — — —
Köt a vérem, || köt a véred: v v — — || v v — —
szeretőd vagy || ok s testvéred. v v — v || — — — —

Szellőm vagy, ki || megsimogatsz, — — — v || — v v —
viharom, ki || szerteszaggatsz, v v — v || — v — —
szellőd vagyok, || ki simogat, — — v — || v v v —
viharod, ki || szétszaggatlak. v v — v || — — — —

Feltűnő, hogy jóval több a rövid szótag, mint a keretszakaszokban. Az állandó verslábkapcsolatok közül a ti-ti-tá-tá (pirrichius + spondeus = emelkedő jónikus) és a ti-ti-tá-ti (pirrichius + trocheus = 3. paión) ismétlődik leggyakrabban, erősen megváltoztatva ezzel a vers hangzását.

A 2. szakaszban még kialakulatlan a metrumrend, de sűrűsödik, és nyugtalanabbá válik a versritmus. A 3. szakaszban aztán kialakul egy szabályos táncritmus a jónikusok feszes ismétlődésével és a ráfelelő ti-ti-tá-ti | tá-tá-tá-tá válasszal. A feszültség a 4. szakaszban a szellő-vihar, simogatás-szaggatás ellentétében ér tetőpontra, és a feszültség fenntartásában az aprózó, rövid és a nyújtó, hosszú szótagok váltakozásának is fontos szerepe van, egészen a „szétszaggatlak” dispondeusáig.

Ezután jön a záró, keretes szakasz kiegyenlítő nyugalma.

Látjuk tehát, hogy a hangzás milyen fontos szerepet tölt be a szövegkarakter kialakításában, s egy ilyen egyszerűnek tűnő versformában, mint a felező nyolcas, sem mindegy, hogy a 4 szótagú ütemet milyen hosszúságú szótagok és milyen sorrendben töltik ki. Ez a vers is megmutatja, hogy a 4 szótag metrikájának erős hang- és hangulatfestő értéke van, ami ütemegységenként érvényesül.

A *Két nyárfa* szakaszait jellemző, drámai hatást közvetítő táncrend és metrika összefoglaló vázlatban:

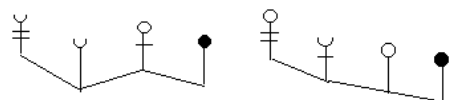
- 1. szakasz:** egymás méregetése, kerülgetése, lassú, ütemcserélő, több a hosszú szótag (3:4); domináns metrum: 1. és 2. epitritus: „ha nem volnál” (v — — —), „nem hajolnál” (— v — —)
- 2. szakasz:** kilépés a kerékvágásból, zajlás, dinamika, sűrűsödik a ritmus (hosszú/rövid: felefele); nincs két egyforma metrum, mind a nyolc ütem más
- 3. szakasz:** rendeződés, erőteljes, kontúros, feszes táncritmus, hosszú-rövid szótag (9:7); hívó-sor: két emelkedő jónikus: „köt a véred” (v v — —), válasz: 3. paión + dispondeus: „szeretóm vagy” (v v — v) „és testvérem” (— — — —)
- 4. szakasz:** drámai csúcs, ellentétek egymásnak feszülése, sűrű és nyújtott, hosszú-rövid felefele; metrika: , 3. paión: „viharod, ki” (v v — v), dispondeus: „szétszaggatlak” (— — — —)
- 5. szakasz:** kiegyenlítő, vihar utáni új nyugalom, kerülgetés helyett: két nyárfa, mítoszi „egymás”; metrika: 1. epitritus és dispondeus dominanciája (4-4), mindössze 4 rövid szótag (7:1)

A *Két nyárfa* ritmusképe a nyomatéktípusok együttes jelölésével:¹²

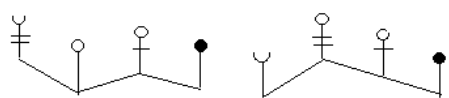
Én sem vol - nék, || ha nem vol - nál,

b || a

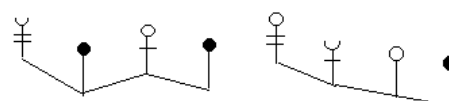
ha te hoz - zám || nem ha - jol - nál,

c || a

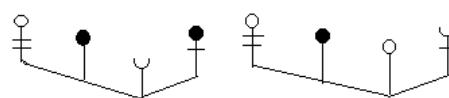
te sem vol - nál, || ha nem vol - nék,

a || b

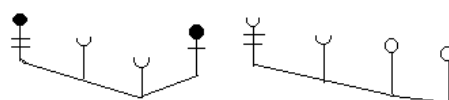
ha én hoz - zád || nem ha - jol - nék.

c || b

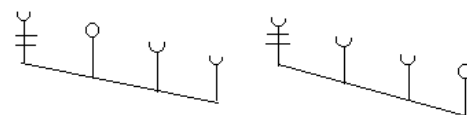
Osz - tó - dom én, || osz - tó - dol te.

b || x

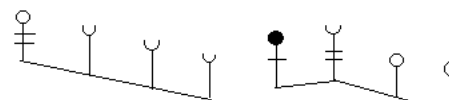
Só vagy az én || ke - nye - rem - ben,

b || a

mo - soly vagy a || ba - ju - szo - mon,

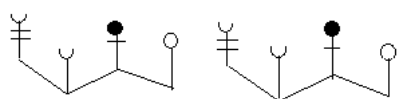
c || x

könny va - gyok a || két sze - med - ben.

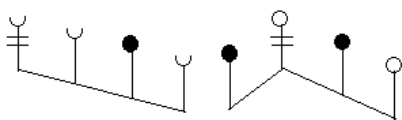
c || a

12 Kecskés András jelölése alapján, némi egyszerűsítéssel. Ld. *Uo.*, 253–257.

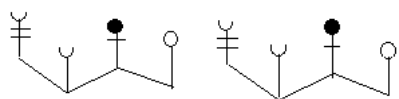
Köt a vé - red, || köt a vé - rem:

b || a

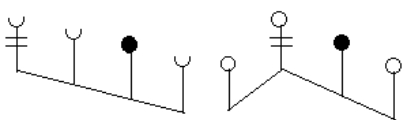
sze-re-tóm -vagy || és test-vé-rem.

c || a

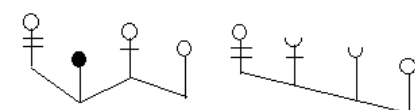
Köt a vé - rem, || köt a vé - red:

a || b

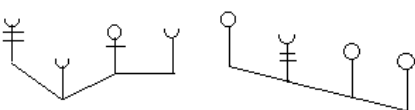
sze - re - tód va || gyok s test-vé-red.

c || b

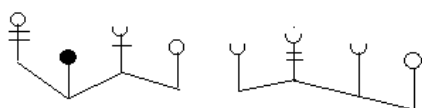
Szel-lóm -vagy, ki || meg-si-mo-gatsz,

b || a

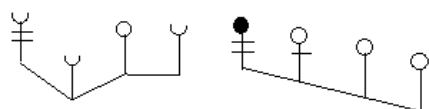
vi - ha - rom, ki || szer-te-szag-gatsz,

b || a

szel-lód va-gyok, || ki si - mo - gat,

x || a

vi - ha - rod, ki || szét-szag-gat-lak.

b || ax

	c a
	c a
	x b
	x b

Kínai dallam

Kányádi Sándor *Két nyárfa* című verséről, főleg az utolsó szakaszáról Kovács András Ferenc *Kínai dallama* juthat eszünkbe, és nem csak a képi-tartalmi összecsengés miatt. A versforma is rokon, felező nyolcas, ami itt két sorba törve karcsúbb versalakot ír ki. A *Kínai dallam*¹³ ugyanakkor sokkal homogénebb hangzású, a *Két nyárfa* utolsó szakaszának nyugalma árad belőle, a dispondeusok elnyújtózó lüktetése. Ha a sorok utolsó, közömbös szótagját is hosszúnak tekintjük, akkor végig a spondeus-hatás érvényesül. Az „egyik” szót is hosszan ejtjük, tehát hangzás szempontjából ezt is spondeusnak tekinthetjük. Csupán egy sor lóg ki így a sorból:

<u>Ö</u> sszé válok.	----
Már <u>nem</u> bánom.	----
<u>Szél</u> vész rázhat:	----
<u>Van</u> két <u>lán</u> yom!	---v
<u>Egyik</u> <u>nyár</u> fa,	v---v
<u>Másik</u> <u>nyír</u> fa:	---v
<u>Vén</u> <u>törz</u> semben	----
<u>Meg</u> volt <u>ír</u> va!	---v
<u>Ö</u> sszé válok.	----

13 Első megjelenés a Jelenkor 1996/2. számában, majd az *Adventi fagyban angyalok* című kötetben (Pécs, Jelenkor, 1998), (*Fu An-kung után*) alcímmel, szakaszokra törés nélkül.

<u>Már nem</u> bánom.	----
<u>Lombom rezdül:</u>	----
<u>Van két lányom!</u>	---v
<u>Egyik nyírfa,</u>	v--v
<u>Másik nyárfa:</u>	---v
<u>Tán nem</u> lészek	----
<u>Többé árva...</u>	---v
<u>Koronámat</u>	vv--v
<u>Égnek tárom:</u>	---v
<u>Összé válok!</u>	----
<u>Van két lányom.</u>	---v

Egyetlen helyen van ütemnyi ritmusváltás (sasszé), ami elég beszédes, és jelentéshordozóvá válik:

Koronámat || Égnek tárom.

Mert mit jelent a korona a fának és a fa képébe bűvő apának? Kiteljesedő ékességét, önnön hatalmi jegyét, amit nem önmagába zár, hanem a két lombosodó lányban magán kívülé tesz, saját koronáját pedig kitarja az égnek, a nála hatalmasabbnak. Összé válik – megöszül mindkét jelentésében: az idői kiteljesedést jelzi a két sarj, a nyárfa és nyírfa lányok *van*-ja, jelenléte. Így az apa „válása” és a lányok „van”-ja kijelentés-értékű:

Összé válok! || Van két lányom.

Érdeemes megfigyelni a rímek, ismétlések rendjét is, mert a szövegkompozíció legalább olyan beszédes. Nagybetűs rímjellel vannak jelölve a visszatérő, ismétlődő sorok, amelyek liturgikus keretbe foglalják az üzenetet, amit az apa gondolatban magával „közöl”, és mint egy spirálon haladva, új szinten rendez el magában. Az autokommunikáció tipikus estével állunk szemben, a belső liturgia, egy elengedési szertartás értelmében.¹⁴

Összé válok.	A
Már nem bánom.	B
Szélvész rázhat:	x
Van két lányom!	B
Egyik nyárfa,	C
Másik nyírfa:	C
Vén törzsemben	x

14 Jurij Lotman szerint az autokommunikáció – az ÉN-ÉN csatornán történő belső beszéd – során a személyiség azáltal érik, hogy élményeit új szinten dolgozza fel. Vö. Jurij LOTMAN, *A kommunikáció kétféle modellje a kultúra rendszerében = Kultúra, szöveg, narráció. In Honorem Jurij Lotman*, szerk. KOVÁCS Árpád, V. GILBERT Edit, Pécs, Janus Pannonius Egyetem, 1994, 16–42; <https://de.scribd.com/document/53611019/Lotman-A-kommunikacio-ketfele-modellje>

Meg volt írva!	c
Összé válok.	A
Már nem bánom.	B
Lombom rezdül:	x
Van két lányom!	B
Egyik nyírfa,	C
Másik nyárfa:	C
Tán nem lészek	x
Többé árva...	c
Koronámat	x
Égnek tárom:	b
Összé válok!	A
Van két lányom.	B

Ha kiemeljük a rímképletből kilógó sorokat, ezek logikai sorba rendeződnek. Szembetűnő az is, hogy három esetben soráthajlás történik, és ha a sorpárokat összekapcsoljuk, az olyan jelentéssel bír, ami megint csak üzenetértékű:

Vén törzsemben || Meg volt írva
Tán nem lészek || Többé árva ...
koronámat || égnek tárom

Végül érdemes megtekinteni a liturgikus forma szakaszokra tördelt változatát is (gyerekkiadásokban már így jelent meg a vers), a négy nyomatótípus együttes ábrázolásával, hiszen mindezek együtt hatnak, együtt alakítják ki a vers hangzásvilágát:

Párhuzamok

Mi köze van mindennek a kínai dallamhoz? Csupán a versforma felező nyolcasra emlékeztető, ütemenként sorokra tört változata miatt? Vagy mindez a költői képpel együtt inspirálta a szerzőt, ami a 228. dal párhuzamában sejlik? Az első kötetközlés jegyzete szerint¹⁵ a vers a *Si king* egyik dalán alapul, ami leginkább a 228. dal lehet. Lator László fordításában:

Síkon szép fák, lombjuk tömött. Látom uram – úgy örülök!	Síkon szép fák, lombjuk sötét. Hogy bámulom hírét-nevét!

Síkon szép fák, lombjuk ragyog. Soha, milyen boldog vagyok!	Leglelkemben nagy szerelmem, óva rejtem, nem felejttem!

De a háttérben ott lehet Weöres Sándor *Kínai temploma* is, ami szintén csupa hosszú szótagból áll, egyenletes csengő-bongó hangzást adva a versnek. Itt ugyan más az olvasásmód, az oszlopok szótagszáma és metszete 4|3, de az egymás mellé helyezett négy oszlop kiadja a négy szótagú ütem képét:

Szent	fönn	Négy	majd
kert,	lenn	fém	mély
bó	tág	cseng:	csönd
lomb:	éj	Szép.	leng,
tárt	jó.	Jó.	mint
zöld	kék	Hír.	hült
szárny,	árny.	Rang,	hang.

Szabó Lőrinc hasonló hangzású és logikájú „kínai temploma” – a *Nyár* – viszont már soronként és négy szótagonként olvasható:

15 A jegyzet talányos, részben a forrásra, részben a szerző szerepjátékaira utal: „A vers Fu An-kung egyik hasonló művén, még pontosabban a *Si King* egyik dalán alapul. (Fu An-kung VIII. századi kínai költő; versei főleg az *Orchidea Pavilon* című gyűjteményben maradtak fenn.)” (*Adventi fagyban angyalok*, i. m.)

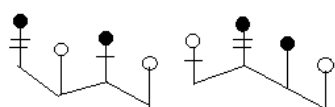
A *Si king* a legkorábbi ismert kínai dalgyűjtemény, az időszámításunk előtt első évezredből, szerzői ismeretlenek. A 8. század pedig a líra „aranykora” Kínában, számos nagynevű költővel, ám nem található köztük Fu An-kung, legfeljebb hasonló hangzású nevű költő, pl. Tu Fu, más néven Tu Kung-pu (712–770). (TÓKEL, MIKLÓS, i. m., 99.) Joggal feltételezhető tehát, hogy a Fu An-kung imitált költői név a KAF kezdőbetűk fordított sorrendjéből képzett név-alakmás.

Nyár.	Kert.	Csönd.	Dél.
Ég.	Föld.	Fák.	Szél.
Méh	döng.	Gyík	vár.
Pók	ring.	Légy	száll.
Jó	itt.	Nincs	más,
csak	a	kis	ház.
Kint	csönd	és	fény.
Bent	te	meg	én.

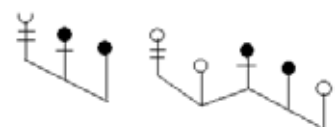
A hosszú szótagoknak tehát olyan hangfestő, hangulatteremtő ereje van, hogy alkalmas egy másik nyelv megidézésére is. A kínai hangzásmotívum így sajátosan összekapcsolódik nyelvünkben a spondeusokkal. A spondeusokkal való játék működteti Kovács András Ferenc *Tibeti gyermekdal* című versét is. Az ütemek fele dispondeus, sőt megjelenik egy 3|5 sormetszetű sortípus, aminek második üteme öt hosszú szótagból áll. Beszédese a hangokkal való zsonglőrködés és a belőle fakadó rímjáték is, változatos belső rímekkel (dőlt betűvel kiemelve a rímelő szavak, szóelemek).

<u>Sz</u> épen <u>kér</u> lek, <u>Nagy</u> <u>Hó</u> démon,	---- ----	d a
<u>Ne</u> <u>fúj</u> j át <u>rozz</u> ant <u>bó</u> démon,	v -- ----	e a
<u>Mert</u> az <u>né</u> kem <u>mag</u> tár, <u>rak</u> tár,	---- ----	b b
<u>Hold</u> naptárral <u>pörg</u> ő <u>kapt</u> ár!	---- ----	b
<u>Benne</u> <u>pré</u> mek, <u>ar</u> ak, <u>jak</u> vaj –	- v -- v ----	d f c
<u>Jaj</u> , <u>ne</u> érje <u>har</u> ag, <u>vak</u> baj!	- v - v v ----	f c
<u>Ne</u> <u>törj</u> át <u>kes</u> keny <u>bó</u> démon:	v -- ----	e a
<u>Esd</u> őn <u>esd</u> ek, <u>Szent</u> <u>Hó</u> démon!	---- ----	d a

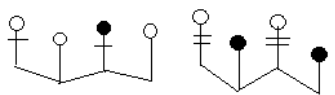
A nyomatóképtípusok összevont ábrázolásával:

Szé - pen kér - lek, || Nagy Hó - dé - mon, d || a

Ne fúj j át || roz - zant bó - dé - mon, e || a

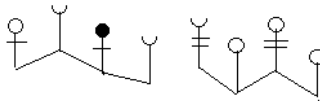
Mert az né - kem || mag - tár, rak - tár, || b b

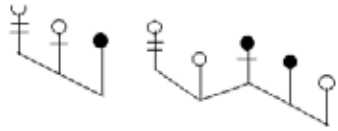
Hold - nap - tár - ral || pör - gő kap - tár! || b

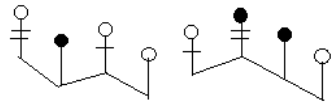
Ben - ne pré - mek, || a - rak, jak - vaj - d || f c

Jaj, ne ér - je || ha - rag, vak baj! || f c

Ne törj át || kes - keny bó - dé - mon: e || a

Es - dőn es - dek, || Szent Hó - dé - mon! d || a

Hasonló hang- és nyelvjáték jellemzi Kovács András Ferenc *Kínai tutajosdala* című versét is, csak itt fordított a rövid-hosszú szótagok aránya: jóval több a rövid szótag, a szótagok 3/4-e rövid. Mindez szabályos rendben, egyfajta munkaritmusban, hiszen a dal a munkadalokat idézi meg. A *Si king* 8. dala Rab Zsuzsa fordításában így szól:

Menjünk, menjünk,
útifüvet csipegessünk,
szedjünk, szedjünk,
jó marokkal tépegessünk.

Menjünk, menjünk,
útifűért a határba,
szedjünk, szedjünk
jó sokat a fűzkosárba.

Szedjünk, szedjünk,
szoknyánkat a korbca gyűrjük,
menjünk, menjünk,
útifüvet abba gyűjtsünk.

Könnyen felismerhető, hogy a páros sorok ritmusa generálhatta a tutajosdal sorait, legfőképpen a 2. sor, ami hangzórövidüléssel így hangzik: *utifüvet csipegessünk*, vagyis: ti-ti-ti-tá ti-ti tá-tá. Innen már csak egy lépés a sorképlet, amire a *Kínai tutajosdal* épül, aminek minden sorát lehet így értelmezni:

Gomolyog a köd a dombon,	v v v v v v --
dana dönög a dorombon,	v v v v v v --
zenebona kel a holdban:	v v v v v v --
fatutajo mat eloldtam.	v v v v v v --

Fatutajo mat eloldtam:	v v v v v v --
tovalebe gek a holdban,	v v v v v v --
dana dönög a dorombon,	v v v v v v --
gomolyog a köd a dombon.	v v v v v v --

Igen ám, de a hosszú fatutajomat szó belsejébe esik így a sormetszet, ami egyszer még elmegy, de a második, tükörhatást mutató szakaszban már két helyen fordul elő. Így a tükörkép felveti az 5|3 sormetszet lehetőségét is:

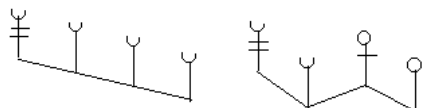
Gomolyog a köd a dombon,	v v v v v v --
dana dönög a dorombon,	v v v v v v --
zenebona kel a holdban:	v v v v v v --
fatutajomat eloldtam.	v v v v v v --

Fatutajomat eloldtam:	v v v v v v --
tovalebegek a holdban,	v v v v v v --
dana dönög a dorombon,	v v v v v v --
gomolyog a köd a dombon.	v v v v v v --

A két metszetvariáns felfogható úgy is, hogy a tükörkép módosul, egyszerre ismétél és változtat, ahogy a munka ritmusa is folyamatos ismétlődésre, mégis új keletkezésére épül.

A metszetvariációval a rímjáték is jobban megmutatkozik. És akkor még nem beszéltünk a hangfestésről, a hangok jellegzetesen ismétlődő, szavakon belüli összecsengéséről, amit csak jelzésértékűen, egy-egy hangcsoportot kiemelve tudunk ábrázolni (*o-ö, d-b, m-n*). (Tanulságos megfigyelni, hogy a most nem kiemelt hangok jelentős része is bekapcsolódik a hangfestésbe, így a *g* vagy a *t*, valamint az *a* és *e* hangok ismétlődése is meghatározó.)

A négy nyomatóképtípus jelölésével így fest a munkadal képe:

Go - mo - lyog a || köd a dom - bon,

c || a

da - na dö - nög || a do - rom - bon, d || a

ze - ne - bo - na || kel a hold - ban: c || b

fa - tu - ta - jo - || mat el - old - tam. d || b

Fa - tu - ta - jo - mat || el - old - tam: e || b

to - va - le - be - gek || a hold - ban, f || b

da - na dö - nög a || do - rom - bon, e || a

go - mo - lyog a köd || a dom - bon. f || a

Ha a hangfestés, nyelvjáték jellemző példáit keressük a két sorra tört felező nyolcasok világában, nem hagyható ki a sorból Kányádi Sándor *Három székláb* című verse. Domináns metruma szintén a dispondeus, a sorok fele csupa hosszú szótagból áll. Nézzük meg az első, a kulcsszakasznak tekinthető 6. és az utolsó versszakot:

<u>Van</u> egy <u>kisszék</u> ,	v - - -	x
<u>háromlábú</u> ,	- - - -	a

<u>há</u> rom <u>lá</u> ba:	--- <u>v</u>	x
<u>há</u> rom <u>bá</u> bu.	--- <u>v</u>	a
<u>Bi</u> lleg <u>ba</u> llag,	-----	ba
<u>Ball</u> ag <u>bi</u> lleg,	-----	ab
s <u>Bi</u> lleg <u>ba</u> llag	-----	ba
<u>ba</u> llag- <u>bi</u> lleg.	-----	ab
<u>Ked</u> vébe	-- v	x
<u>é</u> képpen <u>jár</u> nak	v -----	a
a <u>ki</u> csi <u>szé</u> k	v v v -	x
<u>gaz</u> dájának.	-----	a

Az utolsó szakaszba még egy ritmus- és metszenváltás is belefér, átbillenés egy másik dallamba és másik nézőpontba: megmutatja a szavakkal, rímekkel, dallammal játszó „gazdát” is, épp csak egy villanásra. Hogy ne legyen kétségünk afelől, miről is szól ez a határon billegő vers.

Végül meg kell említenünk Kányádi Sándor *Két vén fáról* című versét, amiben a két nyárfa kerül újra szerephelyzetbe, áthallással Philémón és Baukis mítoszára, a két hűséges, vendégszerető öreg párra, akik az istenek ajándékeként egyszerre halhattak meg, fává változva. A gondjaikra bízott szentély lépcsői előtt álltak, amikor egyszer csak leveleket vettek észre egymáson, és már csak arra volt idejük, hogy elköszönjenek egymástól. Baukis hársfává, Philémón tölgyfává változott.¹⁶ A versben Zöld Király és Zöld Királyné szerepében jelenik meg az archetipikus pár, s egyben visszaköszön a felező nyolcas társalkotó szerepe: amikor is a sorfelek kiegészítik és úgy ölelik egymást, hogy szín- és árnyékközösségben élnek:

Zöld Király és Zöld Királyné,
 ha fúj a szél, lovagolnak,
 megkergetik, megfuttatják
 hol a napot, hol a holdat.

Zöld Király és Zöld Királyné,
 ha szélcsönd van, álldogálnak,
 nézegetik árnyékát a
 két gyönyörű koronának.

16 TRENYCSÉNYI-WALDAPFEL Imre, *Mitológia*, Bp., Gondolat, 1983, 90.

Schneider Ákos

Mutánsidők

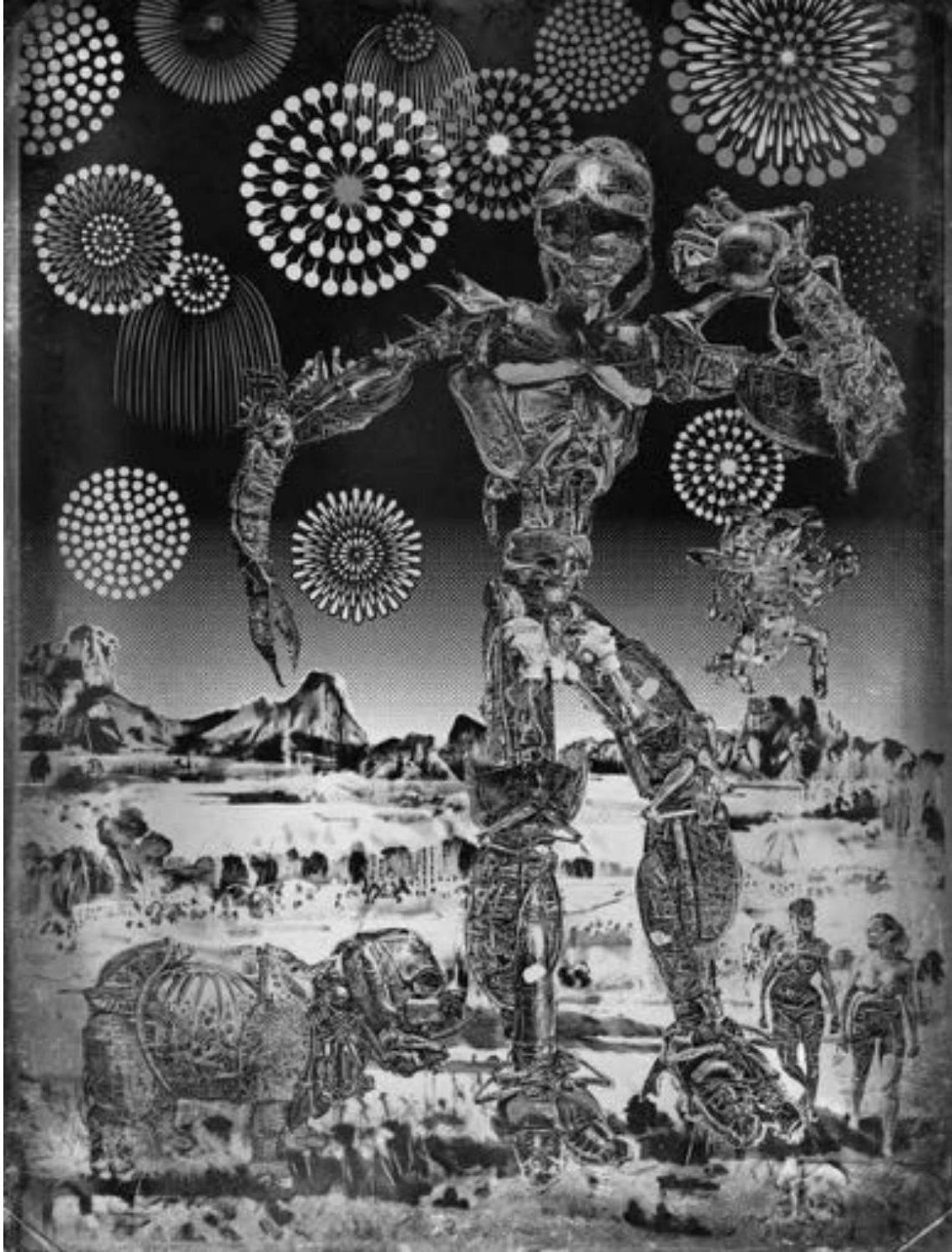
Szöllősi Géza *Kitin* projektjéről

FM-2030, a transzhumanizmus történetének egyik kulcsfigurája, a '80–90-es évek fordulóján már egy új evolúciós lépcsőfok alakját látta kirajzolódni a technológiailag kiterjesztett ember képében. „A transzhumánok a huszadik század végének monumentális áttöréseiből kikristályosodó, újfajta lények. [...] Ők a legkorábbi megnyilvánulásai egy új evolúciós létformának.”¹ – írja *Are You a Transhuman* című alapszövegében. Mára már az is jól látszik, hogy ez az emberen való túljutás, az emberi test biológiai meghaladása és technológiai augmentációja korántsem csak science fiction álmom – vagy lázálom –, a transzhumanizmus pedig nem elszigetelt filozófiai zárvány, hanem a techno-optimizmus alaplogikája, ami ott van a Neuralink fejlesztés alatt álló agy-számítógép interfészében, a csináld magad biohackerek garázs-kísérleteiben, a folyamatos önmonitorozásban és az okosórában, az Adderallban és a szuperhős blockbusterekben. Álom/lázálom? A szuperember és a szörnyszülött együtt jelentkezik a popkultúra kollektív fantáziáiban – Pókember és a Zóna radioaktív lényei egyenrangú vonatkozási pontot jelenthetnek a transzhumanista projektben, ahogy Szöllősi Géza *Kitin* szériájában is. Egyszerre szörnyek és hősök ezek a rovar-szuperemberek.

Ha a *transz-humán* valami általjutás, és az ember az önmeghaladás átmeneti állapotában leledzik, akkor kérdéses, hogy valóban kitüntetett szereplője vagy végpontja-e fajunk az evolúció történetének. Transzhumanista nézőpontból az emberi test nem éppen a legideálisabb foglalat az értelemnek, és miért ne gondolhatnánk el az evolúciót az intelligencia alakulás-történeteként. A biológiai test betegségeknek kitett, múlandó „szerkezet”, ami viszonylag lassú információáramlást tesz lehetővé a hálózat végpontjai, egyedei között. A biológiai testet fel kell fejleszteni vagy meg kell haladni! *Tervezd meg önmagad!* – szól az egyik transzhumanista parancs. *Gyorsulj!* – szól a másik. E tekintetben az intelligencia gépi, szintetikus foglalat – *teste* – sokkal hatékonyabbnak tűnhet. Nem véletlen, hogy a transzhumanizmus számára a kiborg megkerülhetetlen ikonná vált; a saját fizikai testéből kifelé haladó ember alakjaként jelenik meg. A kiborg a par excellence transzhumán: már nem teljesen organizmus, de még nem is teljesen gép. Valami, ami éppen tart valami felé – a kiborg egy irányt jelöl.

Innen nézve Szöllősi Géza evolúciós szaltót vet. A rovar-szuperemberek összetapasztásával kibillentti ezt a célirányos *valahova tartást*, összezavarja a fejlődéstörténetet. Akciófiguráinak kitingpáncéljai megidéznek a popkultúra kiborg fantáziáit; tükröződni látjuk bennük a Robotzsarut, a Neon

1 Fereidoun M. ESFANDIARY, *Are You a Transhuman? Monitoring and Stimulating Your Personal Rate of Growth in a Rapidly Changing World*, New York, Warner, 1989, 149.

Genesis Evangelion óriás mechait és a Terminátort. Ugyanakkor az ember-számítógép összefonódás és a test határainak kibernetikus felszámolása helyett Szöllősi a bioszféra ready-made-jeivel, talált anyagokkal, rovartetemek darabjaival mossa össze az emberi testet. Ez az alternatív testépítés nemcsak az Arnold Schwarzenegger-i testkultusznak és az ember biológiai-technológiai feljavításának, de egy bizonyos időkonceptiónak a paródiáját is adja. A rovartestek és az emberalakok hibridje eltereli a figyelmünket attól az eszménytől, ami a technológiai fejlődést a haladás történeteként írja le, és ami a Jövő totális megtervezéséhez, az ön-design modern programjához kapcsolódik.

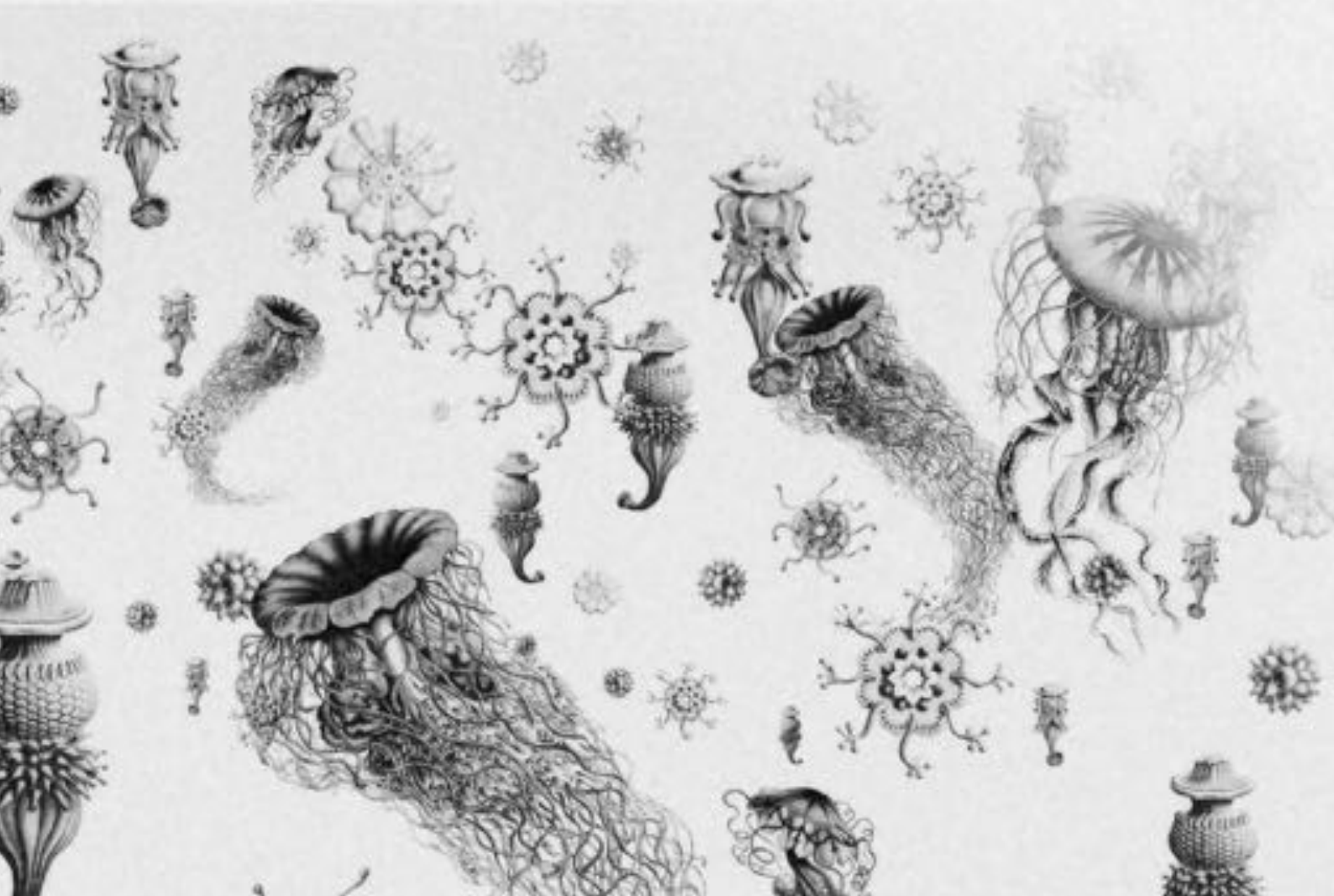
Szöllősi figurái egy alternatív idősíkot nyitnak meg – körköröséget, vagy még inkább olyan töredékességet feltételeznek, amiben nem áll meg a jövő egyirányú, teleologikus koncepciója.

Ez jelenti az evolúciós szaltót a *Kitin*ben. A különböző fajú testek biomasszáján keresztül láthatóvá válik az a temporális massa is, amire a *Kitin*-karakterek neveiken keresztül játszanak rá: Ramszesz, Lucifer, az erotikus robotillusztrációiról ismert Hajime Sorayama, Adonisz, Lilith és a teljesítménynövelés sztárjai, Arnold és Pistorius együtt kapnak helyet ebben a rovar-panoptikumban. Ráadásul olyan archetípusok is megjelennek benne, mint a Részegek vagy az Ejakulátor. Sőt: felbukkan maga Wunderwaffe, a techno-optimista mítosz főhőse is! Mindenki egyben, mindenki egyszerre van jelen ebben az ízekre tépett és megkevert időben.

A rovar-szuperembereket látva a töredékes időn túl a testek genetikai mozaikjával is megütközhetünk. Nemcsak a gép-ember, de a rovar-ember vonatkozásában is felmerül a higiénikus, éles elhatárolás képtelensége: a hibrid-, mutáns-, kiméra-test mint ontológiai alapl módusz. Ebben a fénytörésben az ember nem annyira transzhumán, mint inkább *transzformer*. Nem történelmi iránya, hanem térbeli, időbeli konfigurációi, mozgásban lévő átfedései és illesztései vannak. A 40.000 éves Löwenmensch – az oroszlánember – mint a figuratív ábrázolás alfája, jó példa rá, hogy a hibridizáció nem a kiborggal, és nem is a transzhumánnal szállta meg a képzeletünket.

A test eleve a környezettel – legyen az organikus vagy technológiai – kölcsönhatásban képződik. A robot-esztétika terén viszont még a '90-es években is gyakran csak egy stilizált „héjat”, bádögemberre emlékeztető jelmezt láttunk. A technika szülte ezekben az ábrázolásokban idegen a szervesből; nem hatol bele és nem fonódik össze vele. A páncél valami, ami elhatárol. Ettől a mechanikus, darabos testtől egyre inkább egy biodinamikus irányba lépünk el, amiben a szerves és a szervetlen, a technológiai és a biológiai fúzióba lép. A biohacker mozgalom, a génmanipulációs

eljárások, a biomimikri és a biodesign tervezői stratégiák, a testprotézisek, a virtuális augmentáció és a xenobotok – néhány olyan terület és jelenség, amiben tetten érhető ez az elmozdulás. Ahogy a cyberpunk műfaj japán és amerikai kiborgjai, gép-ember-állat mutánsai, úgy Szöllösi antropomorf biorobotjai is inkább összemosnak, mintsem elhatárolnak.

Ebben a fajta összekutyulásban vagy bomlasztásban persze lehet valami horrorisztikus. A bőr alá petéző rovar, a reaktor hűsevő sugárzása, a Boston Dynamics robotkutyáinak kísérteties mozgása egyaránt rémületet keltenek. Szöllösi fekete humorára viszont számíthatunk. A korábbi munkáihoz (pl. *My Pets*, *Suzuka and her Friends*) hasonlóan a *Kitin* akciófigurái is megengednek néhány félmosolyt. A grafikákkal kezdi életre kelteni az egyes karaktereket, és sejtet egyfajta sztorit vagy akár kitin-mitológiát, amihez azonban ugyanúgy nem férünk hozzá, mint ahogy annak idején a Transformers vagy G. I. Joe játékgépekhez a gyerek Szöllösi sem fért hozzá a vasfüggöny mögött. A rovar-szuperemberek DIY, csináld magad gyerekjátékként való prezentációja a bizarr gegen túl egy ellenmitológia vagy privátmitológia lehetőségét is kínálja.

A kortárs képzelet központi narratíváit a szuperhős-mítoszok és a világvége látomások határozzák meg. A biológiai test képességeit felfokozó, túlszárnyaló ember újra és újra megmenti vagy elpusztítja a világot... Superman megállítja a nukleáris töltetet. Az ember halálra ítéli önmagát. Bumm! Talán csak a rovarok maradnak életben. Ezek a rovarok azonban nem Szöllösi rovarjai lesznek, mert bár a *Kitin* projektben a két forgatókönyv – a transzhumán győzelem és a non-humán világgégés – egyszerre van mozgásban, ő maga egy harmadik történetet indít el.

